

FAKULTET FOR HUMANIORA, SAMFUNNSVITENSKAP OG LÆRERUTDANNING

Sjenansens betydning

— *En studie av Pierre Bourdieus sjenansebegrep*

Knut Eriksen Eide

Masteroppgave i pedagogikk Mai 2015

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en kvalitativ studie bygget på etablert teori, med en empirisk del.

Formålet med studien var å undersøke hvilken praktisk betydning Bourdieus sjenansebegrep har for individet, klassestrukturer og pedagogikken.

For å finne grunnlag for dette, tar studien for seg helhetlig kunnskap om Bourdieus praksisteori, og redegjør for sentrale begreper som habitus, felt og smak.

Sjenansebegrepets praktiske betydning diskuteres i lys av praksisteorien, og av uttalelser fra 13 informanter. Data er hentet fra semistrukturerte intervju, og analysert inn i fem hovedkategorier.

Studien viser at det finnes muligheter for anvendelse av sjenansebegrepet.

Informantenes opplevelser tolkes som i god konsistens med begrepene til Bourdieu.

Sjenanse ser ut til å være et vanlig fenomen, og ikke nødvendigvis et atferdsproblem.

Det kan være rom i pedagogikken for å se på denne type sjenanse for å finne de hverdagslige situasjonene som kan føre til mangel på mestringsfølelse.

Forord

Mine år som student ved det arktiske universitetet i Tromsø har vært en flott epoke i livet. Å oppleve den nordnorske kulturen og skjønnheten har vært en berikelse for en bergenser. Jeg oppdaget også en teori som ga den nordnorske væremåten mening. Pierre Bourdieu har vært en interessant følgesvenn gjennom mine 5 år som student. Det siste året har både forsterket og nyansert vårt vennskap.

I arbeidet med masteroppgaven har jeg følt meg heldig og privilegert som har en kunnskapsrik familie stiller opp, og min kjæreste Cecilia Frotvedt som har tatt del i boblen og løftet meg frem.

Takk til Janneke Eide, som ikke bare har vasket mine klær store deler av livet, men nå også gjort språkvask til den store gullmedalje.

Takker sendes også til:

Veileder Unn-Doris Bæck for noen gode innspill under innspurten.

Rolf-Eirik Osland som nøstet opp et kaotisk utkast.

Petrin Hege Eide ved høgskolen i Bergen for hjelp til analysearbeidet.

Til slutt sendes mange takker til 13 informanter som åpnet seg og fortalte om ubehagelige og pinlige opplevelser. Disse samtalene var for meg både morsomme, spennende og lærerike.

Innhold

KAPITTEL 1 - INNLEDNING	5
1.0 Innledning.....	5
1.1 Problemstilling.....	6
1.2 Begrepsavklaringer.....	6
1.3 Relevant forskning.....	8
1.4 teoretisk tilnærming.....	10
1.5 Pedagogisk tilnærming.....	11
1.6 Oppgavens fokus og oppbygging.....	12
KAPITTEL 2 - TEORIDEL	13
2.1 Pierre Bourdieu og hans betydning.....	13
2.2 Habitus, kapital og felt.....	15
2.2.1 Disposisjoner og virkelighetsbilde.....	15
2.2.2 Feltet.....	17
2.2.3 Kapital.....	19
2.3 Smak og distinksjoner.....	21
2.4 Et klasserom med elever.....	25
2.5 Nøkkelbegreper.....	27
2.5.1 Habitus og utvungen holdning.....	27
2.5.2 Sjenansen og den sosialiserte kropp.....	29
2.5.3 Definisjon av Bourdieus sjenansebegrep.....	31
KAPITTEL 3 - METODE	33
3.1 Valg av metode.....	33
3.1.1 Intervju som forskningsmetode.....	34
3.2 Valg av informanter, variasjon i utvalget.....	35
3.2.1 Rekruttering.....	37
3.3 Intervjuguide.....	38
3.4 Gjennomføring og transkripsjon av intervju.....	40
3.5 Validitet.....	42
3.6 Etikk og konfidensialitet.....	43
3.7 Utvalg og informantoversikt.....	44
3.8 Analyse av data.....	45
3.8.1 Koding og kategorisering.....	46
3.9 Tolkning av data.....	49
KAPITTEL 4 – EMPIRI, ANALYSE OG DISKUSJON	51
4.0 Innledning.....	51
4.1 Opplevelser av sjenanse.....	52

4.1.1 Når oppstår sjenansen?	52
4.1.2 Hvordan beskrives sjenansen?	54
4.1.3 Sjenanse i møte med ukjente felt.	56
4.1.4 Oppsummering: Opplevelser av sjenansen og Bourdieu sine felt.	58
4.2 Sjenanse når habitus ikke strekker til	60
4.2.1 Sjenanse og språk.....	60
4.2.2 Sjenanse og bosted	60
4.2.3 Sjenanse og arbeidsstilling	61
4.3 Sosial status og anstrengte relasjoner	62
4.3.1 "Jeg gidder ikke forandre meg for dem"	63
4.3.2 Oppsummering: Er sjenansen de lavkulturelles domene?.....	66
4.4 Verdien av utvungen holdning.....	68
4.4.1 De forferdelige streberne	68
4.4.2 Bruksverdien av et armbåndsur.	70
4.5 Fra sjenanse til utvungen holdning.....	72
4.5.1 Flukt, mestringsstrategier og tilpasning	72
4.5.2 Eiendomsmegleren går fra sjenanse til utvungen holdning	74
4.5.3 Hva skjer mellom sjenanse og utvungen holdning?	75
4.6 Oppsummering av hovedtrekk i empirikapittel.....	76
KAPITTEL 5- SJENANSENS BETYDNING.....	78
5.1 Sjenansens betydning for individ og klassestruktur	78
5.2 Sjenansens betydning for pedagogikken og veien videre	82
5.2.1 Hva skjer mellom sjenanse og utvungen holdning?	82
5.2.2 Kan sjenansebegrepet og den utvungne holdning overføres til skolen?....	84
5.2.3 Er sjenanse et atferdsproblem eller sosialt hjelperedskap?	88
5.2.4 Kan begrepene brukes til å beskrive dominans og ulikhet i kulturen?.....	90
Litteraturliste	93

KAPITTEL 1 - INNLEDNING

1.0 Innledning

Pierre Bourdieu (f 1962-2006) vil av flere beskrives som vår tids største samfunnsviter. Hans begreper om habitus, kapital og felt har siden 90-tallet hatt en betydelig plass på pensumlistene ved utdanningsinstitusjonene rundt om i landet. Teorien brukes i statlige forskningsprosjekter, utallige masteroppgaver, og har vært en del av det teoretiske rammeverket som former og utvikler viktige norske institusjoner som grunnskolen og velferdsordninger (Strand 2005) ¹.

I pedagogikken blir Bourdieu ofte sett i sammenheng med hvordan individets kulturelle bakgrunn gir fordeler og ulemper i møte med samfunnet. Ofte sees individet i lys av målinger som viser klassemønstre og ulikhet til tross for idealer om likhet og utjevning. Eksempelvis målinger som viser at valg av utdanning og arbeidsplass har sterk sammenheng med kulturell bakgrunn (Schiefløe 2011, s 97-104). Bourdieu tok samfunnsanalysen et skritt videre ved å vise at smak og vaner også har sammenheng med kulturell bakgrunn. Bourdieu lagde kart av grupper valg i kunst, politikk, film, og viste at ”smaken” illustrerer kulturelle klasseskiller (Bourdieu 1984). Men kan vi beskrive hva som foregår mellom individene i hverdagen som gjør at klassestrukturer opprettholdes og reproduseres?

Bourdieu brukte fenomenet sjenanse for å forklare hvordan maktforhold setter seg i kroppen. At når individets habitus ikke strekker til i møte med den sosiale verden vil kroppen gi klar beskjed. Vi gripes av sjenanse, vi rødmer og stammer (Bourdieu 1990). Selv om sjenansebegrepet fikk mindre plass i litteraturen til Bourdieu, virker begrepet som interessant å undersøke for dypere innsyn i det mellommenneskelige værende. Kan opplevelser av sjenanse ha betydning for at man velger slik at klassestrukturer opprettholdes?

I pedagogikken har forskning på sjenanse vært forbeholdt ”den sjenerte”. Det er flere studier som omhandler sjenanse som et atferdsproblem, men lite om den daglige sjenanse som de fleste opplever fra tid til annen (Cheek & Krasnopereva 1999; Lund 2004; Zimbardo 1981). Trenger pedagogikken å revurdere sitt syn på sjenanse og dens betydning?

---

¹ Utdypende kilder i 1.3 Relevant forskning

I følge professor i pedagogikk ved UIO, Torill Strand, har ”Bourdieu blitt omfavnet som en profet av nordiske pedagoger siden 1970-tallet” (Strand 2005, s 1). Strand (2005, s 1) frykter at den nordiske pedagogen ikke er kritisk nok til bruken av og innholdet i Bourdieus kultursosiologiske praksisteori.

Denne studien tar for seg sentrale begreper i Bourdieus praksisteori. Den føyer seg inn i rekken av studier som tar for seg Bourdieu, men skiller seg ut ved at sjenansebegrepet hans undersøkes ved hjelp av kvalitative data. Opplevelse av ubehagelige følelser i sosiale settinger virker som et vanlig fenomen som lar seg undersøke empirisk. Denne studiens empiriske del er bygget på 13 informanternes opplevelser av sjenanse.

I lys av Bourdieus teori og data fra informantene, diskuteres sjenansens betydning og praktiske relevans for individet, klassestrukturer og pedagogikken.

1.1 Problemstilling

Opplevs sjenanse slik Bourdieu beskriver? Hvilken praktisk betydning vil sjenansebegrepet ha for individet, klassestrukturer og pedagogikken/pedagogens arbeid?

1.2 Begrepsavklaringer

Begrepene som presenteres i denne masteroppgaven er definert ut fra studier av Pierre Bourdieus teori og begrepsapparat. De viktigste begrepene forklares underveis i teoridelen, men vil innledningsvis avklare begreper som handler om Bourdieu sitt syn på klassedynamikk.

Begrepet *det sosiale rom*, er et redskap Bourdieu bruker til å plassere individer og grupper i klasseposisjon. Samfunnet sees som et rom hvor man rangerer aktørene etter sine ressurser. Det vil her være flere variabler som spiller inn enn arbeidsdeling og materielle goder. Økonomi har størst tyngde, men individets akkumulasjon av

kulturelle og sosiale ressurser vil også ha betydning². En som har mye penger kan befinne seg lavt i rommet hvis vedkommende ikke mottar annerkjennelse fra omgivelsene eller har tilgang på sosiale nettverk. En forfatter, eller politiker, kan ha relativ lav økonomi, men på bakgrunn av annerkjennelse befinne seg høyt i det sosiale rom. Bourdieu har tegnet det sosiale rom i et mye brukt skjema som viser hvordan ulike yrkesgrupper kan plasseres i forhold til hverandre etter volum av kulturell og økonomisk kapital (Bourdieu 2002, s9). Klassene er flytende og basert på avstander i det sosiale rommet, og skiller seg fra Marx arbeidsdeling eller Webers deling ut fra økonomiske ressurser og markedsposisjon (Schiefløe 2011; Bourdieu 1987). De som befinner seg langt fra hverandre i rommet vil sosialiseres inn i forskjellige miljøer og oppleve verden på forskjellige måter, mens de som befinner seg nærmere hverandre i rommet vil ha likere preferanser i eksempelvis smak, oppfatninger og utdannelse (Bourdieu 1987).

Ved å studere avgrensede områder i det sosiale rommet vil man kunne dele borgerne i sosiale ”klasser”, eller grupper med like kulturelle preferanser (eller habitus). I det sosiale rommet kan man bruke betegnelsene *høy-* og *lavkulturelle*. De høykulturelle er individer som vil befinne seg høyt oppe i det sosiale rom, mens de lavkulturelle vil befinne seg i bunnsjiktet.

Individene i klassen trenger ikke ha en klassebevissthet slik Marx legger til grunn, men vil ha like preferanser som igjen fører til det Weber betegner som masseatferd³ (Bourdieu 1987). Individene kan klatre eller falle gjennom livet, men posisjonen vil ofte opprettholdes og reproduseres på bakgrunn av mekanismer som utdypes videre i teoridelen (Bourdieu 1987).

Det sosiale rommet blir brukt gjennom oppgaven fremfor mer tradisjonelle klassebetegnelser. Grunnen til dette valget er uenigheten om hvordan klassebegrepet skal defineres og avgrenses i det senmoderne samfunn (Faber 2008, s27). Men også fordi Bourdieu ser klassesamfunnet på denne måten. Selv om oppgaven berører klasseperspektiver er fokus på enkeltindividets opplevelse av slike klassehierarkier fremfor dynamikken/kampene mellom grupper.

---

² Bourdieu sitt kapitalbegrep utdypes i ”kapital 2.2.3”

³ Weber mente det ikke var nødvendig å ha en klassebevissthet for å tilhøre en klasse: klassestatus var noe objektivt og defineres av masseadferd.

1.3 Relevant forskning

En fordel med å studere Bourdieu er at tilgangen til litteratur er god, og at de akademiske debattene er aktuelle i dag. Denne oppgaven tar utgangspunkt i verdensomspennende litteratur og norsk forskning. Blant litteraturen er Bourdieus originale verker, direkte oversatt til engelsk eller norsk. Bourdieus nedslagsfelt er så stort at litteraturen brukt i denne oppgaven er begrenset til verk som omhandler praksis, sjenanse, smak og kroppens sosiale persepsjon. Disse fire har også vært søkeord på munin, bibsys ask og idunn.no i ulike formuleringer.

For å trekke frem noe av Bourdieus primærlitteratur som denne oppgaven bygger på nevnes ”kroppens sosiale persepsjon” (Bourdieu 1990), som er en kortere artikkel om hvordan sosiale strukturer implementeres i kroppen.

Når det gjelder forskningen som er gjort i Norge er det flere prosjekter som tar for seg Bourdieus rammeverk og begreper. Et viktig prosjekt er ”Kunnskap og kultur i den øvre middelklassen i Norge”, hvor tre forskere⁴ knyttet til Universitetet i Bergen forsket på kulturen til elitegrupper rundt begynnelsen av 2000-tallet (Skarpenes 2007: 531-563). Skarpenes (2007) viser gjennom artikkelen ”Den legitime kulturens moralske forankring” at de undersøkte elitegruppene ståsted på ulike kulturelle felt som litteratur, film, musikk, kunst, osv. Han beskriver hvordan elitegruppens kultur er konstruert slik at den begrenser tilgangen til eliten for andre⁵.

Norges forskningsråd oppnevnte i mai 2004 et utvalg for å utrede ”hva kan forskningen oppnå med utgangspunkt i begrepet sosial kapital”. Prosjektet har gitt utspring til 58 artikler om sosial kapital i Norge hvor flere berører denne oppgavens tema. Sosial kapital er et nøkkelbegrep for Bourdieu, og jeg ønsker i denne studien å undersøke hva som skjer når den sosiale kapitalen ikke strekker til. Det er likevel få av publikasjonene med utspring fra Norges forskningsråd som nevner begrepet sjenanse eller utvungen holdning, som er mine nøkkelbegreper. De fleste artiklene bygger også på begrepsdefinisjonene fra andre teoretikere som Loury, Coleman og

---

⁴ Rune Sakslind, Ove Skarpenes, Roger Hestholm.

⁵ Mer om prosjektet: <http://www.uib.no/fg/kunnskap-og-kultur-i-den-ovre-middelklassen-i-norge> Lesedato: 13. Nov 2014 kl. 16.

Putnam⁶. Denne studien behandler, i teori og empirikapittelet, begrepene utelukkende ut fra Bourdieus sitt arbeid.

I juli 2013 ble Bourdieu satt på dagsorden da Morgenbladet utlyste en vitenskapskonkurranse med 100 000 kroner i premie til den som kunne forsvare Bourdieus teori mot angrepet til den norske samfunnsforsker og filosof Jon Elster (Morgenbladet, nr 4, 2013). Spørsmålene som skulle besvares med utgangspunkt i boken "Distinksjonen" (Bourdieu 1987) var:

- 1) Hvordan kan en strategi være ubevisst?
- 2) Hvordan kan handlinger forklares av sine utilsiktede virkninger?

På tidspunktet av utlysningen var arbeidet med denne masteroppgaven allerede i gang, og noen av de mange bidragene til konkurransen har vært tankegods for denne studien. Nevner en av vinnerbesvarelsene til Magne Flemmen (2013). Det Elster søker svar på i denne prisoppgaven er også noe av formålet med denne oppgaven: "Å finne logisk konsistens i noen av de mange sjokkerende uttalelsene til Pierre Bourdieu" (Elster 2013, s1). Både teoretisk ved drøfting av utvalgte deler, og empirisk ved å undersøke om Bourdieu sitt sjenansebegrep eksisterer slik han la det til grunn. Denne type arbeid er viktig for samfunnsvitenskapen.

Når det gjelder forskning på sjenanse finnes det en rekke studier som tar for seg overdreven eller hyppig sjenanse som atferdsproblem. Cheek og Krasnoperova (1999, s. 229-230) beskriver sentrale elementer i sjenanse hos ungdom og voksne. Katrine Lund (2004) har forsket på sjenanseproblemer i skolen hvor hun bruker innagerende atferd som paraplybegrep i sin bok "Hun sitter jo bare der". En av få som bruker en sosiologisk forklaringsmodell i sin forskning er Zimbardo (1981). Han undersøker hvordan oppdragelse, kultur og miljøkontekst kan spille inn for utvikling av sjenanse. Felles for disse studiene er tankegangen om at "Det er når sjenansen går fra å være et sosialt hjelperedskap til å være en hindrende og ubehagsskapende faktor at man bør tenke intervensjon" (Flaten og Olafsen, 2006, s. 45).

I dette studiet er tankegangen å se på sjenanse som et fenomen som de fleste opplever fra tid til annen uten at det trenger beskrives som atferdsproblemer. Denne studien ser ikke på sjenanse med helsevitenskapelig tilnærming.

---

⁶ Mer om prosjektet: http://www.forskningsradet.no/CSSStorage/Flex_attachment/8212021661
Lesedato: 14.november 2014 kl 12.34

Bourdieu sine begreper har blitt behandlet fra flere hold, men jeg har ikke funnet kjente studier på sjenansebegrepet fra et samfunnsvitenskapelig perspektiv. Derfor kan jeg si at de kvalitative undersøkelsene i denne studien skiller seg fra andre studier gjort i Norge. Når det gjelder forskningsdesignet gjorde Bourdieu selv lignende intervjuer av personer i det franske samfunn. I boken "Distinksjonen" gjorde Bourdieu (1984) kvalitative intervju hvor han studerte informanters følelser knyttet til felt som kunst, pyntegjenstander, musikk, osv. I denne oppgaven brukes det kvalitative intervjuet til å undersøke informantenes følelser av utilpasshet og sjenanse rundt andre mennesker, og deres væremåter fremfor fysiske objekter.

1.4 teoretisk tilnærming

Selv om oppgaven inneholder en empirisk del, er det det teoretiske bakteppet jeg vektlegger for å forklare sjenansebegrepet. For å svare problemstillingen gjøres det teoretiske utdypninger av Bourdieu sin praksisteori, og illustreres med relevant forskning, og konstruerte hverdagsfortellinger. Det ble derfor viktig å sette spørsmålsteget ved egen forforståelse. Jeg har i den sammenheng brukt Webers forståelse om idealtyper i samfunnsforskningen. Weber (2000, s181) påpeker at "*Det finnes ingen objektiv vitenskapelig analyse av kulturlivet eller av sosiale fenomener.*" En forsker vil i følge Weber alltid velge ut fenomener som forskeren ønsker å analysere og organisere. Ved å foreta valg bringer man frem et gitt perspektiv. I denne oppgaven har jeg valgt ut begreper, eksempler og stoff ut fra en hensikt om å beskrive begrepene på en måte som svarer til problemstillingen. Det vil si, på en måte som jeg mener viser overføring fra praksisteori til praktisk anvendelse. Idealtypen dannes ved å fremheve og forene bestemte trekk ved et fenomen, for så å utelate, eller dempe andre (Weber 2000). Dette er gjort i mitt arbeid, men jeg vil likevel hevde at jeg følger en allmenn holdning til samfunnsvitenskapelig forskning. En tilnærming i tråd med Ritzer og Goodman (2003, s204): "At its most basic level, an ideal type is a concept constructed by a social scientist, on the basis of his or her interest and theoretical orientation, to capture the essential features of some social phenomenon".

Som Bourdieu selv sier er forskeren alltid selv en del av den sosiale verden de studerer, og ser den fra sin egen posisjon i denne verden (Prieur 2002). Kategoriene vi anvender til å forstå den sosiale verden er ikke objektive, men bærer alltid med seg et standpunkt til denne verdens inndelinger (Prieur 2002). Når jeg i denne oppgaven betegner noen som høy- eller lavkulturell har jeg selvfølgeliggjort et maktforhold som ligger i mitt språk og tankesett for å beskrive verden. Idealtypen blir nettopp eksempler og tankekonstruksjoner slik jeg presenterer i denne oppgaven.

I denne studien brukes det også eksempler som i vitenskapen kan tolkes som just-so-fortellinger. En just-so teori er en fortelling om hvordan noe kan være mulig, men ikke kan vurderes som empiri. Slike fortellinger har blitt kritisert for å være lite fruktbare, men har av mange, som Jon Elster (Elster 1981), fått sin plass som teorier som kan være første steg i riktig retning i vitenskapen. Jeg fremlegger ikke disse eksemplene som teori, men bruker dem for å nyansere og fargelegge poenger som vanskelig lar seg fremstille i det teoretiske språk. Det er et mål i oppgaven å flytte en omfattende teori vekk fra skrivebordet, til hverdagslige kontekster som gjør at leseren lettere forstår budskapet.

1.5 Pedagogisk tilnærming

Selv om dette er en masteroppgave i pedagogikk, ligger det i fagets natur at arbeidet på veien vil krysse flere fagfelt som psykologi, filosofi, og ikke minst sosiologien. Kulturpedagogikk⁷ er et av universitetet i Tromsø sine satsingsområder, og jeg plasserer mitt arbeid innenfor denne tradisjon.

Jeg ønsker å belyse hvordan individer lærer sosiale strukturer. Sees pedagogikken som ”læren om å lære”, behandler oppgaven et tema som er identifisert innenfor fagområdet, og av flere betegnet som viktig (Vygotskij 1978; Zimbardo 1981; Bø & Helle 2007; Flaten & Olafsen 2006). Denne studien utforsker sjenansen som reaksjon i møtet med sosiale strukturer, og om den hindrer læring. Fenomenet kan da plasseres innenfor det pedagogiske paradigmet. At teorien og de empiriske undersøkelsene er forankret i Bourdieu er gjort med pedagogisk tilnærming. Bourdieu er utbredt i

---

⁷ Kulturpedagogikk kan sammenlignes med pedagogisk sosiologi : les mer: <http://uit.no/studietilbud/pedagogikk2832> lesedato 25.03.2015

fagfeltet og et underliggende spørsmål er om teorien har overføringsverdi opp mot konkrete situasjoner i hverdagen, slik som i klasserommet og læringssituasjoner.

1.6 Oppgavens fokus og oppbygging

I en begrepsstudie innenfor en gitt teori er det vesentlig å bli kjent med noe av helheten i teorien, og hvilke pedagogiske problemstillinger teorien i utgangspunktet belyser.

Første kapittel er derfor en diskuterende teoridel om Bourdieu og hans viktigste begreper: Habitus, kapital og felt. Det blir også belyst hvordan Bourdieu betrakter smaken og hvordan begrepene kan anvendes i klasserommet. Jeg har valgt å gi denne delen en viss tyngde slik at leseren får oversikt over det teoretiske rammeverket som studiet skal undersøke. Mot slutten av teoridelen presenteres oppgavens kjerne og nøkkelbegreper som er den sosialiserte kroppen, sjenanse og utvungen holdning. Det er disse begrepene studien skal eksplorere empirisk.

Kapittel 3 redegjør for fremgangsmåte, metode, tilnærming, analyse og utfordringer som oppstod underveis i studiet.

I kapittel 4 flyttes begrepene til den empiriske verden. Dette kapittelet fremlegger empiri som kategorier, og drøfter beskrivelsene opp mot teorien. Materialet er beskrivelser fra 13 informanter som forteller om ulike opplevelser av sjenanse og anstrengte relasjoner. Det blir også framlagt annen relevant forskning for å belyse informantenes erfaringer.

I kapittelet 5 diskuteres sjenansens betydningen for individet, klassestrukturer og pedagogikken. Her legges det spesielt vekt på muligheten for praktisk anvendelse av begrepene i pedagogisk arbeid.

KAPITTEL 2 - TEORIDEL

2.1 Pierre Bourdieu og hans betydning

Selv om Pierre Bourdieu(1930-2002) har vært død over ti år står han i dag som en av vår tids viktigste sosiologer og samfunnsvitere (Flemmen 2012). Hans teorier og begreper er så allsidige at de lar seg anvende fra flere innfallsvinkler og på mange fagområder. Bourdieu selv gjorde en rekke empiriske studier blant annet på berbersamfunn i Algerie, staten og næringslivet, klasse skiller, skole og kultur (Flemmen 2012). Disse studiene har gitt inspirasjon til nye metodiske fremgangsmåter for forskere i ettertid (2012).

I hans siste ti leveår ble Pierre Bourdieu en kjent skikkelse også utenfor de akademiske kretser i Frankrike. Han deltok da offentlig i politiske spørsmål om kvinnekamp og massemedias rolle. Dette førte til dokumentaren ”sosiologi er en kampsport” som fulgte Bourdieu sitt liv som sosiolog. Filmen gikk for fulle hus rundt i Europa (Flemmen 2012). Det tiltrekkende med Bourdieus tenkning kan være at det handler om maktforhold som angår oss alle, og forekommer oss naturlig. De etter hvert velkjente studiene av klasse og kultur handler om at klasseforholdene blir naturligjort og usynlige gjennom å fremstå som uskyldige forskjeller i smak. I studiene av utdanningssystemet ser han på uerkjente favoriseringer av høykulturelles væremåte i skolen, som vedlikeholder ulikheter under dekke av belønning av de glupeste (Flemmen 2013). Slik miserkjent makt kalte Bourdieu symbolsk vold, et begrep som i ettertid har blitt etablert innenfor pedagogikken (Strand 2015).

I sosiologien sees Bourdieu som en konfliktteoretiker, hvor hans teorier ønsker å avdekke former for makt og dominans i samfunns livet (Aakvaag 2008, s148). En teori som er en konfliktmodell forstår samfunnet og forholdet mellom mennesker med utgangspunkt i at noen samfunnsgrupper undertrykker andre. Gruppene har motstridende interesser og det foregår konflikter og dragkamper om ressurser og makt mellom gruppene (Aakvaag 2008, s149). Bourdieu skriver om konflikter (eller dynamikken) i samfunnet på alle nivåer. Denne oppgaven vil ta for seg Bourdieu sin analyse av aktøren, og våre forhold til makt og dominans i hverdagen.

For å forstå hvordan enkeltmennesket er bundet av ulike maktforhold tar Bourdieu utgangspunkt i begrepet habitus. Habitus kan enklest forstås som sosialt innlærte og

tillærte tanker, adferd og smaksmønstre. Mennesket opparbeider seg disposisjoner gjennom læring, som gjør at vi tenker, handler, og velger på bestemte måter. Habitusbegrepet stammer fra Aristoteles, som allerede 300 år f.kr brukte begrepet til å forklare skjemaer i mennesket, som har blitt opprettet gjennom personens livsstil (Nash 1999). Enkelte kunnskaper læres så godt at de sitter på et dypere plan slik at vi ikke glemmer.

Habitus handler også om kroppen, og 2000 år senere skrev Marcel Mauss boken ”Body Techniques” (Mauss 1934), hvor han brukte habitus for å vise at kroppen opparbeider vaner og formes etter hvordan vi arbeider. Mauss så at soldaten var muskuløs, robust og solbrun, mens økonomen var lettere og bleikere. At vi kan se på utseendet til mennesker hvordan de har levd livet sitt (Mauss 1934). Denne boken har Bourdieu sitert hyppig i sine verk, og var sammen med Michel Foucault og sosiologiens klassikere⁸ til viktig inspirasjon for Bourdieu.

Bourdieu var ikke den første til å bruke habitusbegrepet, slik det kan feiltolkes i dagens litteratur, men han revolusjonerte konseptet ved å sette habitus i kontekst med flere sosiologiske problemstillinger. Bourdieu bruker habitus i første omgang til å forklare hvordan sosiale strukturer implanteres i kroppen som tanker og atferdsmønstre, men også at kroppen er utplassert og ”reagerer” på den sosiale verden (Bourdieu, 1990).

I Norge er Bourdieu populær i de akademiske kretser, noe prisoppgaven i morgenbladet viser. Men hans teoretiske rammeverk har også fått betydelig plass i viktige samfunnsinstanser. Jeg har allerede nevnt flere prosjekter med statlig støtte. Stortinget har ved flere anledninger brukt begreper indirekte hentet fra Bourdieu i sine meldinger (NOU 2011:20; NOU 2014:8; NOU:2011:8; NOU 2010:7) og vi finner Bourdieu på pensum i lærebøker helt ned på videregående skoler (Berge, Vårdal 2007).

---

⁸ Sosiologiens klassikere sees ofte som Karls Marx, Max Weber, Emilie Durkheim og Georg Simmel. Mye av nyere sosiologi (inkludert Bourdieu) er videreføringer fra disse klassikerne.

2.2 Habitus, kapital og felt

For å forstå Pierre Bourdieus teori er det vesentlig å begynne med begrepsapparatet. Habitus er konstruert av internaliserte og kroppsliggjorte disposisjoner som gjør at vi blir disponert for å handle eller tenke på bestemte måter. Første delen begynner med en fortelling for å gi en enkel forståelse av hva en disposisjon innebærer. Videre går kapittelet over til felt og kapital.

Gutten i gaten blir disponert for å sykle

En liten gutt løper rundt i gaten. Rundt ham cruiser storebroren sin gjeng på hver sin sykkel. Gutten ser på det tøffe “sykkelpolitiet” og kjenner lengselen etter en vakker dag å kunne vrake trehjulsykkelen til fordel for den splitter nye tohjulingen som står i garasjen. Han har absolutt gjort en innsats, men så langt har resultatet bare blitt skrubbsår og frustrasjon til tross for utallige forsøk. Han klarer ikke holde balansen, og det ender i fall hver eneste gang han setter seg på sykkelen. Det å sykle tohjuling er for gutten en umulig oppgave, noe han aldri kommer til å klare. En formiddag er far hjemme og overtaler sønnen til et nytt forsøk. Denne gangen er det far som støtter med en ny og enkel læringsstrategi: “Se rett frem, og tenk at støtten er på”. Gutten gjør som far sier, og som den største selvfølgelighet trør krabaten på pedalene og sykkelen går fremover. Han syklet på tohjulingen! Det er som et lys har gått opp for gutten, ikke bare sykler han, men etter litt øving kan han svinge, forandre tempo og leke seg. Etter noen timer på setet er det som alle bevegelser går av seg selv, kroppen trækker, mens det eneste i guttens tanker er hvor ferden skal gå. Gutten har kroppsliggjort bevegelsene når han trør på pedalene. Det har oppstått en disposisjon i gutten slik at han slipper å tenke på armer og bein, kroppen går nærmest av seg selv.

2.2.1 Disposisjoner og virkelighetsbilde

Guttens følelse når han sykler er selve grunnprinsippet i hvordan Bourdieus aktører forholder seg til verden. Han trør på pedalene uten å tenke over beinas bevegelse. Denne ferdigheten blir en disposisjon i gutten, en del av hans handlingsrepertoar, en del av hans habitus. For å forstå læringsmekanismen kan vi tenke at ved å repetere bestemte bevegelser vil kroppen etterhvert utføre bevegelsene uten tankenes rasjonelle vurderinger. Når vi spaserer på gaten er bevegelsene så godt innlært at de er automatiserte. Idrettsutøveren trener nettopp på å repetere og finslipe de bestemte

bevegelsene til sin idrett slik at kroppen nærmest skyter ballen eller kaster spydet av seg selv.

En som viste kroppens hukommelse gjennom forskning var Dale C. Spencer, som i 2008 studerte en gruppe dansere som skulle lære en ny danserutine. Når koreografien var innøvd tok gruppen en 2 dagers pause, for så skulle skrive ned danserutinen med penn og papir uten å bevege kroppen. Ingen av danserne husket rutinen teoretisk, men når koreografien ble gjennomgått med kroppen var hukommelsen langt sterkere (Spencer 2009). Det Spencer peker på er at danseren oppretter kroppslige "huskelapper" som gjør at bevegelsene i koreografien går automatisk, eller uten en aktiv bevissthet (Spencer 2009).

Habitus består av slike huskelapper, men huskelappene gjelder ikke bare fysiske bevegelser, men også menneskets kognitive system. I pedagogikken bruker vi ofte begrepet om å internalisere som er *"en psykologisk prosess hvor ytre normer, ideer og andre personers innstillinger og egenskaper som opprinnelig ikke finnes hos personen, opptas og oppleves som del av personens selvbilde"* (Malt 2009, s1). At omverdens kulturelle verdier og holdninger tas inn i ens egen personlighet og gjøres til deler av individets eget jeg (Malt 2009, s1). Internalisering av kulturens skrevne og uskrevne normer og regler anses både i psykologien og pedagogikken som vesentlig for moralutvikling og sosialisering (Malt 2009). Habitus handler om at når vi sosialiseres inn i et samfunn, eller sosiale kontekster, vil vi internalisere ytre strukturer for å passe inn i omgivelsene. Så mens det å kunne sykle, hoppe, løpe, hinke eller dra seg i håret er eksempler på kroppslige disposisjoner, er likevel de fleste disposisjoner ikke synlige for oss selv. Evnen til å takle sosiale situasjoner, bli likt av andre, eller bruke språket på bestemt måter er vi også disponert for på ulike måter. Det kan være så lite som et smil i det rette øyeblikk, eller evnen til å lukte en løvetann. Habitus fungerer som en slags verktøykasse av disposisjonene som gjør at vi kan oppføre oss, og utføre hverdagens små og store oppgaver uten å måtte overveie alle alternativ og gjøre rasjonelle avveininger av mål og midler (Flemmen 2013).

2.2.2 Feltet

Bourdieu bruker habitusbegrepet både til å analysere individers plassering i det sosiale rom og hvordan vi posisjonerer oss i det Bourdieu kaller sosiale felt.

Et sosialt felt kan sees som en avgrenset del eller et fragment av den sosiale verden (Bourdieu 1999, s33). Begrepet sosiale felt var tidligere formulert i strukturalistisk lingvistik av Saussure og i strukturell antropologi av Levi Strauss (Aspen 2006). Bourdieu videreutviklet feltbegrepet for å rette fokus mot aktørens, eller agenten⁹, sin jakt på kapital fremfor feltets låste rammer. Som agent beveger man seg i mange ulike felt (som utgjør det sosiale rom). Arbeidsplassen, klasserommet, bussen og utesteder er alle felt hvor det eksisterer en sosial struktur mellom aktører (Bourdieu 1999, s33). Felt er også det Weber betegnet som verdisfærer, eksempelvis religion, politikk og kunst. Slike verdisfærer er ikke fysisk avgrenset som klasserommets vegger eller bussens metall, men er likegodt felt som innehar en spesifikk struktur. Det eksisterer eksempelvis felles oppfatninger av hva som er abstrakt og tradisjonell kunst, høyre og venstre i politikken, eller ulike religiøse tilnærminger. Hvis du anerkjenner slike kollektive oppfattelser så tar du del i feltet, og anerkjenner det som kan sees som et sosialt spill. Metaforen om et sosialt spill brukes for å beskrive virksomheten i feltene. For i feltet er det aktører, med sine relasjoner, maktforhold og evne til å påvirke strukturen (Bourdieu 1986). I de fleste tilfeller henvises det ikke til faste nedskrevne regler, men uskrevne ”regler” og normer som aksepteres uten at man har tenkt videre gjennom dem. De samme regler som habitus internaliserer. Vi bemerker oss alle han som går med joggebukse på 17 mai, spiser med hendene i et selskap, eller skryter uhemmet av egne prestasjoner. Dette er sosialt tillærte normer, og det gis ingen formell straff for å bryte de uskrevne regler. For å delta i spillet må de uskrevne reglene tas på alvor, du må være utstyrt med feltets *illusjon* (Bourdieu 1984). Bourdieus illusjon er en dyp anerkjennelse av feltets hierarkier og uskrevne regler. Det blir en innlevelse som utelukker refleksjon rundt spillets eksistensberettigelse. Når det spilles en VM-finale i fotball kan det oppleves som en livsviktig hendelse for

---

⁹ Blant oversetterne av Bourdieu til norsk eller dansk er det diskusjon om de konkrete handlende individer skal benevnes som agenter (Hovmark 1997, s7) eller aktører (Prieur 1995, s10). Dette handler om hvor ”strategiske agenter” aktørene er. Jeg legger ikke et betydelig skille mellom de to i oppgaven, men bruker agent fremfor aktør ved noen anledninger for å få frem den strategiske aktøren til Bourdieu.

både spillere og supportere, nesten en kamp om liv og død. For den som ikke anerkjenner fotballfeltet vil VM-finalen være en ubetydelig affære¹⁰.

Habitus består av disponerte måter å være på, og ulike væremåter verdsettes i ulik grad i feltets struktur. På utestedet er det akseptert å drikke øl, mens på morgenbussen eller i klasserommet vil øldriking bryte sosiale normer. Nå er vi ikke akkurat disponert for å drikke øl, men drikkekultur er lært. Nærliggende vil utseende, kroppsspråk og smak bli positivt eller negativ mottatt fra andre aktører i et felt. Samtidig blir vi formet av feltene. Vi internaliserer og kroppsliggjør spillereglene så de blir en del av habitus. Det er derfor et dynamisk forhold mellom habitus og feltene.

The dispositions constituting the cultivated habitus are only formed, only function and are only valid in a field, in relationship with a field which, as Gaston Bachelard says of the physical field, is itself a 'field of possible forces', a 'dynamic situation', in which forces are only manifested in their relationship with certain dispositions. This is why the same practices may receive opposite meanings and values in different fields, in different configurations or in opposing sectors of the same field. (Bourdieu 2003, s 94)

Feltene vil ofte ha lengre levetid enn oss selv. Religion og kunst har eksistert i tusener av år, noe som betyr at vi kan lære feltenes struktur av våre forfedre. Foreldre lærer barna hva kunst er, hvordan de skal oppføre seg på bussen, eller hvordan de skal forholde seg til religion. Foreldre har allerede sine måter å forholde seg til feltene på, og de vil lære barna feltets struktur ut fra hvordan de selv praktiserer eller "spiller" i feltet (Bourdieu 2003). Innenfor religion er det eksempelvis vanlig at individet deler trosretning med foreldre (Kringelbotn 2000, s 6).

Habitus vil internalisere spillereglene i feltet på samme måte som gutten kroppsliggjorde syklingen. Når vi først har lært en måte å forholde oss til et felt, vil vi forholde oss til feltet uten å tenke videre over feltets struktur, eller spilleregler. Det oppstår på denne måten en selvfølgeliggjøring eller common sensisk¹¹ forståelse av feltets struktur hos aktøren. Selve poenget med å delta i et spill er ikke å "beseire"

---

¹⁰ En sosial struktur kan forstås som en gruppe personer som kan avgrenses, det vil si man kan klart avgjøre hvem som er med i gruppen og hvem som ikke er med (Aakvaag 2008). Bourdieu sine "spilleregler" utvider det tradisjonelle begrepet om sosiale strukturer, og det er ikke alltid klart hvem og hva som tar del i strukturen. Når jeg betegner sosiale strukturer videre i oppgaven vil det også inkludere "spillereglene" i feltet. Dette gjøres i mangel på et mer presist begrep.

¹¹ Common sense blir i samfunnsvitenskapen sett som kollektive hverdagslige oppfatninger som individet ikke setter spørsmål ved (Aspen 2006)

motstanderen eller nødvendigvis skaffe seg respekt og anerkjennelse. Alle felt har sin egen logikk, eller det Bourdieu betegner som sin egen ”økonomi”. Feltlogikken er avhengig av at det finnes aktører som har en interesse i det som skjer i et bestemt felt, og at det jaktes på ulike former for ”profitt”. Profitten, eller økonomien, er ikke nødvendigvis materielle goder, men det Bourdieu betegner som kapital.

2.2.3 Kapital

Bourdieu opererer med tre hovedformer for kapital: økonomisk, sosial og kulturell. Kort oppsummert er økonomisk kapital penger og materielle goder. Kulturell kapital er gode vaner, språk, utdanning, kunnskap. Sosial kapital er sosiale nettverk, kontakter og tilgang på enkelte kretser (Bourdieu 1986). I tillegg har vi den symbolske kapital som er anerkjennelse og prestisje (oftest på bakgrunn av de tre nevnte).

Én form for kapital, som penger, vil kunne brukes på mange felt, mens andre felt er preget av en mer feltspesifikk kapital. Feltspesifikk kapital kan i musikken være evne til å høre forskjellen på toner, samleren trenger god kunnskap om frimerker, og i humoren evnen til å le av en god vits. Når kapitalen er feltspesifikk betyr det at nærmest hva som helst kan være kapital. Gutten sin ferdighet på sykkelen er kapital, og habitus inneholder nettopp kroppsliggjorte kapitalformer. Det eneste kriteriet er at kapitalen anerkjennes av aktørene i feltet, og da er vi tilbake på feltets illusjon (Bourdieu 2003). Vi kan tenke hvordan maleren i enkelte kunstmiljøer vil anerkjennes for å ikke være opptatt av penger, eller at det kan vurderes positivt at en musiker ikke er kommersiell. Denne anerkjennelsen blir en kapital som vil kunne gi kunstneren fordeler på sikt, som også kan gjøre at han klatrer i det sosiale rom. Eksempelvis vil kunstinteresserte finne veien til utstillingen hans. Det vil skape etterspørsel etter maleriene, og ironisk nok vil han kunne selge bildene for en høyere pris. Pengene er ikke kunstnerens hensikt, men kapitalen er konvertibel og vil kunne ”veksles” inn for en annen kapital (Aakvaag 2008). Med økonomisk kapital kan en kjøpe utdanning, eller konvertere den til andre former for kulturkapital. Kulturkapital kan gi tilgang til visse sosiale kretser, som igjen åpner dører for videre investering, eller den kan selges til høy pris på markedet. På denne måten vil aktørene konvertere kapitalene mellom feltene, og ha mulighet til å høyne sin verdi i det sosiale rom.

Kapitalfordelingen bestemmer maktforholdene i et felt, og hvilken kapital som gir uttelling er et grunnleggende stridsemne i ethvert felt. Innenfor utdanning og pedagogikken går debatten om praktiske kunnskaper eller teoretiske kunnskaper skal ha forrang i skolen. For Bourdieu blir dette en debatt om hvilken kapital som skal gi uttelling i feltet. Utesteder kan være kjent for ulike stiler. Her kan klær og mote være stridsemnet. Innad i feltet foregår det maktkamper mellom aktørene om hvilken smak, eller kapital, som skal være gjeldende (Bourdieu 1984). Aktører kan her påvirke feltet slik Pablo Picasso startet kunstreningen kubisme, eller ved at enkelte blir gitt definisjonsmakt, slik som sjefen på arbeidsplassen.

Bourdieu ønsket å bruke teorien om felt, habitus og kapital i til å avdekke et system av sosiale praksiser som viser hvordan enkelte praksiser, gjennom kroppsholdninger og språkbruk, favoriseres i viktige sammenhenger som utdanning og arbeidsliv (Aspen 2006). De holdninger, væremåter og språkbruk som brukes av høykulturen, eller kulturelle eliter, premieres på viktige samfunnsarenaer. Motsatt kan også kapital tynde negativt, slik det gjør seg gjeldende for innvandrere på arbeidsmarkedet (Markova, Mjeldheim og Høivik Bye 2013). Det er her habitus fungerer bak ryggen på den enkelte. For selv om du har økonomisk kapital i banken vil du bære din kulturelle kapital inn i feltet. Når feltet verdsetter ulik kapital vil aktøren som beveger seg i feltet også bli verdsatt ut fra sin habitus. Du vil derfor bli gitt fordeler og ulemper ut fra hva som anerkjennes i feltet og din habitus.

Professor ved UIO Sveinung Sandberg brukte Bourdieus teori om kapital til å studere et kriminelt og rusbelastet miljø ved Akerselven i Oslo. I boken gatekapital (2014) viser han hvordan personene i miljøet er flink til å lure kunder, sloss, behandle dop, og har gode metaforiske kunnskaper. De rusbelastede betegnes som rike på “gatekapital”, men slike kunnskaper er ikke utelukkende berikende. Den feltspesifikke “gatekapitalen” viste seg å være destruktiv på andre arenaer (Shammas, Sandberg og Pedersen 2014). Kapitalbegrepet kan misforstås som noe utelukkende positivt for individet, men vil i realiteten ikke alltid være til fordel for individet. Hvis den kulturelle og symbolske kapital kan virke positivt anerkjennende fra omgivelsene er det klart at den også kan være negativt anerkjennende. Habitus vil likegodt

kroppsliggjøre den kapitalen som kan være destruktiv for individet, slik som for de kriminelle ved Akerselven.

2.3 Smak og distinksjoner

Det som videre står sentralt hos Bourdieu er smaken. På bakgrunn av livet vi har levd har vi tilegnet oss smaksvaner. Å observere distinksjoner er viktig for å forstå Bourdieus klassestruktur, og hvordan individet forholder seg til den sosiale verden.

Ordet distinksjon har på fransk to nyanser:

”det å skille ut noe”/ “det å skille mellom ulike ting”

“å skille ut det som er fornemt og eksklusivt” (Bourdieu 1984, s17)

Distinksjoner i smaken er forskjeller som er et resultat av individers kulturelle bakgrunn og gir et grunnlag for kategorisering mellom individer. Fra du blir født foregår det en uformell læring om hva den gode smak innebærer (Bourdieu 1984).

Individets habitus vil utstråle smaksmarkører til omgivelsene som de kriminelle ved Akerselva, men individet vil også se andre ut fra smaken. Det at vi alle ”bærer” slike distinksjoner tar habitusbegrepet vekk fra skrivebordet, og gjør habitus til noe individet kan forstå og føle på kroppen.

Jeg skal prøve å vise betydningen ved å dele distinksjoner i tre dimensjoner som kan observeres i dagliglivet. Senere gjør jeg en mindre ikke-empirisk analyse av hva som kjennetegner god og dårlig smak i hver dimensjon:

Første dimensjon er **“fysisk fremtoning”**, som innebærer kroppens utseende og kroppsspråk. Enkelte hendelser og livsstil har påvirket individets fysiske fremtoning. Et arr fra en klatreulykke i barndommen kan følge barnet resten av livet. En idrettsutøver er ofte muskuløs og veltrent. Gruvearbeidere har ofte en tyngre og røffere fysisk fremtoning enn økonomen. En som røyker har oftere rynker, og en som beveger seg lite er oftere overvektig. Utseendet til byens narkomaner avslører en belastet livsstil. Vi ser hvordan distinksjoner i kropp og kroppsspråk kan fortelle mye om en persons erfaringer. Det er lett å tenke at utseende kan manipuleres ved fine klær og sminke, men husk at det kreves en god mengde kapital for å dresse seg opp til det sosialt legitime (Bourdieu 1990). Det må likevel nevnes at denne dimensjonen har en biologisk side. Vi kan være født med misdannelser, eller være uheldig og oppleve tilfeldig sykdom som påvirker fysisk fremtoning.

I neste dimensjon **“språket”** finner vi også distinksjoner i det uendelige. I Norge gir dialekter hint om personens geografiske tilhørighet. Dessuten finner vi mange nyanser av sosiolekt innenfor hver dialekt. I Bergen bruker ofte de velstående “jej” og “ikke”, mens den typiske arbeiderklasse bruker “eg” og “ikkje”. Dette er en tydelig distinksjon, eller smaksmarkør, som er en etablert sannhet for bergenserne. Volum, tonefall, og ordforråd i språket sier også mye om personens liv og erfaringer. Politikeren snakker dannet med sitt store ordforråd, mens bonden snakker enkelt om vær og vind.

Den siste av dimensjonene, **“handlingsmønster”**, fungerer etter samme prinsipp. Vi velger og handler på bakgrunn av tidligere erfaringer. Går du på et vepsebol i skogen, går du ikke samme veien neste gang. Personer med flere like erfaringer vil oftere handle likt. De som er oppvokst på bondegård vil ha opparbeidet andre disposisjoner enn byfolk, og det vil komme frem som distinksjoner i de sosiale feltene. Bonden takler sannsynligvis sauesanking bedre enn å kjøpe billett på trikken.

Vi har ulik evne til å se distinksjoner, eller utøve den gode smaken. For å distingvere handler om å se hva som er god og dårlig smak. Hva er verdifullt, og hva er forkastelig?

Smaken henger i første omgang sammen med feltet, og ens feltspesifikke kapital. At en i større grad klarer å distingvere mellom god og dårlig kunst når en har erfaring på området. Eller at fotballsupporteren klarer å se og distingvere hva som er en verdifull eller forkastelig pasning på fotballbanen. Det Bourdieu fikk frem gjennom sine studier var at smaken har sammenheng med plassering i det sosiale rom. Bourdieu hevder at de som tilhører den øvre del av rommet har høyere utviklet sans for distinksjonene (Bourdieu 1984, s65). Det betyr ikke at den høykulturelle nødvendigvis kan kunst, eller fotball, men at de har en bedre evne til å plassere seg i feltet, og skille mellom hva som er verdifullt og forkastelig. Bourdieu begrunner smaken i lys av individets sosial bakgrunn. Det gjelder ikke bare i sammenheng med økonomi, utdanning og arbeidsliv, men også med banale hverdagsligheter som hvordan man verdsetter kunst, om man leser avisen, hva man serverer til middag og lignende (Bourdieu 1984). I sosiologien ser man ofte på variabler i lagdeling og sosioøkonomisk status, mens Bourdieu (2002) tok slike sammenhenger et skritt videre. Han forklarer hvordan ulikheten er forankret i kulturen, og at smaksmonstre (distinksjonsmønstrene) også går i arv.

Selv om smaken som sosialt fenomen blir forstått som estetiske preferanser eller sosialt press, vil derfor Bourdieu hevde at den som evner å se distinksjonene vil evne den gode smaken (Bourdieu 1984). Enten det gjøres bevisst eller ubevisst. Selv om smaken kan være varierende som trender, eksisterer det som regel en allmenn oppfattelse av god og dårlig smak innenfor feltene. Når noen sier at vestkantguten i Oslo snakker pent, vil Bourdieu si at han utøver den gode smaken. I sine studier av det franske samfunn deler Bourdieu smaken mellom fin, middels og folkelig smak (Bourdieu 1984, s16). Dette blir også konturer av klasseskiller. Vi kan tenke oss til de typiske karakteristikkene som tilhører høykulturen i Norge. Den gode smaken kommer frem gjennom fysisk fremtoning som frisert hår og ren hud. Vi dekker til kroppen med merkeklær og dyr sminke for å vise god smak. Den velstående spaserer med nesen høyt hevet, versus de narkomanes bøyde rygger. I språket er skillet mellom pent og folkelig ofte tydelig. Akademiske ord og uttrykk er tegn på god smak, mens høylytt banning er markør for det motsatte. I handlingsmønsteret får smaken virkelig fritt spillerom. Teater, opera, moderne kunst og rasehunder er eksempler på den gode smak. Mens camping, dansebandkonserter, masseproduserte klær og skrapekasser av noen biler er uttrykk for den folkelige smak. Poenget er at vi må bryte med vår personlige oppfatning av hva som er god og dårlig smak, og se smaken i et samfunnsvitenskapelig perspektiv. Hvilken smak gir fordeler for individet?

Selv om Bourdieu ser smaken i forhold til klasseanalyse, vil smaken også ha betydning på individnivå. Livsstil og smak, som ofte innebærer en avsmak for andre grupper, er viktige deler av en persons habitus. Distinksjonene brukes derfor til kategorisering mellom aktørene (Bourdieu 1987). Her vil gjerne ikke en enkel distinksjon gi mening, men totaliteten av alle dimensjonene med alle sine distinksjoner. Når vi internaliserer ytre strukturer blir vi nettopp formet av den kulturen som er rundt oss, og da vil det komme frem når en presenterer seg i feltene. Derfor gir det en mening i den sosiale verden om en person er kledd, prater, og beveger seg etter den høykulturelle smaken. Aktørene får et innblikk i individets fortid gjennom distinksjonene, og dette systemet opprettholdes fordi alle kategoriserer seg selv og andre (Bourdieu 1990). Forhåndsdomming og stigmatisering er ikke skjellsord i Bourdieu sine teorier, tvert imot er det noe vi alle gjør, men gjerne ikke snakker om. En del av ”spillet” som foregår bak ryggen på den enkelte. Et spill hvor

vi knytter til oss mennesker som “scorer” likt på distinksjoner og holder avstand til de som er deg selv ulik (Bourdieu 1987). Hvordan slike ”smaksmøter” kan oppleves for individet ser oppgaven nærmere på i empiridelen.

Selv om individet ser sin egen smak som ”personlig” og som en del av sin identitet, er ikke ”personlighet” hva aktørene selv oppfatter det som i Bourdieus praksisteori. Smaken springer ikke ut av en ren bevissthet med klare målsettinger. Den ”personlige smaken” er ikke personlig, men knyttet til strukturelle føringer og konkrete sosiale erfaringer (Aspen 2006). Vår egen tro på at vi er selvstendige personer med personlige meninger stikker dypt i vår hverdagerfaring, men med tiden har vitenskapen, ved eksempelvis Darwin og Freud, sjokkert menneskers selvinnsett, og vist at vi er underlagt føringer vi ikke har oversikt over (Aspen 2006).

En forskningsgruppe fra Bergen gjorde i 2014 i en stor undersøkelse av smaksmønstre hos kulturelle elitegrupper i Norge. De oppdaget at personer som tilhører høykulturen (og personer med makt i kulturinstitusjoner) har positiv tilknytning til forfattere som Dag Solstad, Petterson, og Ørstavik, og folkemusikere som Buen-Garnås, fiolinisten Mutter, og malere som Pushwagner og Rembrandt (Hovden 2014). For store deler av den norske befolkning er dette artister og kunstnere som antageligvis er ukjent. I følge Hovden (2014) velger også finkulturen bort store og populære artister i befolkningen som Marit Larsen, Carpediem og Turboneger. Hadde forskergruppen undersøkt hele befolkningens smak i musikk ville antageligvis de populære artistene bli gitt høyest verdi. Motivene for slike distingverende smaksvalg kan sees som strategier for å forsterke sin klasseposisjon og holde andre utenfor (Hovden 2014). I empiridelen kommer oppgaven inn på hvorfor det føles ”naturlig” å like eksempelvis Arve Tellefsens fiolin bedre enn Plumbos folkelige låter.

Det blir et premiss for Bourdieu at agenten har et egennyttig forhold til feltene. At alle på et plan av bevissthet ønsker seg annerkjennelsen og godene overklassen forvalter, selv om de ikke verdsetter finkulturens smakspreferanser (Bourdieu 1984). Et slikt premiss blir støttet av velkjente teorier i psykologien, som Maslows behovspyramide. Maslow demonstrerte hvordan mennesket fremdeles streber, selv når grunnleggende behov er dekket (Maslow 1943). At mennesket er på jakt etter forbedring (Maslow 1943). Dette prinsippet har også vært legitimt i moralfilosofien gjennom teorier om

altruisme og egennytte. Hvem ønsker seg eksempelvis ikke den gode helsen som kjennetegner høykulturen? Eller bo på en adresse med lite kriminalitet (Schiefløe 2010)?

2.4 Et klasserom med elever

For å vise hvordan begrepene habitus, kapital og felt kan brukes til pedagogiske problemstillinger kan vi ta dem med inn i klasserommet. Vi kan tenke et klasserom med elever. Klasserommet ser vi som et felt. Dette feltet inngår selvsagt i større felt som ”skolen” som igjen inngår et ”utdanningssystemet”. Selv om feltet ofte anvendes i en større samfunnsanalyse, vil avgrensning av et sosialt felt egentlig være et spørsmål om studieperspektivet (Bourdieu 1999, s 127). Klasserommet eksisterer uten lærer og elever, men aktørene med sine roller og relasjoner danner en struktur som går utenfor klasserommets vegger. Eksempelvis har elevene en tilhørighet til klassen, de gjør lekser, og læreren lager planer på lærerværelse. Vi ser her at feltene kan være relativt flytende, og det er rom for å debattere feltets autonomi. I klasserommets struktur vil læreren ha en tydelig påvirkning eller definisjonsmakt. I utgangspunktet på bakgrunn av sin tittel, men også hennes evne til å utøve makten.

Feltlogikken i klasserommet er å lære fagkunnskaper som norsk og matematikk, men også andre spilleregler som gjelder i klasserommet. Eleven skal sitte i ro på stolen, snakke på riktig tidspunkt, og innfri forventninger knyttet til elevens rolle. Eleven blir irrettesatt, eller sanksjonert, av læreren hvis den ikke tilpasser seg klasserommets struktur. Lærer eleven spillereglene vil det både være kapital i seg selv og bedre muligheten til å opparbeide seg annen kapital som fagkunnskapen. Siden kapital konverteres vil kapitalen akkumulere kapital (Bourdieu 1990, s27). Det hele blir som en rullende snøball. Eleven bruker erfaringer fra klasserommet, både fagkunnskap og spilleregler, til å lære enda mer. Som når eleven lærer å lese vil det gjøre alle fagene lettere. Den vil også konvertere sine erfaringer fra klasserommet til andre arenaer. Han kan nå lese reglene på dataspillet hjemme.

Hver enkelt elev prøver å tilpasse seg klasserommet. Men de bærer også med seg hver sin habitus som er forankret før eleven inntreffer klasserommet, og gjør den disponert for å oppføre seg på bestemte måter, enten det er språk, væremåte eller verdisyn. Har

eleven lært å vente på ordet, eller sitte på stolen, vil han også kunne vente i klasserommet og bruke dette til sin fordel.

Det blir en selvfølge at elevene vil prestere ulikt ut fra sin habitus, som er konstruert av tidligere erfaringer. Spørsmålet blir hvilke væremåter som verdsettes i skolen og klasserommet? I mange felt vil økonomisk kapital være fremtredende, men i dagens norske klasserommet er ikke den like gjeldende. Elevene går riktig nok ikke med skoleuniform i dagens Norske skole, men skolen er underlagt en likhetspolitikk for å hindre at økonomisk kapital skaper klasseskiller (NOU:20 2011). Grunnskolen er blant annet gratis for alle. Pennalet og skrivesakene vil være en kapital foreldrene har kjøpt, men her stiller nok elevene skodd relativt likt. Problemet kommer hvis innholdet i skolen verdsetter bestemte smaker og væremåter som kan være overkommelig for enkelte elever, eller hele grupper i befolkningen. I Norge har dette tema blitt belyst av flere ved hjelp av Bourdieus begreper (Aakvag 2008; Hjellbrekke 2014; Schiefloe 2011). Professor ved UIO Annick Prieur har siden 2003 ledet et forskningsprosjekt om sosiale forskjeller og betydningen av klasser i dagens samfunn. Hun bruker Bourdieu til å gjøre sine analyser av skolen:

Skolen analyseres som en institusjon som reproducerer ulikhet gjennom at skolearbeidets form, de kravene skolen stiller og dens prinsipper for verdsettelse begunstiger de elevene som har med seg hjemmefra en væremåte (*habitus*) som passer til skolen, sammen med et sett prinsipper for verdsettelse som er i overensstemmelse med skolens – kort sagt elever som kommer fra hjem med *kulturell kapital*. Eksamener og opptaksprøver er mekanismer for sortering som anvender de i kulturell forstand privilegertes kriterier for bedømmelse, og dermed medvirker de til å reproducere den etablerte orden. Å lykkes i skolen fremstår som en individuell prestasjon, men Bourdieu viser hvordan sosial bakgrunn er medvirkende til suksess eller fiasko. (Prieur 2002, s1)

Går vil tilbake til klasserommet skal elevene ha heldagsprøve og skrive en resonnerende stil i norsk og samfunnsfag. De blir bedt om å presenterer egne personlige meninger om ulike samfunnsproblemer. Allerede her favoriseres de elevene med en kulturell bakgrunn hvor ”personlighet” og ”meninger” er viktig, men oppgaven er også gjerne formulert slik at det er en fordel å være god på avislesing og gjerne har sett noen politiske debatter for å kunne besvare oppgaven korrekt. Oppgaveformuleringen kan eksempelvis være ”Hvem i Norge har makt?”. Elevene må da drøfte omfattende begreper som ”makt” uten at de ikke har tenkt gjennom

betydningen. Betydningen forstås intuitivt ved at ordet makt knyttes til bestemte områder, som politikken, som elevene er vant til å lese gjennom tv og aviser. Oppgaveteksten utelukker refleksjon rundt begrepet makt, og en riktig besvarelse blir gitt i henhold til diskursen gitt fra journalister og politikken. Eleven som følger den journalistiske diskursen blir premiert med en god karakter, mens eleven som ikke har beveget seg i det journalistiske felt ha dårlig utgangspunkt for å besvare spørsmålet på en god måte (Aspen 2006). Dette eksempelet er delvis lånt fra Greger Johannesen (2004, s22) som kritiserer norsk undervisningen for å være en ”avis reklame” og gjennom sine studier av skolesystemet hevder at ”Formelt er skolestilen et ”essay”, reelt er den et ledd i allmennutdannelsen, med sikte på å skape det egentlige mennesket, nemlig en journalist.” (Johannesen 2004, s76). Poenget til Prieur og Gregertsen er at skolefeltet verdsetter høykulturens smak og væremåte. At selv om skolen ønsker å representere likhet, vil den også kunne representere en smak som ikke er i overenstemmelse med enkelte grupper i befolkningen. Spørsmålet videre er hvordan det oppleves å være den som ikke forstår den riktige væremåten og smaken rundt seg.

2.5 Nøkkelbegreper

Nå som utvalgte deler av teorien til Bourdieu er gjort rede for, går vi inn mot essensen i denne oppgaven. Det handler om to begreper, Sjenansen og utvungen holdning. Vi skal bli kortfattet kjent med begrepene før de empiriske undersøkelsen. Etter undersøkelsene skal vi tilbake til smaken og klasserommet.

2.5.1 Habitus og utvungen holdning

Når individet beveger seg i den sosiale verden er det på utstilling, og ulike følelser oppleves gjennom responsen fra omgivelsene. Vi ser oss selv, former identitet, ikke ut fra synet på egne ferdigheter alene, men også fra hvilke tilbakemeldinger omgivelsene gir oss (Bourdieu 1999). Derfor spinner tankene i nye situasjoner, individet vil tenke over hva som er legitim oppførsel i denne situasjonen? Hva kan det si og gjøre for å sette seg selv i godt lys, og hva bør det ikke gjøre for å fremstå som en tulling? Hva gjør andre? Slike indre tanker er også habitus in action, hvor det letes etter riktige

væremåte til bruk i det ukjente terreng. Det blir som de første forsiktige skrittene på isen, man tar ikke på skøytene og slipper seg løs før man vet at isen holder.

Habitus påvirker vår evne til å praktisere og mestre de sosiale feltene vi møter og deltar innenfor. Agenten ønsker å passe inn i den sosiale verden ved å utøve den fysiske fremtoning, språk, og smak som er legitim i feltet (Flemmen 2014, s2; Bourdieu 1990, s3). Når habitus er i balanse med feltets struktur vil det oppstå en følelse av normløshet. Følelsen den lille gutten fikk da han lærte å sykle. Ikke ekstasen over endelig å ha lært, men følelsen av å styre tohjuling uten å tenke videre over beinas bevegelsene. Når aktøren beveger seg i et felt hvor det er samsvar mellom habitus og de ytre sosiale strukturene, muliggjør det sosial handling som er adekvat og meningsfull uten kostbare tankeprosesser (Flemmen 2013, s 2). Aktøren kan da bevege seg med utvungen holdning i feltet.

Når individet kjenner feltets spilleregler, sin egen rolle og vet hvordan oppføre seg, bekymrer det seg ikke for å gå på isen. De strukturelle føringene, eller barrierene, forsvinner fra individets bevissthet (Bourdieu 1987). Det trenger ikke tenke over normer og regler som gjelder i feltet fordi det nå gjøres *naturlig*. Det gir ikke fullstendig blaffen i spillets regler, men siden det mestrer dem kan individet bryte med feltets uskrevne regler og fremdeles møte godvilje fra omgivelsene. Gjøre kommentarer som andre ikke vil sluppet unna med, eller kle seg uformelt. Fra individet ståsted blir utvungenheten en følelse av frihet til å oppføre seg slik det ønsker. Feltet blir objektet, mens aktøren blir (eller tror selv) den subjektive makten (Bourdieu 1990).

Teoretiske sett vil utvungen holdning være resultatet av et individ som internaliserer og kroppsliggjort feltets struktur. Læres strukturen kan det oppføre seg og utføre hverdagens små og store oppgaver uten å bevisst måtte overveie ”spillet” som foregår i feltet. Individet har internalisert og kroppsliggjort feltets struktur til et skjema i habitus (Bourdieu 1987). På denne måten tilpasser vi oss ikke bare kulturen rundt oss, kulturen blir teoretisk sett en del av individet. Individet har innarbeidet en væremåte (og tenkemåte) som gjør at det tar for gitt at feltets struktur eksisterer. Bourdieu (1984) bruker begrepet *doxa* til å beskrive den praksis vi tar for gitt, eller ikke finner grunn til å stille spørsmål ved. Det er gjerne slik at det vi kan, tar vi for gitt, og

virkelighetsbildet blir formet av disposisjonene som allerede er opparbeidet. På samme måte som kroppen finsliper bevegelser, vil virkelighetsbildet tilpasse seg kulturen og omgivelsene. Når vi har lært noe godt, enten det er fysiske bevegelser eller distinksjonen av rød og blå, vil det utgjøre et skjema. Den utvungne holdning oppstår når det er samsvar mellom habitus og feltet, og utspiller seg som et slags ta-for-gitt forhold til feltet en beveger seg i. Denne tilstanden av utvungenhet fører til det Bourdieu betegner som doxiske situasjoner.

“A doxic situation may be thought of as a situation characterized by a harmony between internal structures of the habitus. In the doxic state, the social world is perceived as natural, taken-for-granted and even commonsensical” (Bourdieu 1984, s172).

2.5.2 Sjenansen og den sosialiserte kropp

Problemstillingen i oppgaven handler om hva som skjer når individet ikke makter å bevege seg utvungen, og hvordan det oppleves når habitus ikke er i overstemmelse med feltets struktur? Vi har alle vært der, i sosiale lag, og servert en replikk som ikke passet inn, eller møtt på fest i et for anledningen upassende klesplagg. Da kan man rødme, og føle ubehaget i hele kroppen. Vi ser 1.klassingen som første dag på skolen klamrer seg til morens skjørt, men også voksne velutdannede mennesker kan miste munn og mæle når de er på ukjent grunn, eller når ting ikke går som det skal. Vi mister evnen til å snakke fritt, vi møter sjenansen. Så kan det gå noen sekunder eller dager til aktøren får kontroll over feltets spilleregler og finner sin rolle i den sosiale konstruksjonen (Olesen 2010).

Så hva er sjenanse? I mange sosiale situasjoner ser vi det som legitimt at noen er nervøs, som når håpefulle tenåringer blir intervjuet før de skal synge på tv programmet Idol. Å bli nervøs betyr at individet ikke har kontroll over sin egen kropp. Kroppen kan ikke, som en teoretiker ved skrivebordet, trekke seg tilbake og reflektere over seg selv, eller se logikken i sin eksistens. Kroppen er utlevert til omgivelsene så selv om du innbitt prøver å holde masken kan du ikke hindre at kroppen din rødmer, og du svetter (Bourdieu 1990).

I følge Bourdieu er den sosiale kroppen konstruert av kapitalen som er kroppsliggjort og blir dermed en huskelapp for våre tidligere erfaringer (Bourdieu 1990, s 2). Individet kan ikke utrykke mer kapital enn det bærer og kroppen reagerer, og viser omgivelsene, når det ikke strekker til. ”Individets historie ligger lagret i kroppen i form av følelser og reaksjonsmønstre, som i høy grad styrer våre handlinger” (Prieur 2002, s 3). Derfor sier også Bourdieu (1990) at vi finner personens ”vesen” i kroppens språk. At kroppens signaler gir en sannhet som brukes som kategoriseringsgrunnlag, ikke bare for omgivelsene, men også sin egen identitet (Bourdieu 1990, s2).

“Kroppen fungerer som et språk som bruker en selv som medium enn som et språk man selv uttrykker seg med; et naturens språk som avslører det mest skjulte og det mest sanne – fordi dette språket er det minst bevisst kontrollerte og kontrollerbare (Bourdieu 1990, s3)”

Når kroppens språk ikke lyger vil det gi små innblikk i individets kapital, hvor han passer inn, og hvor han ikke strekker til. Små hint av individets fortid som kan avsløre individets sosiale posisjon. Den sosialiserte kroppen har betydning i den sosiale verden, både for omgivelsene som bemerker den sjenerte, men individet blir også selv tvunget til å forholde seg til den sosiale kroppen. For selv om kroppen kan være ukontrollerbar, har mennesket evne til å reflektere over sin egen kropp og følelser. Når kroppen gir ”beskjed” må det rasjonelle mennesket forholde seg til mediet i ryggsekken og vil dermed kunne begrense agenten til Bourdieu i sosiale situasjoner.

For Bourdieu blir også sjenansen en fremmedgjøring ved at individet blir dominert av feltets struktur. Eller av andre aktører. Bourdieu pekte på kvinner som gjennom historien har akseptert sin underlegenhet, men også hverdagslige forhold hvor vi aksepterer å bli dominert av de strukturelle føringene (Bourdieu 1987). Vi tar strukturens bånd for gitt, og spiller med som den største selvfølgelighet. Når kroppen forråder oss under et brudd av en ufarlig norm (som feil klesplagg) viser sjenansen at strukturene er støpt i ryggmargen, og støpt i tankemønstrene.

Det blir en fremmedgjøring at det å ta del i kulturen innebærer å akseptere at sin egen habitus ikke strekker til (Bourdieu 1987). Sjenansen kan derfor være et uttrykk for makthierarkier som vanskelig lar seg legitimere i hverdagsspråket, men som setter seg i kroppen (Prieur 2005).

2.5.3 Definisjon av Bourdieus sjenansebegrep

Sjenanse kan sees på som kun en kroppslig mekanisme, men Bourdieu beskriver fenomenet utdypende inn i sin praksisteori. Han plasserer sjenansen som en beskrivelse av reaksjonen som oppstår når aktørens habitus ikke strekker til i møte med sosiale strukturer. Det kan oppstå når agenten ikke forstår smaken (Bourdieu 1990, s 2), når den bryter med strukturer i feltet (Bourdieu 1990, s 3), eller opplever dominansforhold (Bourdieu 2002). Bourdieu gir likevel ingen klar definisjon av sjenansebegrepet i sine hovedverker. Den beskrives som en sterk kroppslig reaksjon, følelse av utilpasshet, utrygghet eller rødming (Bourdieu 1990).

I Pedagogisk ordbok (Bø & Helle, 2007:227) blir sjenanse beskrevet i to forklaringer : ”For det første forlegenhet, blygsel og tilbakeholdenhet.”

Bourdieu sitt sjenansebegrep dekkes ikke av denne forståelsesmåten. Det å være tilbakeholden eller blyg kan sees som karaktertrekk som Bourdieu (1990) behandler innenfor aktørens karisma¹². Sjenanse begrepet må i denne sammenheng sees i kontekst med den sosiale agenten og situasjoner hvor habitus er gjeldende. Begrepet må ikke forveksles med dagligtale, psykologiske eller helserelevante forståelser, som generell angst, frykt for eget liv og helse, sykdomsbilder, manglende sosiale evner, atferdsproblemer, osv.

Den andre forklaringen til pedagogisk håndbok (Bø og Helle 2007, s227) er: ”følelse av usikkerhet, utrygghet eller angst som oppstår i ukjente og uvante sosiale situasjoner”. Denne forståelsen er nærmere bruken til Bourdieu hvor det er den sosiale kroppen som uttrykker sjenansen slik at den kommer i form av både ubehagelige følelser og kroppslige reaksjoner som rødming og hjertebank (Bourdieu 1990, s 2).

Bourdies sjenanse er også et uttrykk for dominans fra dem med høyere kapital, og bedre utviklet sans for distinksjoner (Bourdieu 1990 s 3). Slike forhold er dokumentert hos klassereisende i sine møter med viktige arenaer som utdanning og

---

¹² Karisma eller mana er særegne egenskaper som uvanlig skjønnhet, men kan også være omvendt og veie negativt. Blyghet kan sees som en negativ karisma. (Bourdieu 1990)

arbeidsliv av blant andre Johanessen (2007) og Frykman (2014). De klassereisende forteller om opplevelser av å ikke passe inn, og aldri være helt sikker på hvordan oppføre seg i sosiale tilsetninger. Disse opplevelsen gjør at de kan beskrive en generell følelse av bortebane i sosiale møter med sin nye klasse (Frykman 2014, s21). Det kan dras paralleller mellom hvordan Frykman (2014) beskriver følelsen av ”bortebane”, og hvordan Bourdieu beskriver sjenanse.

I boken ”nordlendingen”(1997) skildrer universitetet i Tromsøs tidligere professor Edmund Edvardsen møter med sjenanse: En ung fisker skal inn til byen og oppdager at han bryter med sin egen kultur. Denne nordlendingen forstår ikke smaken, og behersker ikke språket og væremåten som regjerer i storbyen. Dette fører til at han møter en kulturell motstrøm, blant annet ved jobbintervju og sosial interaksjon med menneskene i byen. Dette førte til at ”nordlendingen” opplevde en utrygghet som kan sees som i tråd med sjenansebegrepet til Bourdieu (1990) og ”bortebanen" til Frykman (2014).

Denne studien skal videre undersøke sjenansebegrepet empirisk, opp mot Bourdieus teorier. I første omgang vil studien ta for seg empiri som kan gi et bilde av hva sjenanse er for informantene, og hvordan den oppleves. Hvorfor føler de noe, og hvordan føles det for dem å møte sjenansen i dagligdagse sosiale situasjoner? Hvordan forholder individet seg til situasjonen? Vil disse beskrivelsene svekke eller styrke teorien til Bourdieu? Et spørsmål som tenkes relevant for pedagogikken er hva som skjer etter møter med sjenanse. Tilpasser individet seg feltet og vil det da oppleve utvungen holdning? Videre stilles spørsmålene om Bourdieu sine begreper kan anvendes i pedagogikken og hvilke betydning dette eventuelt har for individet?

KAPITTEL 3 - METODE

I dette kapitlet gjøres det rede for metoden som er brukt i studien. Det fokuseres på refleksjoner knyttet til rekruttering, forskingsdesign, etikk, intervjuguide og utvalg i tillegg til refleksjoner som kom frem under gjennomføringen av intervjuene.

3.1 Valg av metode

Etter at temavalget i masteroppgaven var klart måtte det gjøres vurderinger knyttet til den metodologiske tilnærmingen. Det første spørsmålet var om tilnærmingen skulle være rent teoretisk, eller inkludere empiri. Studiet begynte som et teoretisk studie, men underveis dukket det opp begreper som virket hensiktsmessig å undersøke empirisk. Kunne virkelig sjenansen forklare dominans og maktforhold i dagliglivet? Basert på informantens utsagn, gjennom en empirisk undersøkelse, kunne det være mulig å trekke frem noe som svekker eller styrker Bourdieus teori.

Det finnes mye kvantitativ data om ulikhet i Norge. En rekke store datainnsamlinger av sosial og kulturell ulikhet har blitt utført av statistisk sentralbyrå¹³ og ulike forskningsgrupper (Jørgensen 2000). Blant annet har UIO sin undersøkelse av Bourdieus kapitalbegrep blitt nevnt. Sammenhengen mellom familie, geografisk område og ulike smakspreferanser, som smak i politiske spørsmål, røyking, dugnadsarbeid, matvaner, reiseglede, osv, kan brukes som analyseredskaper til å forklare at det eksisterer kulturelle klasseskiller i befolkningen. Men slike variabler sier lite om den mellommenneskelige interaksjonen som skaper klasseskillet. Mønstrene som statistisk sentralbyrå kartlegger vil være årsaken eller resultatet av de fenomener jeg ønsker å belyse empirisk. Altså hva som foregår mellom mennesker som fører til at det oppstår mønstre i smak, og hvordan vi eventuelt forholder oss til slike mønstre.

En empirisk undersøkelse gir mulighet for å gå nært innpå mennesket, og å utforske konkrete situasjoner, tanker og følelser som kan belyse det teoretiske begrepet.

---

¹³ Tabeller med blant annet tall på sosial ulikhet, valg, smak, utdanning er å finne på SSBs webtjeneste på Internett. Adressen er [http:// www.ssb.no/emner/](http://www.ssb.no/emner/)

Det empiriske bidraget tar derfor utgangspunkt i en kvalitativ tilnærming til vitenskapen, og har en kvalitativ design. ”*kvalitativ forskning innebærer å utforske menneskelige prosesser eller problemer i en virkelig setting. I kvalitativ forskning skal forskeren være åpen for hva deltakerne gjør og sier, og videre løfte deres perspektiv frem*” (Ritzer & Goodman 2003, s208). Den empiriske undersøkelsen har en kvalitativ design, fordi den arbeider for å utvikle beskrivelser og analyser av karakteristiske trekk og egenskaper fra det feltet der de forekommer (Malterud, 2003, s. 57). Studiens empiriske mål er å finne ut hvordan individer opplever, føler og reflekterer når de står i sosiale situasjoner hvor de opplever sjenanse. Sjenansebegrepet ble valgt fordi det i følge Bourdieu har betydning for mønstrene som dannes, og hvordan de opprettholdes.

3.1.1 Intervju som forskningsmetode.

Det er flere metoder innenfor den kvalitative tilnærming som kan brukes til å innhente data og informasjon. I dette prosjektet sees intervjuet som det beste redskapet til å belyse problemstillingen, fordi denne innsamlingsmetoden er nyttig i arbeidet med å få tak i personers subjektive erfaringer omkring et tema. Ønsket var å skaffe kunnskap om menneskers opplevelse av egen livssituasjon. Intervjuer inndeles ofte som planlagt, uplanlagt eller formelt. Et planlagt formelt intervju kalles gjerne et strukturert intervju, mens det halvformelle, uplanlagte betegnes som ustrukturert eller åpent. Denne studiens intervju er av uformell art, men ble planlagt og strukturert slik at informantene ledes inn på ulike tema.

Valget falt derfor på et halv, eller semistrukturert intervju, der forskeren har noen bestemte tema på forhånd, men samtidig har en åpen tilnærming og kan be informantene utdype visse temaer og komme med oppfølgingsspørsmål (Dalen 2004, s29; Postholm 2005). Hvis intervjuguiden er for detaljert kan dette hindre samtalen å ta vendinger som åpner opp for nye spørsmål rundt problemstillingen (Malterud, 2003, s129).

Under intervjuet ville jeg ha en deskriptiv orientering (Malterud, 2003, s.130), der informantene beskriver opplevelser med sine egne ord. Det sentrale skulle være å innhente skildringer av informantens virkelighet, og hvordan vedkommende opplever ulike fenomener fra sitt ståsted (Krumsvik 2013). Spørsmålene i intervjuguiden er derfor svært åpne. Dette gjorde det nødvendig å være forberedt på å vike fra punkter i

guiden. Fokus var å hente inn informasjon som på best mulig måte kunne belyse problemstillingen.

Ved å vite hva man vil ha svar på under intervjuet, er sannsynligheten større for at man klarer å stille spørsmål på en måte som gjør at informantenes svar vil være utfyllende og gi mye informasjon rettet mot problemstillingen (Malterud, 2003, s.). Gjennom et godt teorigrunnlag hadde jeg opparbeidet meg kunnskaper til å kunne stille oppfølgingsspørsmål som åpnet opp for at informantene klarte å komme med mer informasjon i svarene sine.

3.2 Valg av informanter, variasjon i utvalget

Hvilke rammer skulle jeg sette for utvelging av informanter? Jeg ønsket å undersøke om sjenanse eller andre kroppslige følelser, var et fenomen eller mekanisme som kan gjelde for alle i sosiale sammenhenger. Informantgruppen i denne studien besto av et bekvemmelighetsutvalg. Det var personer som var tilgjengelig som ble spurt.

Menneskene som ble inkludert i gruppen skulle ha en stabil livssituasjon. Med det mener jeg at inklusjonskriteriene var at de skulle være fysisk og mentalt friske mennesker med fast arbeidssituasjon, og ferdig med ungdomsårene. Nedre aldersgrense var 20 år.

Jeg ønsket i utgangspunktet å treffe folk med ulik sosioøkonomisk status, eller kapital, i håp om å møte historier fra ulike perspektiver. Underveis i undersøkelsene viste det seg at eldre personer ofte snakket om situasjoner langt tilbake i tid, mens yngre delte opplevelser som ofte var friskere og mer dagsaktuell. Dette sporet fulgte jeg opp ved å velge informanter som enten var veletablert, det vil si i alderen 45-60 år, eller nyetablerte i alderen 20-30 år. Dette elementet ble i ettertid vurdert som mindre viktig og har fått liten plass i publikasjonen.

Kjønn er vesentlig for individets kulturelle preferanser og livsverden(Krumsvik2013), men av hensyn til plass ble kjønn valgt bort som ramme i informantvalg. Kvinnen og mannen har selvsagt ulike roller i samfunnsliv og må da forholde seg til sosiale felt på ulike måter (Bourdieu 1987). Selv om opplevelsen av sjenanse og utvungen holdning gjerne er kjønnsnøytral vil den oppstå i ulike situasjoner mellom kjønnene. Men slik vil det også være innad mellom menn, eller innad mellom kvinner. Derfor vurderte

jeg innfallsvinkel basert på kjønn som interessant, men også en betraktelig utvidelse og skritt vekk fra forskningsspørsmålet.

Skulle jeg lage klare referanserammer var en mer nøyaktig utvelgelse på bakgrunn av kapital mer nærliggende. Da vil det være lettere å empirisk beskrive forholdet mellom lav og høykulturell. Eksempelvis kunne jeg oppsøkt person med høy inntekt, høystatusyrker materielle verdier og satt dem opp mot arbeidsledige, lavstatusyrker, personer med belastet fortid. Det var likevel ikke ytterpunktene jeg ønsker å beskrive. Jeg vil gjennom studiene finne ut om disse teorier gjelder for alle, mannen og damen i gaten. Derfor nedprioriterte jeg en slik selektiv fremgangsmåte. Tanken var at hvis det rekrutteres uten sterke referanserammer vil jeg antageligvis møte informanter med noe varierende sosioøkonomisk status. Dette vil være tilstrekkelig til å gjøre eventuelle sammenligninger mellom informanter i drøfting av studiene.

For å minske betydningen av min egen førforståelse unngikk jeg informanter fra egen nære omgangskrets. Dette fordi våre kulturelle preferanser sannsynligvis være likere og kunne påvirke min evne til å tolke data på en god måte. I utvelgelsen ble det derfor et prinsipp at ingen respondenter skal ha vokst opp i samme nærområde, gått på samme grunnskole, tilhøre jevnlig omgangskrets, eller være nære venner, familie av meg. Dette gjaldt også mellom respondentene. Dette for å unngå å studere en gitt kulturell sfære med like preferanser (Bourdieu 1987). Jeg ønsket å oppdage fenomener, eller mekanismer, mellom mennesker på tross av kulturer. Jeg ønsket også at forskningen skulle gå egne veier, og da ble det viktig å snakke med personer jeg hadde liten kjennskap til på forhånd. For å innfri prinsippet ble det gjort en kort bakgrunnssjekk på potensielle informanter. Denne sammenligningen måtte gjøres i tråd med at ingen informasjon ble frigitt mellom respondenter. Prinsippet ble innfridd så godt det lot seg gjøre, men jeg kan ikke garantere at informanter ikke inngår i samme omgangskrets.

Jeg ser i ettertid at oppgaven kunne blitt styrket om jeg hadde vært mer selektiv i utvelgelse av informanter. Det har vært en utfordring at jeg ikke kan redegjøre for likheter og ulikheter i informantenes bakgrunn, og hvordan dette eventuelt påvirker deres opplevelser. Det er et mangfold i beskrivelsene i publikasjonen som gjør det vanskelig å trekke gode linjer mellom informantene. Jeg kunne eksempelvis knyttet teorien opp mot elever i skolen, eller et utvalg som hadde opplevd samme situasjon hvor de hadde, eller ikke hadde, møtt sjenanse.

3.2.1 Rekruttering

Til dette studiet har jeg utført 17 intervjuer hvor 13 er grunnlag for empirien i publikasjonen. Intervjuene er gjort i tidsrommet desember 2013- januar 2014. I november 2013 gjorde jeg prøveintervju på familiemedlem for å undersøke om intervjuguiden måtte struktureres ytterligere, men det viste seg at praten gikk av seg selv slik at guiden ble gitt lite oppmerksomhet under intervjuet. Prøveintervjuet ble ikke transkribert og er ikke del av det empiriske grunnlaget i oppgaven. Prosjektet var på det tidspunkt heller ikke godkjent av “Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste” (NSD).

Fremgangsmåte for å rekruttere respondenter:

Jeg tilnærmet meg respondenter på to måter: 9 av respondentene fant jeg gjennom venners venner på det sosiale mediet Facebook. Jeg skrev melding til 14 venner av meg hvor jeg kort presenterte tema i oppgaven og spurte om de kjente noen som hadde anledning til intervju. Jeg skrev ingen kriterier bortsett fra at vedkommende måtte være over 20 år. De fleste ga da navn på familiemedlem, eller bekjente som kunne stille seg positiv. Jeg oppsøkte da videre de navngitte personen på Facebook. Av de 25 personer jeg kontaktet sa 12 ja til å la seg intervjuet. Av praktiske grunner var det 3 intervjuer som ikke lot seg gjennomføre. Hos alle personene jeg kontaktet var jeg fleksibel i forhold til tidspunkt og sted til å gjennomføre intervjuene. Jeg foreslo alltid å gjøre intervjuet hjemme hos dem når det passet best for vedkommende. Av disse 9 respondentene ble derfor 7 intervjuer gjort i respondentens hjem og 2 på arbeidsplassen til vedkommende. Dette var strategisk fra min side, ettersom jeg ville ha en ramme for intervjuet hvor respondenten følte seg tilpass og snakke mest mulig avslappet.

Den andre fremgangsmåten var et forsøk på å møte informanter uten referanserammer, og øke variasjonene i utvalget. Jeg oppsøkte personer som satt på kafé. Jeg gikk da bort til personer som satt alene, og ved noen anledninger grupper på to personer. Denne tilnærmingen brukte jeg om lag 30 ganger og utførte 8 fulle intervjuer. Bare 4 av dem blir brukt i denne oppgaven. Tanken var at troverdigheten til forskningen blir større når forskeren ikke hadde bakgrunnsinformasjon om vedkommende. Dette viste seg å bli problematisk med tanke på flere hensyn. Respondenten hadde da ikke avsatt tid til intervjuet, og måtte ofte bryte på grunn av

tidsperspektiv. På flere av intervjuene var det andre gjester på cafeen, og ved én anledning avbrøt jeg intervjuet ettersom en tredjepart kunne høre hva det ble snakket om. Min erfaring er at dette var en dårlig arena for å utføre intervjuet. Det virket som respondenten ikke snakker like avslappet til en fullstendig ukjent person på kafe i forhold til et avtalt intervju i hjem eller på arbeidsplass.

3.3 Intervjuguide

Intervjuguiden (se vedlegg 3) begynte med en informasjonsdel som ble gjennomført ved alle intervju. Hensikten var å opprettholde etiske retningslinjer, og åpenhet rundt tema. Kvale (2001) fremhever at en slik briefing er nødvendig for at informantene får en kontekst av hva intervjuet handler om. Det samme gjaldt avslutningsdelen som er en oppsummering, eller debrifing, av mine notater sammen med informanten.

Selve intervjuet består av tre hoveddeler hvor den første var en kartlegging av informantens kapital, eller hvordan informanten så egen kapital i forhold til andre. Hensikten var at jeg som forsker fikk et overfladisk innsyn i enkelte variabler som kunne si noe om informantens samlede kapital. Dette kunne være økonomi, kultur, utdanning, eiendom. Når jeg skulle undersøke om sjenanse hadde sammenheng med klassestrukturene til Bourdieu ble det viktig at informanten sammenlignet seg selv med andre. Jeg begynte derfor alltid hoveddelen ved å avgrense alle sammenligninger til informantens nærmiljø og omgangskrets. Første spørsmål var alltid “ Hvordan ser du deg selv i forhold til andre når det gjelder økonomi, ressurser, eller andre områder du tenker er viktig for sosial status¹⁴?” Dette ble også en ramme for intervjuet, fordi det virket som informanten lettere kunne gi gode beskrivelser når den sammenlignet seg med andre. Et poeng her var også at det eksempelvis vil være verdiløs informasjon om informanten sier hun er rik eller fattig hvis sammenligningen er hungersnødsrammete områder i Afrika, eller oljesjeiker i Dubai. Det var derfor avgjørende at informantens kapital og sosial status ble sammenlignet med venner, naboer eller andre nordmenn. Jeg prøvde ikke å kartlegge faktisk sosioøkonomisk status, eller plassering i samfunnets lagdeling, men informantens egen subjektive oppfatning av sin og andres kapital. Spørsmålet var åpent og informantene valgte selv

---

¹⁴ Sosial status var det begrepet informantene hadde kjennskap til som kunne overføres Bourdieus sosiale rom.

hva de skulle dele, og ble derfor ikke vurdert sensitivt ovenfor informanten.

Andre hoveddel var å finne sosiale arenaer hvor personen hadde opplevd å være utilpass, eller andre følelser som ligner sjenanse. I intervjuguiden noterte jeg potensielle forslag til informanten, men disse ble sjelden brukt. Her snakket vi ofte om møter med andre personer på ulike plasser, som middagsselskap, utested, blomsterforhandler, osv.

Vi kom også inn på informantens følelser i forhold til noen materielle felt, som armbåndsur, høyttaleranlegg, klesstiler, osv. Denne delen var svært ustrukturert, og respondenten ble sjeldent avbrutt. Her kom vi ofte inn på væremåter til andre, kulturelle preferanser, smak og holdning til ulike fenomen.

I den siste delen ønsket jeg å fokusere inn på informantens opplevelser av sjenanse. Jeg ba informanten beskrive flest mulig detaljer. Beskrive følelser, og gi karakteristikker av andre og arenaen hvor opplevelsen oppstod. Vi snakket som oftest om de samme arenaer/felt som allerede var blitt tatt opp i forrige del. Det krevdes ofte presis rettleiding av forsker for å få detaljerte beskrivelser. En av grunnene til dette var at det er vanlig å fortelle historier av praktiske hensyn, som hva de gjorde, eller hva som ble sagt, fremfor gode eller ubehagelige følelser. Dette merket jeg tidlig i mine intervju. Eksempelvis kunne informanten karakteriserte en aktør for “snobbete”, “fin”, mens jeg ønsket å oppdage følelser knyttet til opplevelsen, som ”var det ubehagelig?”, ”nedverdiggende?”. Jeg spurte alltid utdypende om begreper informanten brukte, hva som ble lagt i begrepet, og om det var knyttet følelser (positive eller negative) til begrepet. Grunnen til dette var at jeg ønsket en dypest mulig forståelse av hvordan respondenten selv opplevde situasjonen.

Selv om det var formulert en del spørsmål i intervjuguiden ble de sjeldent brukt aktivt under intervjuet. Sett bort fra informasjons- (briefing) og avslutningsdelen (debriefing), viker gjennomføringen av intervjuene i høy grad fra punktene i guiden.

Forskerens rolle og forforståelse

Under selve intervjuet fremhever Dalen (2004, s21-23) balansen mellom nærhet og distanse til informanten som et problematisk område. Noe jeg opplevde var at enkelte kunne fortelle om opplevelser som gjorde at jeg følte en vennskapelig nærhet til informanten, samtidig som jeg måtte prøve å holde en profesjonell distanse. Noen av historiene var alvorlige, mens andre var lattermilde, dette gjorde at jeg hele tiden

måtte vurdere mitt forhold til informanten, og senere innsamle data. En forsker som benytter kvalitative intervjuer som metode, må være spesielt oppmerksom på at egen forforståelse vil påvirke måten en forstår og tolker den som intervjuet. Dalen (2004, s21-23) viser til at forskeren ikke bare passivt vil sitte og motta informasjon, men også lytte og bearbeide informasjonen. I denne prosessen vil teoretisk bakgrunn spille en rolle: Psykologen vil eksempelvis gjøre andre bemerkninger enn pedagoger. Postholm (2005) forklarer at selv om teori er utgangspunktet for et kvalitativt forskningsarbeid, er det deltakerens perspektiv og deres setting som er fokus for kvalitative studier. En bevisstgjøring av sin rolle som forsker gjør det dermed enklere å utvikle eget materiale på bakgrunn av svarene som fremkommer gjennom intervjuene (Dalen 2004). For å gjennomføre disse intervjuene måtte jeg gjøre betraktninger rundt min forforståelse og rolle som forsker. Dette aspektet er vesentlig når det gjelder kvalitative intervjuer, og ble vurdert som en potensiell fallgrube når det gjelder mitt forskningsspørsmål. Det ble et viktig personlig arbeid at jeg var bevisst min forforståelse og prøve å tolke informasjonen så objektivt som mulig. Eksempelvis måtte jeg unngå at informanten ga meg svarene de trodde jeg forventet, eller de jeg ville ha. Derfor var jeg under intervjuene bevisst på å opptre og fremstå som en uavhengig part uten påvirkningskraft på de aktuelle temaene. Jeg gjorde også konkrete valg av informanter for å minske betydningen av egen forforståelse.

3.4 Gjennomføring og transkripsjon av intervju

Selve gjennomføringen av intervjuene har i hovedsak gått som forventet. Jeg har hatt inntrykk av at informantene syntes samtalerne var interessante og mange har gjort nye betraktninger rundt sin egen posisjon, verdier og følelser i sosiale situasjoner.

Lengden på intervjuene har variert i stor grad, mellom 20 minutt og 3 timer.

Hjemmeintervjuene varte oftest mellom 1-2 timer, og var lengre enn de utført på kafe.

Personkjemi mellom forsker og informant kan ha påvirket lengde og kvalitet på intervjuet. Karin Widerberg (2005, s101) peker på at det oppstår ulik personkjemi mellom intervju og intervjuobjekt. Jeg merket ved noen intervjuer at denne var god, og at samtalerne kunne fungere godt over lang tid. Ved noen intervjuer måtte jeg stille flere spørsmål, og dra ut informasjon. Data har selvsagt blitt gitt samme verdi uavhengig personkjemien.

Gjennom intervjuene evaluerte jeg kontinuerlig struktur, spørsmål, intervjuguide og

min rolle som forsker. Det første jeg merket var at jeg måtte være klar og tydelig i formulering av spørsmål og begreper. Eksempelvis vil begrepet ”ressurssterk” ha ulik mening for mange. Spørsmålene måtte formuleres slik at alle respondenter forstod det relativt likt. Her ble den største utfordringen hvor styrende og ledende rolle jeg skulle ha i intervjuet. Jeg merket at innholdet i intervjuet kunne spore av og bli verdiløst i sammenheng med problemstillingen, fordi jeg sjeldent avbrøt informanten. Derfor valgte jeg underveis å lede informanten inn på tema, uten at det gikk på bekostning av informantens åpenhet. Dette balanserte mellom veksling av helt åpne spørsmål som ”kan du utdype det du sier nå”, og noe mer kritiske oppfølgingsspørsmål som ”Hvorfor karakteriserer du xx som fin og snobbete?”. Selv om noen spørsmål kunne bli kritiske, styrte jeg unna dikotome spørsmål hvor det svares ja eller nei, men ba heller respondenten om å utdype, eller forklare sitt synspunkt. På denne måten fikk jeg mer presise formuleringer og kunne gå i dybden på fortellingen.

Under intervjuet skrev jeg stikkord i en notatbok og brukte en digital diktafon etter godkjenning av informanten. Senere har jeg transkribert ved å høre på opptakene. Jeg skrev da ned ord for ord hva informanten har sagt i de tre hoveddelene. Det er viktig at arbeidet med rådataen gjøres nøysomt, men dette ble også et langtekkelig arbeid som tok mye tid på et lite prosjekt. Jeg valgte å transkribere intervjuene i bokmålsform. Grunnen til dette var først at dialekter vanskelig kan gjøres om til en korrekt skriftform. Det andre er at ordrett sitering, ifølge Widerberg (2004), kan bli oppfattet som krenkende av informanten. Ved å bruke bokmål ivaretar en informantens integritet.

Jeg oppdaget også noen svakheter når en transkriberer tale til tekst via diktafon. Kroppsspråket til informanten blir utvisket og dramaturgien i intervjuet blir nedtonet. Bruk av ironi og humor gjør seg også dårlig i det skriftlige format. Eksempelvis kunne respondenten tale engasjert og gestikulerende, men være heller moderat i selve ordbruken.

For å forhindre at teksten mistet mening i forhold til tale, har jeg spurt respondentene om respondentvalidering etter intervjuet var ferdig transkribert. De fleste takket nei til dette. Jeg har likevel tatt noen telefoner for å avklare noen avsnitt i transkriberingen.

Jeg begynte ikke transkripsjonen før jeg hadde samlet 5 intervju og oppdaget da at det tok veldig lang tid. Dette gjorde det også vanskelig å huske sammenhengen mellom notatene, intervjusituasjonen og transkripsjoner. Ved de siste 8 intervjuene ble transkriberingen gjort samme dagen, og merket at det ga en bedre oversikt over nyanser fra intervjuet. Jeg ser i ettertid at allerede pilotintervjuet burde vært transkribert slik at denne delen av prosessen kunne vurderes underveis.

3.5 Validitet

Gjennom hele forskningsprosessen har det blitt tatt valg for å styrke studiens validitet. Ingen kunnskap gjelder under alle omstendigheter for ethvert formål (Malterud 2003 s 24). Gjennom å være bevisst på om man får den kunnskapen man ønsket med sin metode, og i hvilke sammenhenger denne kunnskapen er anvendbar, vil en kunne øke studiens troverdighet.

Intern validitet

God intern validitet avhenger av om forskeren har klart å finne ut noe om det det skulle forskes på. I denne studien innebærer det hvorvidt de innsamlede data i intervjumaterialet sier noe om det som var intensjonen (Ryen2002, s176-182).

En måte jeg forsøkte å sikre dette på, var å kryssevaluere opplysninger i intervjuet. Jeg har stilt samme spørsmål flere ganger med ulik formulering. Slik kunne jeg hele tiden kontrollere at det er samsvar og svarene er konsistent. Hvis informanten har gitt informasjon som er motstridende, eller lite presist, har jeg alltid gått tilbake og gjentatt, og omformulert spørsmål. Denne dialogiske valideringen kan styrke intersubjektiviteten(felles forståelse) mellom forskeren og informanten (Malterud 2003 s 179). Det er selvsagt fortsatt mulig at informanter har misforstått spørsmålene. Det vil også alltid være en mellommenneskelig faktor, mellom intervjuer og informant, som eksempelvis personkjemi, som kan ha noe å si for hvordan informantene har valgt å svare.

For videre å ivareta informantenes intensjoner, har jeg transkribert intervjuene så nøyaktig som mulig. Jeg har også brukt direkte sitater fremfor kunstige sitater i drøftingskapittelet. På denne måten får leseren direkte innsyn i materialet. Jeg spurte respondentene om respondentvalidering etter intervjuet var ferdig transkribert, men de fleste takket nei. Jeg avklarte noen uklare avsnitt i transkripsjonen over telefon.

Det er viktig å ha for øyet at all samfunnsvitenskapelig forskning vil bygge på en tolkning og analyse som er subjektiv (Ryen2002, s179-182). Det er ikke til å unngå at funnene også er mine tolkninger av virkeligheten.

Ekstern validitet

Ekstern validitet handler om overførbarhet (Malterud 2003 s 25).

I følge Malterud (2003 s 26) skal det være konsistens i en studie, en rød tråd mellom problemstilling og kunnskap. Gjennom studien har jeg forsøkt å beskrive fremgangsmåter, og vise resonneringer bak valg jeg har tatt med tanke på teori og empiri, metode, analyse og slutninger. Dette vil forhåpentligvis gjøre at leseren kan forstå forutsetningene for resultatene bedre, og se studiens begrensninger i direkte overførbarhet til andre situasjoner. Eksempelvis vil et bekvemmelighetsutvalg av informanter ikke nødvendigvis være representativt for hele den norske befolkning. Selv om jeg har redegjort for inklusjons- og eksklusjonskriterier som skulle være med på å styrke gruppen.

Sannsynligheten for at et funn er gyldig om noe, kan styrkes av at flere er enige om det samme (Malterud 2003 s 80). I denne studien var det høy konsensus mellom innsamlet data og teori beskrevet av Bourdieu.

Man kan også belyse konsensus ved hjelp av en kvantitativ tilnærming.

Metodetriangulering er ifølge Wideberg (2004) styrkende på validiteten i forskningen. Derfor har jeg ved noen anledninger i empirikapittelet sammenlignet beskrivelsene med kvantitative forskningsprosjekt gjort av Zimbardo (1982) på sjenanse og gjort på elite og klassestrukturer i Norge av Korsnes, Nordli Hansen og Hjellebrekktet (2014).

3.6 Etikk og konfidensialitet

Det informerte samtykket er nødvendig for å ivareta etiske retningslinjer i et kvalitativt forskningsintervju. I mitt prosjekt har alle informanter blitt presentert skriftlig og muntlig hva prosjektet handler om og hva det informerte samtykke innebærer (se vedlegg 1). Dette har alle godkjent og signert. Jeg opplyste også på forhånd informantene om at det ble brukt båndopptak, og at intervjumateriale og opptak blir makulert når prosjektet er ferdig. Ingen valgte å trekke seg fra prosjektet. For å sikre at informasjon ikke gikk på avveie, har jeg underveis slettet lydopptak av

informantene når arbeidet med transkribering var ferdig. Laptopen hvor lydopptakene ble oppbevart har ikke vært koblet internett under arbeid med transkribering. Jeg har også anonymisert personnavn gjennom hele prosessen. En kan ikke gardere seg mot at enkeltpersoner kan kjenne igjen noen av informantene om de har kunnskap om hvem som har blitt intervjuet.

Et etisk dilemma jeg måtte ta stilling blir beskrevet av Rune Krumsvik (2013, s15) ”*er at ordrett transkribert munnleg språk kan for utanforståaende fortone seg som usamanhengande forvirra tale og også som indikasjon på svakt intellektuelt nivå.*” En del uttalelser var i overkant direkte og grove at informanten kunne følt seg uthengt og nekte videre samarbeid. Jeg valgte likevel ikke å endre på transkribert data, men forkastet sitater som var i faresonen. Noe av lydopptakene inneholder informasjon av sensitiv karakter. Eksempelvis detaljerte karakteristikker av navngitte tredjepartiske personer. Disse karakteristikken har selvsagt blitt fullstendig anonymiserte. Grove karakteristikker er ikke publisert, og jeg finner ingen informasjon av sensitiv karakter i publikasjonen. Sjansen er derfor liten for at informantene, eller andre, vil finne det ubehagelig å lese publikasjonen.

Av hensyn til personopplysningsloven § 31 ble det søkt om godkjenning til Norsk samfunnsvitenskapelige tjeneste (NSD). Prosjektet ble godkjent av NSD under navnet ”eksisterer det et sosialt spill bak ryggen på den enkelte” 18.12.2013 (se vedlegg 2). Prosjektet skulle opprinnelig avsluttes 01.06.2014, men i dialog med NSD ble det gitt grønt lys til å bruke data så lenge den var anonymisert og lydopptak slettet. Alle data var anonymisert og lydopptak slettet før 01.06.2014.

3.7 Utvalg og informantoversikt

Populasjonen i oppgaven er 13 informanter. 8 menn og 5 kvinner. Alle informantene bor enten i Tromsø eller Bergen, og alle er i fast arbeid. Jeg fant ut i ettertid at to informanter jobber på samme arbeidsplass, henholdsvis postmedarbeider 1 og postmedarbeider 2. Siden det er forholdsvis et høyt antall informanter syns jeg det ble for uoversiktlig å lage fiktive navn i publikasjonen. Jeg har valgt å betegne informantene ut fra yrkestittel. Selv om denne informasjonen ikke må overvurderes, gir det leseren et lite innblikk i informantens sosiale status, eller forhold til det sosiale rom slik Bourdieu beskriver i Distinksjonen (Bourdieu 2002, s9). Informanten oppga

selv yrkestittelen og har godkjent at den blir brukt i publikasjonen. Jeg vurderte også å betegne informantens med alder og skjønn, men en slik sammenstilling av bakgrunnsopplysninger blir en risiko for at informanten skal bli gjenkjent, eller søkt opp av de som leser publikasjonen.

Informanter:

Sykepleier,

Postmedarbeider 1,

Postmedarbeider 2,

Eiendomsmegler,

Taxisjåfør,

Formann, - i et statlig selskap.

Eiendomsinvestor, - selvstendig næringsdrivende/ eget firma.

Lærer,

Butikkmedarbeider,

Salgskonsulent,

Vernepleier,

Idrettskoordinator,

Hjelpepleier,

3.8 Analyse av data

Arbeidet med analyse er en viktig del av forskningsprosessen. Dataanalysen er prosessen hvor informantenes ytringer skal tilknyttes teorien, blant annet den presentert i teoridelen. Tilknytningen skjer ved at forskeren tolker ytringene og setter den i teoretisk sammenheng (Dalen 2004). Det er ulike fremgangsmåter for hvordan forskeren skal tilnærme seg datamaterialet. Jeg valgte å la analysemetoden bli inspirert av den konstant komparative analysemetoden innenfor tradisjonen Grounded theory¹⁵. Den komperative analysemetoden er en metode for hvordan data kan knyttes sammen og etablere kategorier som er meningsbærende (Dalen 2004; Postholm 2005; Carla 2013)¹⁶. I følge Dalen (2004) er den godt egnet til å ivareta forskning som bruker intervju innenfor kvalitativ metode.

Det må understrekes at jeg ikke legger frem kontekstspesifikke teorier som er vanlig innenfor Grounded theory¹⁷, men fulgte kun deler av retningslinjene for hvordan knytte sammen data og identifisere kategorier. Når jeg valgte analysemetoden var baktanken at fenomenet ”sjenanse” er lite beskrevet i Bourdieu sin teori, og om mulig kunne metoden å lage en ny definisjon presentert som en kontekstspesifikk teori. Underveis ble en slik fremgangsmåten ikke vurdert hensiktsmessig og for å frem flere nyanser har det blitt valgt en mer beskrivende og analytisk fremleggelse av kategorier. Å finne kategorier vil si grupperinger av tilfeller (begivenheter, prosesser eller hendelser) som har sentrale karakteristikk til felles (Carla 2013). Kategoriene kan befinne seg på ulike abstraksjonsnivåer. På et lavt abstraksjonsnivå fungerer kategoriene som beskrivende merkelapper eller konsepter. Willig (2013) gir som eksempel at fenomener som “angst”, “sinne” og “sorg” kan settes i den overordnede kategorien “emosjoner”. Det er her et skille mellom slike deskriptive kategorier, og analytiske kategorier som befinner seg på et høyere abstraksjonsnivå. Analytiske kategorier fortolker, og ikke bare navngir, fenomenenes fremtredelse. Mitt arbeid begynte med deskriptive analyser og jobbet mot mer analytiske kategorier.

3.8.1 Koding og kategorisering

Etter transkripsjon og oversettelse av datamaterialet til bokmål, måtte datamaterialet reduseres for å gjøres mer forståelig. Jeg begynte med å fjerne lengre passasjer i de intervjuene som hadde sporet for langt vekk fra tema. Så begynte jeg det som Kvale og Brinkman (2010, s32) betegner som meningsfortetting av materialet. Jeg komprimerte utsagnene til informantene i hvert enkelt intervju. Jeg redigerte vekk gjentakelser, pauser og ufullstendigheter. Deretter foretok jeg videre komprimering av utsagnene til hele setninger og kortere formuleringer. Nå ble tekstene lettere å lese og jeg satt meg ned å leste alle intervjuene en gang til. Nå kunne jeg skille de naturlige enhetene, kode og navngi dem etter meningsinnhold, begreper og potensielle kategorier (Kvale & Brinkmann, 2010). Denne delen av prosessen betegnes som åpen koding innenfor den konstant komparative analysemetoden (Postholm, 2005). Koding betegner prosessen hvor man systematiserer meningsbærende enheter i teksten og kategoriene blir identifisert (Malterud 2003). Det ble valgt ut biter av

---

¹⁷ Grounded theory i seg selv forstås som sluttproduktet av denne identifikasjons- og integrasjonsprosessen (Carla 2013).

teksten som kunne gi kunnskap om problemstillingen. Disse bitene ble systematisert ved hjelp av koding. Man plasserer beskrivende merkelapper på bestemte tilfeller eller fenomener. Etter hvert vil kodingen utvikles og gjøre slik at forskeren kan gjenkjenne overordnede kategorier som systematisk integrerer underordnede kategorier inn i meningsfulle enheter (Carla 2013). På denne måten skapes analytiske kategorier som kan gi grunnlaget for kunnskap tilpasset den spesifikke konteksten som studeres (Carla 2013). Min kontekst var sjenanse og ubehagelige følelser i hverdagslivet.

Videre brukte jeg fargekoder til å finne beskrivelser som gikk igjen mellom informantene. Nå kom det klarere frem kategorier på tvers av intervjuene. Med 13 fulle intervjuer ble dette et massivt arbeid og innimellom var det vanskelig å skille kategorier fra hverandre. Jeg analyserte og modifiserte kategoriene underveis, og var med det innom den aksiale kodingsprosessen (Postholm 2005).

Det er vanlig å finne en kjernekategori som representerer forskningens hovedtema (Postholm, 2005). Det ble klart at min kjernekategori ble det enkle faktum at sjenansen eksisterer. At alle informantene formidlet at de hadde opplevd å føle seg utilpass, utilstrekkelig, sjenert, dum, osv, i møte med ulike sosiale konstruksjoner. Når kjernekategorien var bestemt, steg det derfra fram konturer av mer analytiske hovedkategorier som dannet grunnlag for hva som kunne bli en helhetlig empirisk tekst. Jeg laget et word-dokument for hver potensiell kategori, og kopierte ut passende sitater fra de enkle intervjudokumentene og limte inn i kategoridokumentet.

Underveis tegnet jeg også ulike tankekart ut fra kjernekategorien. Jeg var da inni i det Corbin og Strauss (2008) omtaler som den selektive kodingsprosessen.

Det var viktig å være bevisst min forforståelse slik at jeg fant relevante kategorier ut fra datamaterialet og ikke min forforståelse, eller hva jeg ønsket å finne. Begrepet epoche brukes her om prosessen hvor man forsøker å sette sin forforståelse til side, og betrakte fenomenet med et mest mulig åpent sinn (Moustakas, 1994).

Etter flere gjennomganger av materialet endte jeg opp med fem kategorier som jeg føler beskriver de viktigste delene av datamaterialet på en god måte. Det er i tråd med Thagaard (2009) som påpeker at kategoriernes betegnelser skal gjenspeile sentrale temaer i prosjektet, slik at kategoriene blir meningsbærende.

Jeg endte opp med 5 hovedkategorier, og noen underkategorier (hvor ikke alle er nevnt).

Hovedkategorier:

1. Sjenansens uttrykk
2. Sjenanse i møte med ukjente felt
3. Negative kommentarer på informantens habitus.
  - språk
  - arbeidsstilling
  - bosted
4. Anstrengte relasjoner til høykulturelle
  - anstrengte relasjoner i arbeidssituasjon
5. I etterkant av sjenansen.
  - flukt og unnvikelse
  - mestringsstrategi
  - tilpasning

I ideell forstand skal kategoriernes merkelapper være *in vivo*, dvs. at de fortrinnsvis skal bruke ord og setninger formulert av informanten i studiet (Carla 2013). Gjennom kodingen fulgte flere kategorier dette idealet, men jeg har i publikasjonen funnet navn på kategoriene som er tilpasset problemstillingen i oppgaven. Sjenanse er ikke et begrep som er en del av talespråket. Jeg kunne eksempelvis betegnet kategorien for ”nervøsitet i møte med ukjente felt”, men det vil likeså være et spekter av negative følelser, og ikke betegnelser som blir mer beskrivende. Et poeng i forskningsarbeidet er å vise at dette er sjenanse på ulike områder og om det kan knytts opp mot teorien til Bourdieu. Jeg ser ikke fravikelsen som problematisk for den konstante komparative kodingen skal muliggjøre at man for eksempel skiller undergrupper av kategorien ”emosjoner” ved å trekke et skille mellom negative og positive emosjoner (Carla 2013).

Gjennom studiet fikk jeg tilgang til omfattende mengder datamateriale, men på grunn av oppgavens begrensninger måtte det gjøres valg på materiale og innfallsvinkler som kan gå i dybden på. Disse fem kategoriene er noe overlappende, men er vurdert som meningsbærende til å belyse problemstillingen. At jeg velger å vise fem kategorier fremfor eksempelvis tre er for å få frem noe av bredden i temaet. Et poenget innenfor GT er at kategoriene som generes gjennom databehandlingen kan være potensielt

overlappende eller forenlige (Willig 2013). Sett i ettertid kunne det vært fordelaktig å gjort enda strengere prioriteringer i hvilke kategorier jeg valgte å fremstille. Da kunne studien gått mer i dybden på de enkelte fenomenene som dukket opp.

3.9 Tolkning av data

I en hermeneutisk forståelsesform tillates det et tolkningsmangfold, som også vil bli anvendt i denne oppgaven i analyse av datamateriale. En viktig faktor er at jeg gjorde disse intervjuene med praksisteorien til Pierre Bourdieu i bakhodet. Disse teoriene kjenner ikke informantene til, og det blir min oppgave å sette deres forklaringer i kontekst med teorier og det pedagogiske fagfeltet. Den hermeneutiske sirkel betegner at for å forstå noe som har mening (som en tekst eller intervju) må vi alltid i fortolkningene av enkelthetene gå ut fra en viss forhåndsforståelse av helheten hvor detaljene hører hjemme. Forståelsene vi dermed oppnår i delene, virker så tilbake på forståelsen av helheten (Gilje 1987). Teorien til Bourdieu var en stor del av helheten både før og videre i analysen og diskusjon. En helhet informantene vet svært lite om. På denne måten er håpet at forståelsene i delene, altså intervjuene, vil vende tilbake på forskerens forståelsen av helheten, altså teoriene. Slik brukes tanken om den hermeneutiske sirkel i dette analyse- og tolkningsarbeidet.

Kvale (2001, s141) hevder at det kan stilles mange spørsmål til en tekst, og at de ulike spørsmålene fører til at en kan finne ulike meninger i teksten. En tydeliggjøring av hvilke spørsmål som stilles til teksten blir da avgjørende for om leseren kan tro på de funnene som senere blir presentert.

Derfor er det viktig å redegjøre for formålet med intervjuene som har ført til videre tekst. Et formål var å undersøke respondentens opplevelse og mening om sosiale situasjoner som var ubehagelige. Jeg ønsket at informantenes fortellinger kunne gi meg, forskeren, bedre forståelse av sjenansebegrepet. Et begrep som eventuelt kan plasseres ytterligere innenfor teorien til Bourdieu, og muligens anvendes innenfor pedagogikken.

Når det var data fra 13 intervjuer i et lite prosjekt måtte det gjøres valg underveis. Hver respondents fortellinger var viktige, men det er det samlede empiriske materiale som har blitt brukt. Når jeg videre presenterer enkelte informanternes fortellinger er eksemplene oftest valgt ut fra likhetstrekk med fortellinger hos andre informanter. Jeg

har ikke brukt de fortellinger eller forståelser som skiller seg langt fra andre informanternes oppfatninger. Slike prioriteringer kan gjøre slik at enkelte nyansene innenfor kategoriene ikke kommer tydelig frem. Men at det er 13 informanter fremfor eksempelvis 5 kan også gi et bedre empirisk grunnlag for å se hovedtrekkene av temaet jeg undersøker.

Mine respondenter svarte fritt, og ikke nødvendigvis slik jeg hadde ønsket. Selv om dataene har blitt fortettet har jeg prøvd å være tro mot informantenes fortellinger, ordlegging og meninger.

KAPITTEL 4 – EMPIRI, ANALYSE OG DISKUSJON

4.0 Innledning

Vi skal nå se om teorien til Bourdieu kan samsvarer med den empiriske virkeligheten til 13 informanter. Teksten blir sentrert rundt sjenansebegrepet, og hvordan informantene opplever sjenansen.

I følge Thagaard (2009) innebærer analyseprosessen både en sammenfatning av dataene og en utvidelse av funnene når forskeren knytter refleksjoner over dataenes meningsinnhold til valgt tema. Nå fortsetter analysearbeidet ved å utvide kategoriene og knytte de opp mot teorien til Bourdieu. Empirien blir presentert med utgangspunkt i hovedkategoriene som ble dannet, med unntak av 4.4 som handler om ”verdien av utvungen holdning”.

Den første hovedkategorien ”sjenansens uttrykk”, blir fremlagt i to underkategorier. Den blir etterfulgt av den andre hovedkategorien ”sjenanse i møte med nye felt”. Så fremlegges fire underkategorier av hovedkategorien ”når habitus ikke strekker til”. Deretter presenteres hovedkategorien ”anstrengte relasjoner til høykulturelle”, som også viser informantenes syn på sosial status. Mot slutten ser vi først på verdien av utvungen holdning, for så til slutt å trekke frem ulike faktorer i forholdet mellom sjenanse og utvungen holdning.

De empiriske beskrivelsene settes systematisk opp mot teorien til Bourdieu. I begynnelsen av delene presenteres korte redegjørelser av teorien før vi ser på informantenes beskrivelser. For hver del er det en oppsummering og diskusjon. Delen om verdien av utvungen holdning har en noe annen struktur, hvor informantenes beskrivelser også knyttes opp til Andre Sayers begreper om bruksverdi og bytteverdi. I siste delen om ”sjenansen og utvungen holdning” blir en informants fortelling gitt større plass.

Fokuset er i første omgang å se beskrivelsene opp mot teorien til Bourdieu. I siste kapittel diskuteres hvilken betydning teorien og beskrivelsene har for pedagogikken.

4.1 Opplevelser av sjenanse

Bourdieu forklarer sjenanse som en kroppslig reaksjon som oppstår når det ikke er samsvar mellom individets habitus og de sosiale strukturene i feltet (Bourdieu 1990). Jeg ønsket å undersøke om slike opplevelser er en del av hverdagen til informantene, og hvordan opplevelsen av sjenansen beskrives.

Selv om alle informantene har opplevd sjenanse, ser ingen sjenanse som et generelt problem i sin hverdag. Noen nevner at de ikke liker å tale til en forsamling, eller delta i gruppesamtaler, men de fleste bekymrer seg ikke mer enn andre for sosiale situasjoner.

Når informantene ble spurt om i hvilke situasjoner de hadde opplevd å være utilpass, føle ubehag, eller syntes noe var pinlig, var det vanlig at informanten først forklarte sjenanse med at de hadde brutt en gitt norm eller distinksjon. Eksempelvis ble det ”å ta på seg feil klesantrekk” nevnt av 6 ulike informanter. Det viste seg derimot at bare to informanter husket en faktisk situasjon hvor de hadde tatt på seg feil antrekk.

Informantene trengte ofte betenkningstid for å fortelle om opplevelser som faktisk hadde skjedd, og ikke bare generaliseringer av ”når de tenker at de blir utilpass”. For å få reelle opplevelser av sjenanse frem i lyset krevdes det at informantene ble spurt om å utdype spesifikke hendelser eller situasjoner hvor de følte seg utilpass.

” Det må være når jeg skiller meg veldig ut. Tar på meg kjole når andre går vanlig, eller kanskje når jeg sier noe fryktelig dumt” (idrettskoordinatoren)

Det er eksempelvis få paralleller til informantenes beskrivelser og Ingrid Lund (2004, s 24) sin forskning på sjenanse som inn agerende atferd. Mens Lunds informanter ”bekymrer seg overdrevent spesielt i forhold til nye situasjoner, og kan vise unngåelsesatferd”, nevner flere av mine informanter at de liker å møte nye mennesker og delta i nye sosiale strukturer. Informantenes beskrivelser kan derfor distanseres fra forskning på sjenanse som atferdsproblem, og at det kan finnes rom for å se sjenanse som et hverdagslig fenomen.

4.1.1 Når oppstår sjenansen?

Informantene i studiet har gitt mange gode beskrivelser av møter med sosiale strukturer der de opplever det som i denne studien defineres som sjenanse. Denne

studiens data teller rundt 30 konkrete situasjoner som har latt seg plassere under sjenanse begrepet etter avklaringen i teoridelen. Det er også noen fortellinger om anstrengte relasjoner til andre mennesker som kan sees som et uttrykk for sjenanse. De redegjøres for under ”anstrengte forhold til høykulturen”. Fortellingene har oppstått av ulike grunner, men det er også noen beskrivelser som går igjen. Når det gjelder ”når oppstår sjenansen?” lot alle fortellingene seg plasseres innenfor 3 Bourdieu-inspirerte underkategorier:

1. Informanten bryter normer eller spilleregler i feltet.

En informant fortalte at han ble veldig sint og sa ting han angret umiddelbart etterpå. To informanter fortalte at de hadde gjort handlinger som de visste var brudd på normer, og ble forlegen i etterkant. I de resterende fortellinger i underkategorien formidler informantene at den ikke forstod hvilke spilleregler som gjaldt i feltet, og brøt derfor normer uten hensikt.

2. Informanten vet ikke hva som er normer, praksis, eller smak i feltet

Når sjenansen oppstår formidler ikke informanten at de har brutt noen spesifikke normer i feltet, men de opplever å være usikker på hvordan de skal oppføre seg. Flere av fortellingene handlet om når informanten skulle tilpasse seg en ny sosial struktur. Det virker da som viktig for en del informanter å oppføre seg likt andre og ikke skille seg ut. Når de ikke visste hvordan de skulle oppføre seg oppstod sjenansen.

3. De får en negativ kommentar, eller krenkende oppførsel, fra andre aktører i feltet

Det var svært vanlig at informanten forklarte sin opplevelse ut fra andres oppførsel. Ofte hadde menneskene i situasjonen vært på en fiendtlig eller lite inkluderende måte. Ofte så informanten de andre personenes væremåte og smak som ufyselig, og svært ulik sin egen. Derfor oppstod sjenansen. Flere av fortellingene kan plasseres både kategori 2 og 3. Typisk var at informanten fikk en kommentar på sin væremåte i forhold til vanlig praksis i feltet.

4.1.2 Hvordan beskrives sjenansen?

Hver enkelt fortelling om sjenanse har sine egne nyanser og stemme. Likevel var det deler av informantenes responser som var like.

Sjenansen starter ofte som en kroppslig reaksjon. Informantene forteller at de rødmer og kjenner de blir varm. To fortalte at stemmen sprakk, og tre informanter nevnte at de fikk en klump i magen. ”Jeg ble helt rød i topplokket, og visste ikke hva jeg skulle gjøre”. Den umiddelbare sjenansen blir beskrevet av informantene som en dårlig følelse, ubehagelig, jævlige, eller forferdelig. Det virker også som informantene rekker å vurdere sitt selvbilde og har lav selvfølelse under denne reaksjonen. De gir seg selv betegnelser som ”jeg følte meg dum”, ”jeg var ubrukkelig”, ”følte meg som en hundedrit”, ”jeg var mindreverdige”.

Når de først har fått den kroppslige reaksjonen virker det som informantene sliter med å komme seg til hektene. Flere formidler et ønske om flukt. De ønsker enten at de selv kommer seg ut av situasjonen, være alene, eller at alle i rommet skulle forsvinne. ”Det eneste jeg ville var å forsvinne. Ut av meg selv og vekk fra de håpløse folkene”(Vernepleieren).

Noen skildrer en opplevelse av å komme til kort, at de følte seg annerledes, og at de ikke klarte å delta i samtaler slik de ønsket. I flere av fortellingene føler informanten seg ydmyket, og noen forteller at de følte seg maktesløse. En informant forteller at han ble krenket og ikke hadde noe å slå tilbake med. Beskrivelsene er ofte dramatiske, og det virker som det er sterke følelser i sving. Når informanter ser tilbake på situasjonen som oppstod, forteller flere om sinne, og gir negative karakteristikker av andre. De sinte følelsene oppleves som noe informanten har konstruert i ettertid.

Under selve opplevelsen virker det som informantene føler seg ydmyket, hjelpeløs, og lavmælt.

I flere av fortellingene vedvarer sjenansen over et lengre tidsperspektiv. Den er ikke like dramatisk, men det virker som sjenansen går over i en generell følelse av utilpasshet. ”Jeg var usikker hele kvelden, ingenting gikk liksom naturlig”. Flere forteller at det følte som om tiden gikk sakte, og at de tenkte sakte. De tenkte over hvordan de skulle oppføre seg og hva de skulle si, og slet med å finne riktige ord. Det virket ofte som en tankegang om ”hvem vil situasjonen at jeg skal være?”.

Det var tydelig i flere fortellinger at informanten brukte mye energi på å tenke over og tolke normene som gjaldt på denne arenaen. Fremfor å delta ble de tilbaketrukkne og

stille. Noen beskriver opplevelsen som at alt de sier blir anstrengende. *”Jeg sitter der å tenker på hvordan jeg skal oppføre meg, men så blir det liksom feil uansett hva jeg gjør”* (postmedarbeider 1). En informant fortalte at han prøvde å gjøre mer ut av seg når han egentlig var utilpass. At han gikk inn for å snakke mer enn vanlig fremfor å være stille som han egentlig hadde lyst til. Det hadde fungert før, men denne spesifikke gangen følte han seg bare mer nervøs og ”nevrotisk”.

Det virker som denne generelle følelsen kan vedvare over nærmest ubegrenset med tid. Eksempelvis forteller postmedarbeider 1 om et årlig middagsselskap, hvor de samme følelsene returnerer hver gang informanten går tilbake til dette feltet. For noen informanter gjaldt den vedvarende følelsen av utilpasshet også i relasjon til andre mennesker. Flere informanter opplevde relasjoner som var anstrengte, og hvor de tenkte ekstra gjennom ”hva som er riktig å si”.

I ettertid av sjenansen virker det som informanten opplevelse blir farget av ulike mestringsstrategier. Dette utdypes i ”fra sjenanse til utvungen holdning”.

Hvis man ser følelser som kroppens uttrykk, hadde kroppen ofte betydning gjennom hele fortellingen. Flere informanter forklarte at de hadde vedvarende dårlige følelser, ”det føles ikke rett”, og at den sosiale settingen føltes ”unaturlig”.

Ved flere opplevelser virket opplevelsen som en 4-punkts kjedereaksjon, som begynner med kroppens reaksjon, et ønske flukt, så utilpasshet/ydmykhet/normtolkning, og til slutt mestringsstrategi. Men i andre fortellinger var ikke alle punkter gjeldende, og hver enkelt fortelling hadde sine nyanser. En del av beskrivelsene sammenfaller med Zimbardo og hans forskningsteam sine dybdeintervju av sjenanseproblemer. De viser til fysiologiske utslag som hjertebank, rødming og svetting (Zimbardo 1981, s15). Hans informanter opplever også en frykt for å mislykkes, ikke vite hva man skal si eller gjøre, lav selvfølelse, selvopptatthet og selvbevissthet (Zimbardo 1981 s 15). Selve reaksjonene er relativt like som beskrivelsene til mine informanter. Dette er noe overraskende, ettersom Zimbardo forsket på informanter som hadde sjenanseproblemer som ”kan være som et mentalt handikap som fører til like fatale konsekvenser som de vanskeligste fysiske handikap” (Zimbardo 1981 s 14). Selv om mine informanter

hevdet at de følte seg handlingslammet i selve situasjonen, uttrykte de ikke selv at de var kraftig preget av hendelsen i ettertid.

4.1.3 Sjenanse i møte med ukjente felt.

Når vi kom inn på konkrete opplevelser av sjenanse viste analysen at en betydelig andel av fortellingene handlet om informantens første møte med nye sosiale arenaer. Flere hadde opplevd at når de begynte i ny jobb, eller på skole, kunne det være problematisk å tilpasse seg nye sosiale strukturer. Det var også flere fortellinger fra møter med nye uformelle tilstelninger. Fest med ukjente ble her nevnt 6 ganger. Det ble også fortalt fra en spillekveld, et salsakurs, et treningssenter, frivillig arbeid, en poesiaften, og et styremøte. Jeg presenterer først noen utvalgte sitater fra informantene som beskriver opplevelse av sjenanse i møte med nye eller ukjente felt. Hjelpepleieren på sitt første etikk-møte i en ny jobb på et eldre hjem:

Det var som at jeg måtte tenke gjennom alt jeg gjorde og sa. Tankene om hva som er rett og galt gikk liksom i hodet. Ingenting gikk naturlig.

Vernepleier forteller om sitt første møte med treningssenteret:

Det føltes som at alle kunne se at jeg ikke passet inn. At jeg ikke visste hva jeg holdt på med. Hadde liksom lyst å grave meg ned, eller få alle i rommet til å forsvinne.

Læreren om når han deltok på i diskusjonsgruppe i poesi for første gang:

Det var som om alle andre hadde de samme svevende meningene, og at deres meninger var riktige uansett. Etterhvert følte jeg meg bare dum. Det er jo litt pinlig å fortelle, men det føltes ganske forferdelig. Jeg klarte liksom ikke å formidle noe som helst. Jeg var jo helt ny og visste ikke hvordan det var.

Det var flere fortellinger hvor informanten var i en tilpasningssituasjon til et nytt felt, og av ulike grunner opplevde sjenanse. Ofte var ikke feltet, eller hva som skulle skje i feltet, ukjent for informantene. Læreren visste at det skulle diskuteres poesi før han oppsøkte den sosiale arenaen, og vernepleieren visste hva som skulle skje på et treningssenter. Det informantene forteller er at de ikke visste ”hvordan det var” der. De hadde en forestilling om hva som skjedde i feltet, men ble overrasket eller skuffet når de skulle delta på arenaen.

I etterkant av opplevelsen forklarer de den sosiale arenaen som ”ikke for meg”, eller ”jeg passet ikke inn der”. Noen forteller også hvilke type mennesker som passer inn i feltet. Eksempelvis ved å si at poesiaften er for ”beleste alkoholikere” (læreren), eller

treningscenteret er ”for folk som vil vise seg frem” (vernepleieren). På mange måter kan vi si at i en del av disse fortellingene har informanten vært i et felt og opplevd at deres væremåte ikke passet inn.

Vernepleieren innrømmer at hun antagelig hadde følt seg mer tilpass på treningscenteret om hun hadde gått der jevnlig, men siden hun ikke likte en del av menneskene, er ikke det noe hun ønsker. Det virker som om informantene noen ganger tenker de må forandre seg, og bli som personene i feltet, hvis de skal føle seg tilpass. Læreren tror aldri at han vil føle seg til rette på poesiaften, og ser det som uaktuelt å dra tilbake. Til det var avstanden mellom ham og de andre deltakerne for stor.

Informantene har i noen fortellinger selv oppsøkt et bestemt felt for sin egen interesse, mens den vedvarende sjenansen oftere oppleves i situasjoner som er mer bindende, med mindre mulighet for unngåelse. Det kan være i jobbsammenheng og andre tilstelninger hvor deltakelsen føles forpliktende. I de fortellingene er det flere beskrivelser av at informanten opplever å ikke strekke til. For eksempel å ikke ha kompetansen til å uttale seg på et etikk-møte, og føle seg mindre erfaren, og noen ganger annerledes enn personer de møter i feltet. En informant fortalte at han ble satt i en frivillighetsgruppe til en konsert hvor alle andre hadde mange års erfaring. Han følte seg hakket på, og opplevde det han beskriver som en usikkerhet i alt han foretok seg.

Flere av fortellingene handlet om selskap, der informanten møter ukjente mennesker, eller mennesker som var annerledes enn seg selv. Feltet var ikke kjent for informantene, men distinksjoner i smak kunne gjøre en usikker på hvordan forholde seg til feltet. Postmedarbeider 1 forteller fra da søsteren hadde fått ny kjæreste og hun ble invitert til middagsselskap hos kjærestens familie:

Her var det så fint og flott at det gjorde det tydelig at jeg var skikkelig arbeiderklasse, nesten litt stakkarslig. Huset så ut som en film, de hadde skulpturer og malerier som sikkert var grådig dyre. Så hadde de dekket bordet veldig pent. Greit nok det, men det var stemningen jeg ikke likte. Jeg var vant med at ting gikk mer naturlig. Her stod de ved bordet før vi skulle sette oss, og vi spiste skalldyr med en klype jeg aldri hadde brukt før (latter). Jeg syntes at alt var helt kunstig, og etter hvert følte jeg meg ganske dum. Jeg klarte ikke være med på samtalene rundt bordet, det var om ting jeg ikke brydde meg om, og jeg følte liksom at jeg ikke hadde interesse eller noe å komme med. Ble til

at jeg satt der i min egen verden (postmedarbeider 1).

Det virker som postmedarbeider 1 opplevde å møte mange nye, men ukjente distinksjoner i smaken. Hun opplevde et misforhold mellom hennes forståelse av ”middagsbesøk” og denne familiens forståelse. Videre fortalte postdamen at de gikk på flere middagsselskaper med den samme familien, men hun følte seg fremdeles utilpass:

Det var som jeg burde vært forberedt på spørsmålene jeg fikk, for det var alltid om ting som gjorde meg ubekvem. Ting jeg på en måte ikke hadde tenkt igjennom. Selv om de var snille og sånn, så var det akkurat som de dømte meg. Jeg var der mange ganger, men følte selv at jeg aldri kunne nå opp. Det ble heldigvis bedre når det ble satt konjakk på bordet (latter). Men det ble det faktisk litt bedre, selv om jeg kvidde meg grådig til de besøkene (postmedarbeider 1).

Selv om kommentaren om konjakk delvis var ment som en spøk fortalte postdamen videre at det var en viss sannhet i at hennes opplevelse av feltet som kunstig opphørte når alkohol var med i bildet. Hun drakk ikke selv, men opplevde at andre ”gikk ned på hennes nivå”. Det var også to andre informanter som nevnte at alkohol gjorde det lettere å forholde seg til ubehagelige følelser i sosiale settinger.

4.1.4 Oppsummering: Opplevelser av sjenansen og Bourdieu sine felt.

Bourdieu forklarer sjenanse som en kroppslig reaksjon når det ikke er samsvar mellom individets habitus og de sosiale strukturene i feltet (Bourdieu 1990). Det kan virke på informantene som sjenansens uttrykk både er en umiddelbar kroppslig reaksjon i form av rødming, men også en vedvarende anstrengthet hvor informantene sliter med å tilpasse seg strukturen. Denne vedvarende følelsen, og normtolkingen, er interessant i forhold til hva som skal legges i Bourdieu sitt sjenansebegrep.

Informantene beskriver ubehagelige opplevelser før de har tilpasset seg et nytt felt. En type sjenansen vi alle forholder oss til i møte med nye arenaer i livet. Det virker som om sjenansen (følelsene og rødmingen) i utgangspunktet en kroppslig reaksjon som ville kunne oppstå for alle aktører i møte med felt som er ukjent for dem.

Informantenes fortellinger tyder på at det ikke nødvendigvis er arenaen, men signalene fra menneskene der, som fører til ubehag. Alle fortellinger om sjenanse innebærer en form for interaksjon med andre mennesker. Vernepleieren beskriver

dette godt innledningsvis, når hun ønsker at alle menneskene i rommet skulle forsvinne da hun var på treningssenteret. Forsviner det ”sosiale” vil heller ikke den sosiale kroppen reagere¹⁸. Denne type beskrivelser er i godt samsvar med teorien om habitus og den sosiale kroppen (Bourdieu 1990).

Jeg hadde forventet flere beskrivelser av individets indre kamp om å tilpasse seg feltet, men flertallet av informantene forteller at sjenanse oppstår som en reaksjon på det de tolker som negative bemerkninger eller ytre væremåter. De etablerte aktørene som informantene møter, med sine væremåter, er en del av den sosiale strukturen i feltet til Bourdieu (1987). Det kan noen ganger virke som aktørene informanten møter ”vokter” over den sosiale strukturen i feltet. Den negative kommentarene kan sees som en sanksjon på at informanten på forskjellige måter bryter med strukturen i feltet.

I teorien til Bourdieu er ikke feltene statiske konstruksjoner, men feltets struktur kan forandre seg, og være del av andre felt (Bourdieu 1987). ”Middagsselskapene” var ut fra postmedarbeider1 sin forståelse ulikt det hun var vant med, slik klasserommet på barneskolen ikke er likt klasserommet på høgskolen, og slik ”kunsten” eller musikken kommer i utallige former. Feltene er på mange måter flytende, og innførelsen av ”konjakken” forandret strukturene i feltet. Kanskje strukturen da ble mer i overensstemmelse med postdamens habitus, eller at alkoholen kan bedøve de sosiale kroppene? Hvis vi ser feltet som en oppskrift kan alkoholen være en ingrediens som gir rom for andre væremåter, kommentarer og samtaleemner. På denne måten kan alkoholen tolkes som faktor som forandrer rammene i feltet og utjevnet den kulturelle avstanden.

Det virker ikke som sjenanse er et regelmessig problem i informantenes hverdag, men er noe som kan oppstå i uvante situasjoner. Beskrivelsene sammenfaller godt med Bourdieu sin beskrivelse av felt, men åpner for flere aspekter når det gjelder reaksjonsmønster begrepet beskriver. Dette ser vi videre på i uanstrengte relasjoner.

---

¹⁸ Påstanden om det må være mennesker tilstede for å oppleve sjenanse kan diskuteres. Blant annet gjennom skam, og indre skam, som blir diskutert blant annet av Goffman, Berger og Luckmann.

4.2 Sjenanse når habitus ikke strekker til

Bourdieu betegner sjenanse som kroppens uttrykk når habitus ikke strekker til (Bourdieu 1990). I teoridelen var vi inne på at språk, oppvekst, og smak var viktige deler av individets habitus. Noen av disse var tema som ble tatt frem av informantene i studiet.

4.2.1 Sjenanse og språk

Flere informanter fortalte at dialekt og sosiolekt sier mye om personene de møter. ” *I Bergen hører jeg det med en gang. Dialekten forteller hvor de kommer fra, men også ganske mye om hvor mye penger de har*” (Postmedarbeider 2). Informantene var selv stort sett stolt av språket sitt og hadde få opplevelser hvor sitt språk ikke strakk til. 3 informanter hadde derimot fått negative bemerkninger på sin dialekt eller sosiolekt. En informant fortalte at hun følte seg maktesløs når venner spøkte med hennes sosiolekt, mens to informanter fortalte at de hadde blitt irettesatt i sin bruk av dialekt/sosiolekt. Spesielt den ene av disse opplevelsene hadde skapt sterke følelser for informanten. Den handlet om Formannen som i ungdomsårene var på besøk hos en kamerat som kom fra det han betegner som en finere familie:

Vi spiste bare noen kaker og smørbrød, var ikke middagsbesøk. Så begynte de å korregere meg på måten jeg snakket på. I deres øyne snakket ikke jeg bergensk, men strilamål. Endte opp med at jeg snakket minst mulig for å ikke snakke feil. Bare Ja og Nei, bare korte svar. La meg ikke ut på noe samtale eller diskusjon. Følte at jeg ikke var verdt noe. I deres øyne var jeg en bondetamp som ikke hadde noe hos de og gjøre. De visste jo egentlig ikke hvem jeg var. Jeg tenkte de var helt håpløs, og der skal jeg aldri mer der igjen (formannen).

Formannen møtte her mennesker som snakket det han betegner som pent bergensk, og han opplevde at de ikke verdsatte hans språk/dialekt/sosiolekt. Informanten fortalte at det følte som en krenkelse av hans identitet.

4.2.2 Sjenanse og bosted

Flere informantene mente barndom og oppvekstplass hadde betydning for sin egen identitet og sosiale status. De fleste var fornøyd med stedet og kulturen de selv vokste opp, men flere var skeptisk og hadde fordommer til andre bosted i nærområdet. Hvor du kommer fra sier ganske mye. ” *De fra Loddefjord er fattig, mens fra Fana kommer alle snobbene. I Helldalsåsen var vi verken det ene eller det andre, og det er jeg glad for*” (taxisjåføren). Noen av informantene hadde vokst opp på steder som de mente

andre ser som negativt. Dette var noe som ofte kom frem når de møtte nye mennesker: *"Jeg merker det noen ganger. Enten at folk sier det rett ut som en vits, eller at de tenker det inni seg. At jeg må være en gangster eller noe, kun fordi jeg er fra Havna"* (salgskonsulenten). Selv om salgskonsulenten opplever at andre har fordommer mot "Havna" opplever han ikke slike bemerkninger sjenerende. En annen informant hadde derimot en opplevelse med sterke følelser når det hun betegnet som en "fin fanafrue" kommenterte hennes geografiske telefonnummer. Sykepleieren forteller fra et foreldremøte på en ungdomsskole:

Der var litt mer snobbete på xx før. Vi var begge klassekontakter og snakket sammen, litt sånn småsnakk. "bodde dere oppe der med de ti numrene?" Hun sa det på en sånn forbaska dum måte. Merket jeg ble skikkelig irritert.
(sykepleieren)

Sykepleieren forteller at denne personen hadde en nedlatende holdning til området hun bodde og det gjorde henne under situasjonen fortvilet og målløs. I ettertid ble hun sint og irritert, og selv om det er langt tilbake i tid kjennes irritasjonen når hun tenker tilbake. Sykepleieren formidler, som de andre informantene, at vanligvis preller slike kommentarer av, men ikke når kommentaren kommer fra det hun betegner som "en av disse finere Fana fruene" (sykepleieren).

4.2.3 Sjenanse og arbeidsstilling

Det virker som flere informanter er opptatt av yrkestittelen til personer de møter. Formannen fortalte eksempelvis at: "Faren var leder på hele fabrikken" fra besøket hos kameraten. Postdamen nevnte fra middagsselskapet at mannen i huset jobbet høyt oppe i Statoil, mens konen var lege. Arbeidstittel er noe flere informanter har i bakhodet når de møter nye mennesker. Eiendomsmegleren, formannen, læreren, vernepleieren og eiendomsinvestoren mener at arbeids tittel sier mye om hvem de er. Andre informanter synes ikke dette sier så mye. Butikkmedarbeideren og hjelpepleieren var fornøyd med jobben sin, men synes ikke arbeidstittelen sier noe om dem som personer. Det var noen informanter som hadde opplevd at deres arbeidsstilling hadde blitt negativt vurdert av andre, og dette hadde vært ubehagelig. Vernepleieren forteller fra når hun var på et utested en lørdagskveld:

Vi møtte en gjeng med økonomer, eller finansfolk. Vi kom i prat med de, snakket vell om litt forskjellig i begynnelsen. Etter hvert så spurte de litt om hva jeg jobbet med og det var med en veldig nedlatende holdning. Merket at de ikke brydde seg om annet en penger og status. Men jeg ble veldig usikker, og jeg følte plutselig ikke at jeg kunne si hva jeg jobbet med, som om jeg skammet meg, selv om jeg egentlig ikke gjør det til vanlig. Jeg følte meg litt

liten, for de så meg som en som var mindreverdig. De trodde de var så mye bedre enn meg. (Vernepleieren)

På utestedet hadde vernepleieren vært før, og pratet med andre mennesker som ikke fikk henne til å ”skamme seg”. Hun forteller at når hun var i situasjonen opplevde en følelse av mindreverdighet overfor disse menneskene, siden de ikke så hennes yrke som verdifullt.

4.2.4 Oppsummering: Oppstår sjenanse når Habitus ikke strekker til?

Flere informanter ser på språk, bosted og arbeidstittel som en viktig del av sin identitet og sosiale status. Dette er i samsvar med hva Bourdieu betegner som viktige deler av habitus (Bourdieu 1987). I utgangspunktet virker det som informantene opplever at sitt språk, bosted eller arbeidsstilling strekker til i dagliglivet, men når de opplever negative bemerkninger eller holdninger kan det føre til sjenanse. Språk, oppvekstplass og bosted er elementer som ikke er modifiserbare når informanten står i situasjonen. Det virker derfor som det kan oppleves krenkende når andre ikke verdsetter elementer informanter ser som viktig for seg selv og sin identitet. Disse fortellingene bekrefter at språk, bakgrunn, arbeid er viktige deler av informantenes habitus, og at det er knyttet kroppslige følelser rundt disse elementene.

4.3 Sosial status og anstrengte relasjoner

Det er i studiet gjort 13 intervjuer av informanter fra ulike geografiske områder. Informantene har ulike yrker, kulturell bakgrunn og sosioøkonomisk status. Innledningsvis ble alle informantene spurt om sin sosiale posisjon. Det som var interessant var at beskrivelsene alltid ble sentrert ut fra at informanten så seg selv som verken rik eller fattig, men i midtsjiktet av samfunnet. De fleste var middels fornøyd med egen sosiale posisjon og synes de hadde gjort det greit ut fra sitt utgangspunkt. Ingen av informantene så seg selv som høykulturell eller lavkulturell. Dette gjaldt også eiendomsinvestoren, formannen og eiendomsmegleren som av andre kunne blitt regnet for å være kapitalsterke. ”Det var de fra Fana og Paradis som var de fine. På andre siden av byen hadde du striler og de enklere fra Loddefjord. Jeg er var en av de beskjedne fra Landås. Vi var nok litt midt i mellom.” (sykepleieren)

Denne forståelsen av egen sosiale posisjon var i godt samsvar med studiet til Marianne Gullaksen fra 2001 som fant ut at ”Personer i alle samfunnslag ser ut til å

ville omtale seg selv som ”i midten”, som ”middelklasse”, ”vanlige folk”, eller ”normale”, og grenser trekkes både oppover og nedover for å markere denne vanligheten (Gullestad 2001 i Korsnes, Nordli Hansen og Hjelbrekket 200 s 13)”.

4.3.1 ”Jeg gidder ikke forandre meg for dem”

Ved å snakke om kjennetegn for sosial status, berørte intervjuene Bourdieus påstand om at sjenanse er de lavkulturelles domene. Bourdieu hevder at sjenansen ofte er uttrykk for maktforhold og dominans i kulturen (Bourdieu 1990). De lavkulturelles manglende kapital gjør at de oftere kommer til kort i situasjoner. Den høykulturelle sin kulturelle kapital dominerer den lavkulturelle som opplever sjenanse når den ikke forstår den høykulturelles smak (Bourdieu 1984).

De fleste informantene mente i utgangspunktet at de selv ikke brydde seg nevneverdig om andres sosiale status eller klasseposisjon i hverdagens møter. De bemerker seg individers status, men sier de oppfører seg relativt likt i møte med mennesker, uavhengig av individets bakgrunn. Under intervjuene merket jeg tendenser til at en stor andel av fortellingene var i møter med personer informantene betraktet som ”snobbete”, ”fin frue” ”storkar”, ”fisefin” eller ”høy på seg selv”. Dette kan tyde på at den sosiale statusen til personene de møter har betydning for informantenes opplevelse av sjenanse. For å sette sjenansen i kontekst med det sosiale rom spurte jeg informantene om de kunne beskrive en velstående eller høykulturell person.

Beskrivelsene av hva som kjennetegnet høykulturelle personer hadde høy konsistens mellom informantene. Svarene var ofte de positive verdier av økonomi, språk, bosted, arbeidsstilling og smakspreferanser. Typiske var dyre merkeklær som nevnte Canada goose, pent språk, dyre biler, hårfrisyrer, og yrkestitler (som finans, lege, shipping, politiker, eiendomsinvestorer). Flere informantene forteller at de raskt legger merke til personer som har høy sosial status¹⁹. Ofte ved å se på nevnte markører for sosiale status, men også at høykultur er noe udefinerbart, men noe de likevel legger merke til. ” *Det er noe med de, de har liksom en litt strammere måte å være på. Det er vanskelig å sitte fingeren på, men det er nesten som jeg kan lukte det*” (butikkmedarbeideren). Det var ulike meninger om hvilke kjennetegn som hadde

---

¹⁹ Informantene forteller om høykultur ut fra seg selv, i subjektiv form.

størst betydning for sosial status, men det virket som alle informanter hadde lett for å sette sin egen virkelighet i kontrast med den høykulturelles. Formannen sier at i motsetning til seg selv, er de høykulturelle svært opptatt av sosial status.

”De har et markeringsbehov, de må hele tiden vise seg for hverandre. Det er en kamp om å være høyt oppe. Jeg tenker det må være slitsomt” (formannen). Flere informanter kom inn på at de høykulturell manglet frihet i livet.

”Jeg tror ikke de blir så veldig frie, jeg tror de blir mer ufri. Vi har det bedre enn de. Sånn har jeg følelse av. Ikke materielt, men på andre måter” (hjelpepleieren). Flere informanter hadde et negativt syn på kulturen og væremåten til den høykulturelle. De ønsket ikke å være på samme måten som dem. ” *Jeg kunne godt tenkt meg litt mer, men ville aldri forandret meg*” (idrettskoordinatoren).

Gjennom informantenes forklaringer kan det helt klart skisseres kulturelle klasseskiller, og flere bruker betegnelse som ”dem”, ”de”, ”oss”, ”sånne som de” og ”sånne som meg”. Selv om flere mente at høykulturelle var som alle andre mennesker, og jeg nå viser én side av saken, virket det som flere informanter hadde til dels negative og fordomsfulle karakteristikk av dem med høyere sosial posisjon enn seg selv. Mye av grunnen til de negative karakteristikkene var at flere opplevde at relasjoner med høystatusindivider ofte var preget av at de ikke kunne ”være seg selv”. Dette kom særlig frem ved at noen informanter hadde en forståelse av at de måtte forandre seg selv for å komme overens med enkelte som innehar høy sosial status. Jeg velger å la sitater fra informante fortelle dette selv:

Idrettskoordinatoren 1: ”Det kommer litt an på hvordan de er. Noen er jo greie, men ofte kan de være litt høy på seg selv. Da gidder ikke jeg å prøve å blidgjøre de”

Butikkmedarbeideren 2: ”Jeg orker ikke stresse for at de skal like meg. Hvis de mener jeg ikke er god nok for de så får det være deres greie. Jeg gidder ikke forandre meg for dem”

Taxisjåføren sitat 3: ”Jeg har ingen interesse av å prøve å være noe som jeg ikke er. De får styre på med det fine og det flotte, jeg har mitt miljø og trives med det” (taxisjåføren).

Vi har nå sett på noen av kontrastene informantene forstår som årsaken til et dårlig klima for gode relasjoner med høystatusindivider. For flere informanter forteller om

anstrengende, eller sjenansepregede, forhold til personer med høyere sosial status enn seg selv. Eiendomsinvestoren forklarer her tendensen i studien:

Treffer jeg en fyr som en er steinrik synes jeg det noen ganger er ubehagelig, da vet man ikke helt hvor en har personen. Det kan være han ser litt ned på en. Treffer jeg noen som er under på rangen er jeg mer åpen.

Selv om ikke alle fortellinger har fått plass i publikasjonen har alle informantene erfaringer hvor de har funnet det problematisk å forholde seg til personer de opplever har høyere status enn seg selv. Informantene beskriver opplevelser av utilpasshet, normtenking og usikkerhet i det som vi kan kalle anstrengte relasjoner til høykulturelle. Det kan betegnes som smaksmøter hvor informanten møter individer de mener har mer kapital og ulik smak enn sin egen. Sjenansebegrepet er en dekkende betegnelse på det informantene formidler.

Postmedarbeider 1 tenker konstant gjennom hvordan hun skal oppføre seg i middagsselskapet med den fine familien, læreren forteller at han blir utfordret av høykulturelle foreldre på foreldremøter, vernepleieren føler seg mindreverdige i møte med høystatusindivider på utestedet, og noen tenker de må forandre seg for å komme overens. Det virker som disse kontrastene gjør at det oppleves sterkere hvis den negative kommentaren, eller andre signaler, kommer fra den med høyere sosial status enn seg selv.

Det virker også som slike anstrengte relasjoner gjelder arbeidslivet. Salgskonsulenten fortalte om hvordan sitt forhold til sjefen var preget av at han ikke klarte å slappe av eller snakke fritt:

Jeg synes av og til det å snakke med sjefen kan være litt risky. Jeg tenker alltid over det jeg sier og klarer på en måte aldri å være helt meg selv når jeg snakker med han. Vi snakker om helt vanlige ting, men likevel slapper jeg ikke helt av. Det er en rar følelse, vet ikke hvorfor det er sånn, men det er vell fordi han har en slags makt over meg (salgskonsulenten).

Intervjueren spør videre om salgskonsulentens forhold til sjefene på jobben, og ber han utdype sitt forhold til denne sjefen. Informanten forteller at de hver onsdag spiller innebandy med gjengen på kontoret.

Akkurat da blir det litt annerledes. Da tenker jeg ikke lengre over hvem han er, eller egentlig hvem noen i hallen er. Da er det liksom ballen og køllen som er i hodet på alle. Der inne er vi alle på lik linje, og det har ingen betydning hvem du er, eller hva du tror du er.

Salgskonsulenten reflekterer over hvordan relasjonene mellom mennesker forandrer seg på ulike arenaer. Mens de på jobben normalt har hierarkiske arbeidsstillinger med sjefer, mellomledere, og vanlige ”arbeidere” blir ifølge informanten disse relasjonene utjevnet når de spiller innebandy. Informantens forteller at han ikke lenger tenker over hierarkiet. Mens han i en arbeidssituasjon forholder seg til sjefen med forsiktighet, føler han de er på samme linje under innebandyen. Det kan da virke som han praktiserer utvungent når de ”spiller” i et annet felt.

4.3.2 Oppsummering: Er sjenansen de lavkulturelles domene?

Selv om kroppens sjenanse og utvungen holdning i utgangspunktet både er kjønns og klassenøytralt, hevder Bourdieu likevel at møter med sjenansen er hyppigere for den lavkulturelle delen av befolkningen (Bourdieu 1987). At de som bærer mindre kapital oftere vil stå i situasjoner hvor de føle at de ikke strekker til. Dette gjelder blant annet på viktige arenaer som utdanning og arbeidsliv. Frykten for sjenanse gjør også at vi holder oss unna personer med ulike referanser for smak, altså med ulik habitus. Når vi omgås personer med likere habitus slipper vi de stadige kulturkollisjoner. Dette bidrar til å danne felles ”virkeligheter”, og forsterker følelsen av et ”vi” og ”dem” (Bourdieu 1987). Her ser vi konturen av Bourdieu som klasseteoretiker, en kontur jeg mener også kommer frem i intervjuene når informantene forteller ut fra motstillinger om et ”vi” og et ”dem”.

Mine funn bekrefter, men også nyanserer Bourdieus påstand om at sjenansen er de lavkulturelles domene. Sjenansens forekomst er avhengig både av aktørene som møtes og feltets struktur. Som eiendomsinvestoren er inne på så kan det tyde på at individet prater utvungen med personer som er lavere i rangen, mens de tenker mer gjennom hva som blir sagt til den med høyere status enn seg selv. Likevel vil dette nyanseres etter den enkeltes felt logikk, og på mange områder, som innebandy, vil den generelle status ha liten betydning. Dette vil i så fall bety at høykulturelle vil føle underlegenhet i møte med lavkulturelle som besitter den feltspesifikke kapitalen. Dette gir kunnskap om at den høykulturelles væremåte ikke strekker til på alle områder/felt i samfunnet.

Hvis sjenansen oppstår fordi smaken til motparten kan anses som ”finere” kan en del av informantenes beskrivelser betegnes som dominansforhold. Eksempelvis når noen av informantene føler de må forandre seg i for å komme overens med det de betegner som høykulturelle. Indirekte sier de da at den høykulturelle er overlegen og den må forandre seg for å nå opp. Det er vanskelig for informanten å være bevisst hva som skjer i situasjonen, og ingen artikulerer at de ble dominert. Fra informantens ståsted forklares sjenansen (eller relasjonen) som et resultat av væremåten til motparten og ikke sin egen oppførsel. De responderer med å være kritisk til motpartene. Det er likevel underliggende at det er informanten som føler ubehaget, ikke nødvendigvis motparten. Likevel legger informantene ofte forklaringen for opplevelser av sjenanse på væremåten til personene de møter. Eksempelvis ved at motparten ”tror de er bedre” ” ser ned på meg”. Informantenes fortellinger viser ofte lite refleksjon rundt egne følelser, men stort fokus på andre personer i situasjonen. Det kan tenkes at informantens møter en væremåte eller smak som er uforståelig ut fra sin habitus, og derfor reagerer kroppen og følelsene slik Bourdieu legger til grunn (Bourdieu 1990, s2). Informanten ser ikke seg selv som underlegen i sin bevissthet, men det føles ubehagelig og utrygt. I ettertid må bevisstheten forholde seg til kroppens følelser, og dette kan skape en avstand til ”motparten”. For selv om informanten vet lite om synet til ”motparten”, konstruerer informanten motpartens vurdering på seg selv. Derfor kan oppfattinger som : ”De ser litt ned på meg”, ”de som tror de er bedre” egentlig være et resultat av sin egen følelse av situasjonen. Det virker på skriveren som en del av de negative karakteristikene kan være informantens forsvarsmekanisme for å takle sin sosialiserte kropp.

Hadde disse opplevelsene vært ubehagelige om de hadde møtt personer fra egen sjikt, eller med lavere sosiale status? Det virket som informantene ser sitt forhold til lavkulturelle som mindre problematisk. Få rapporterte om lignende opplevelser i møte med personer med vesentlig lavere sosial status. Det må påpekes at fortellingene kom frem i en intervjusituasjon hvor jeg målrettet har satt sjenanse i kontekst med det sosiale rom. I ettertid oppdaget jeg at det ble snakket mer om forholdet oppover til høykulturen, og mindre nedover til lavkulturen. Derfor ble det lite datamateriale den

andre veien²⁰ (som også har blitt valgt bort i denne sammenhengen).

Det kunne vært interessant å intervju personene informantene forteller om. Menneskene som kommer med den negative kommentaren, eller har den ufysiske væremåten. For antageligvis deler ikke de den ubehagelige opplevelsen til mine informanter, i hvert fall ikke de sterke følelsene kan knyttes til sjenansebegrepet.

4.4 Verdien av utvungen holdning.

Et spørsmål som dukket opp underveis i studiet var spørsmålet om hva som skjer mellom det å være utilpass, forlegen, og usikker, og å oppleve den utvungen holdning. I følge Bourdieu oppstår det en utvungen holdning når det er samsvar mellom habitus' indre og ytre sosiale strukturer. Utvungenheten blir sjenansens motsetning, men lar seg vanskelig beskrive empirisk. Å oppføre seg i samsvar med omgivelsene, og uten å tenke gjennom normer, må sees som den vanlige praksis.

For å belyse verdien av utvungen holdning, sees beskrivelser fra informantene i sammenheng med Andre Sayers begreper om bruksverdi og nytteverdi. Gjennom informantenes oppfattelse av streber, kommer det også frem mer kunnskap om smaken (som fremlagt i teoridel). Dette illustreres også videre i en del om informantenes forhold til armbåndsur.

4.4.1 De forferdelige streberne

I intervjuene fortalte informanten hva som i følge dem kjennetegnet sosial status og ulike markører for det å være høykulturell. Det kom da frem at flere informanter opplevde at enkelte personer prøver å utgi seg for ha mer status enn de egentlig har. Flere informanter gjorde derfor et skille mellom de som er oppriktig høykulturelle og de som prøvde å være det. Slik oppførsel var svært negativ og informantene hadde sterke meninger om de som prøver å gi uttrykk for høyere sosial status enn de har. ”jeg blir kvalm”, ”patetisk” og ”tragisk” er ord som blir brukt.

Jeg latt informantene selv fortelle videre:

Læreren:

---

²⁰ Det ble ikke spurt mer om høykulturen enn lavkulturen. Informantene selv hadde flere beskrivelser oppover. Det ble valgt bort fordi det var få besvarelser, noe som ga lite verdi til å svare problemstillingen i oppgaven.

Huff, så er det jo de som later som. De som prøver så hardt, men ikke får det til. Du ser de har spinket og spart for å kjøpe den jakken og de skoene. Det kommer så klart frem at de viser seg frem på en måte som ikke er riktig.

Hjelpepleier:

Jeg skjønner ikke hvorfor, men det er mange som ønsker å vise status de ikke har. De kranbler seg inn i de kretsene og tror at de blir en del av det. Jeg tror alle skjønner at de ikke hører hjemme der. Jeg syns sånne folk er helt fullstendig tragisk.

Taxisjåføren:

En jeg vokste opp med prøvde alltid å være som de på Paradis. Han kjøpte alle de samme klærne, og la til og med om dialekten. Det var litt patetisk, og han visste ikke at alle bare lo av han. Også de han ville være venner med. Det var så lett å se hva han prøvde på.

I Norsk ordbok (2015) er streberen en person som jobber hardt for å oppnå sine mål ved hjelp av smisking. Røgeberg (2013) bruker begrepet strebing som et signal på at en statusmarkør har vært dyr eller vanskelig tilgjengelig for vedkommende, noe som tilsier at personen ikke har den underliggende statusen signalet ellers indikerer (Røgeberg 2013 s 13).

Andre Sayer (2011, s 27-32) skiller mellom gevinsten av kulturelle praksiser i bruksverdi og bytteverdi. Bruksverdien er når kulturopplevelsene har en indre mening og rolle i form av positiv opplevelse for individet. Bytteverdi er når kulturopplevelsen har en ytre mening, der en bruker kulturen som en måte å vinne anseelse og prestisje (Sayer 2011). Det virker som om informantene mener at streberne gjør kulturelle praksiser utelukkende ut fra bytteverdien.

Informantenes opplevelse av strebere, eller ”falske” personer som ”later som”, blir først et argument for at det eksisterer sosiale spill slik Bourdieu legger til grunn. For selv om ingen av informantene hevder at de bryr seg om sosiale status, ser de nedlatende på dem som gjennom smaken uttrykker en status de ikke har kapital til. Streberne prøver å ta snarveier i spillet ved å ”spinke og spare til dyre klær”, ”skifte sosiolekt”, selv om de kommer fra ”et helt vanlig hjem”. At informanten i det hele tatt bryr seg, og mener at ”det er ikke riktig” og ”tragisk”, tyder på at informanten selv er bundet av logikken i de ulike feltene. En tankegang om at det blir frustrerende at andre ikke forholder seg til reglene, når en selv forholder seg til reglene.

Som jeg har vært inne på i teoridelen er det sentralt mål for Bourdieu å vise hvordan

smaken, som vi ofte anser som personlig, har sammenheng med klasseposisjon. Her tolkes ofte Bourdieu i retning av at hans aktører gjør sine kulturelle praksiser ut fra bytteverdi med at du-tror-du-liker-noe, men egentlig liker du det kun fordi du er vokst opp i et borgerlig miljø (Røgeberg 2013, s 2).

For at Bourdieus aktører skal få utbytte av den distingverende smaken må den utøves med den utvungenheten som gir omgivelsene inntrykk av at det er ”ekte”.

Handlingen må være i takt med feltets illusjon, ellers kan individet bli avslørt som en streber. Enkelte statusmarkører opprettholder kun sin signalverdi dersom de er for vanskelige, tidkrevende eller dyre til at andre kan ta etter (Røgeberg 2013, s2). Vi kan her se verdien av den utvungne holdning, og at det avsløres når en handling gjøres på en anstrengende måte.

4.4.2 Bruksverdien av et armbåndsur.

Siden forholdet mellom bruksverdi og nytteverdi illustrerer verdien av utvungenheten, ønsker jeg å vise et eksempel på dette fra intervjurunden. To av informantene hadde brukt en betydelig sum, henholdsvis 55 000 kr og 45 000 kr på et armbåndsur.

Armbåndsuret er spennende som statusmarkør fordi det både har sin funksjon, det viser tiden, men også kan sees som et smykke. De fleste har et forhold til armbåndsur, noe som gjorde at jeg spurte flere informanter om deres syn. De som ikke hadde investert i dyrt armbåndsur hadde et syn som tilsa at de som brukte slike summer på armbåndsur gjorde det utelukkende for nytteverdien:

”De må jo kjøpe de klokkene utelukkende for status. Det gir ingen mening å bruke så mye penger på noe så betydningsløst” (læreren)

”Det er glorete folk som kjøper sånne klokker, de skal vise frem at de har råd til det. Det er jo de der rolex typene som kjøper sånne klokker.” (postmannen)

Det overraskende i denne studien var at informantene som selv hadde investert i armbåndsuret var enig med synet på at det ikke er sosialt legitimt å kjøpe en dyr klokke for den symbolske gevinsten. Begrunnelsene for informantenes investeringer var distansert fra nytteverdien og forklart utelukkende fra sin egen bruksverdi.

Eiendomsmegleren:

Jeg har overhodet ingen interesse av å vise klokken frem for andre, det hele blir en personlig interesse. Oppbyggingen og urverket er det viktigste, altså materialene som er brukt i klokken. Har du dårlig urverk vil klokken slå upresist. Det blir nesten perverst å si det, men ser vi på et tiårsperspektiv så vil klokkene slå ut forskjellig.

Eiendomsinvestoren:

Det er kult å gå med klokke fordi det er en fin klokke. Ikke for at den koster 5 eller 50 000 kr. Jeg har kjøpt en jeg likte uten å tenke på prislappen. Det kommer an på hva en liker, men for min del vil jeg ha en som ikke er så mye juggel på, jeg kunne aldri funnet på å kjøpe meg en strilete rolex klokke. Det er så mye glør og gull, diamanter og glitter, det blir litt for mye.

For at informanten skal oppnå status og anerkjennelse må den både kjøpe, og bære armbåndsuret for sin egen bruksverdi. Det vurderes angivelig negativt å strebe etter status ved å kjøpe klokken for de symbolske årsaker som sosial status representerer. Eiendomsmegleren og eiendomsinvestoren virket oppriktige da de fortalte at det følte godt å bære sitt dyrekjøpte armbåndsur. Men selv om man hevder at det er for bruksverdi, kunne en ha blitt anklaget for å dikte dette opp for å oppnå status.

For Bourdieu vil en del kulturelle praksiser, som muligens armbåndsuret, kun ha bytteverdi om det gjøres for sin egen bruksverdi (Bourdieu 1984 s 43). Smaken og praksisen fra agentens perspektiv er oftest en kilde til positive opplevelser, uten nødvendige baktanker. Det blir i det hele tatt vanskelig å se at kulturopplevelser som å lese bøker, gå på teater, eller dekorere med pyntegjenstander hadde blitt praktisert uten at individet har et følelsesmessig utbytte (Flemmen 2013). Det er noe av denne dynamikken mellom bruksverdi og nytteverdi Bourdieu ønsker å få frem når han setter smaken i kontekst med habitus, kapital og felt.

Men vil aktørens sjenanse også få betydning i slike spill? Streberen blir avslørt fordi den ikke makter å utøve den utvungenheten som kreves for at smakshandlingen skal være ekte. En del av reaksjonene som legges i sjenansen begrepet vil kunne vise omgivelsene at individet ikke er komfortabel i feltet. Dette er noe som kan plukkes opp av omgivelsene.

4.5 Fra sjenanse til utvungen holdning

I følge Bourdieu vil individet gradvis kroppsliggjøre spilleregler til en del av sin habitus. Når den feltspesifikke kapitalen er opparbeidet vil det være harmoni mellom de ytre strukturer og habitus slik at individet oppnår en følelse av utvungenhet (Bourdieu 1990). Teoretisk sett betyr det at når man har opparbeidet seg den nødvendige kapitalen vil sjenansen opphøre og gå over til utvungen holdning. Å opparbeide den manglende feltspesifikke kapital betyr gjerne flere feilsteg i sjenansens navn slik som gutten som lærte å sykle. Etter mange (eller en) anstrengelser vil aktøren over tid bli belønnet med følelsen av utvungen holdning. Unntaket for Bourdieu er de feltene som trenger en spesiell type kapital som aktøren ikke alltid kan opparbeide, kapital som innebærer en viss alder, tittel, utseende osv (Bourdieu 1989).

4.5.1 Flukt, mestringsstrategier og tilpasning

I fortellinger om sjenanse har informanten i etterkant forholdt seg til opplevelsen på ulike måter. Alle de ulike fortellingene lot seg plassere innenfor 3 underkategorier av ”hva som skjedde etterpå”.

Unnvikelse

I de fleste fortellingene om sjenanse fortalte informanten at de aldri oppsøker samme eller lignende situasjon igjen. På bakgrunn av den negative opplevelsen holder de seg unna den sosiale arenaen og menneskene hvor situasjoner oppstod. Poesiaften, treningssenter, salsakurset, var ikke noe for meg, og jeg ønsker ikke å dra tilbake når jeg ikke syntes det var kjekt. Butikkmedarbeideren fortalte at hun ikke møtte opp på andre dagen i ny jobb siden hun følte seg forlegen når hun snakket med kunder. En informanter sier at ”hele opplegget var feil,” og at han ikke ønsket å delta i den type miljø. Informantene var ofte klar og bastant i sin unnvikelse. Flere uttrykker at det er en selvfølgelighet i valget, og at er veldig sikker på at de ikke oppsøker samme situasjonen igjen.

Noen av situasjonene var også enkelthendelser som gjerne hadde oppstått ved en tilfeldighet slik som vernepleieren som traff noen på et utested på byen. Her uttrykker to informanter at de gjerne kan treffe vedkommende igjen, og at de da hadde forholdt

seg annerledes til situasjonen.

Mestringsstrategier

Unnvikelsen blir problematisk i de felt hvor informanten føler seg forpliktet, og at det er forventet at man deltar. Arenaer som da kom frem var: foreldremøte, elevkonferanse, arbeid, familiebesøk, styremøte i idrettslaget, og tilfeldige opplevelser i nrområdet. Skole var også nevnt av to informanter. I noen av fortellingene har informanten opplevd sjenanse selv etter flere anstrengelser. Det virket her som flere hadde mestringsstrategier for hvordan de skulle forholde seg til de ubehagelige situasjonene. Idrettskoordinatoren valgte å fortsette arbeidet som frivillig ved konserten, men gjorde svært lite ut av seg. ”Jeg prøvde å gjemme meg litt i korridorene, ikke snakke så høyt”. Det virket på flere som den beste strategien var å ikke gjøre mye ut av seg ved å si si minst mulig.

Noen formidlet at de prøver å gjør seg til herre over situasjonen ved å ikke latt andres oppførsel gå inn over seg selv om oppleves seg utilpass. Dette gjaldt også i høy grad anstrengte relasjoner til andre mennesker, og ”Jeg prøver å heve meg over det” ble sagt av flere. Det var en informant som spilte selvsikker ved å prate mer og gjøre mer ut av seg, selv om han syntes situasjonen var ubehagelig. Hjelpepleieren fortalte at hun tar med en venn når hun årlig deltar på konferansen knyttet til mannen sin jobb. Dette var en strategi for ikke å føle seg utenfor og oppleve det hun betegner som ”kleine samtaler”. Taxisjåføren som hadde møtt negative holdninger i et middagsselskap, forteller at han i dag hadde ”tatt igjen” ved å latterliggjøre vedkommende.

Det virket som informantene hadde ulike mestringsstrategier for å unngå å finne situasjonene ubehagelig. Flere trakk frem alder og erfaring som en faktor som gjorde at de behersket slike situasjonen bedre: ”Jeg har fått litt mer kjøtt på beina nå, bryr meg ikke så mye om det lengre” (eiendomsinvestoren).

Erfaring og tilpasning

I noen fortellinger hadde informanten tilpasset seg og i ettertid opplevd et avslappet forhold til feltet hvor sjenansen oppstod. Informantene som delte de aktuelle fortellingene hadde ofte få verbaliserte kommentarer til hva som skjedde i prosessen.

Flere informanter nevnte ”erfaring” som en nøkkel for å tilpasning. Hjelpepleieren fortalte at de første 2-3 etikk møtene på jobbet var preget av ubehagelige følelser. Etter hvert som hun bygget opp erfaring ble det lettere å delta, og i dag er etikk møtene en uproblematisk del av hennes hverdag. Hun hadde få utdypende refleksjoner rundt hvor lang tid, eller hva som foregikk i denne prosessen. Det virket vanskelig for informantene å huske tilbake til hvordan de tilpasset seg feltet, noe som også gjorde det krevende å finne gode beskrivelser fra informantens perspektiv i analysearbeidet.

4.5.2 Eiendomsmegleren går fra sjenanse til utvungen holdning

For å si mer om prosessen fra sjenanse til utvungen holdning presenteres en fortelling fra intervjuet med Eiendomsmegleren fra da han begynte i sin første jobb etter ferdig utdanning. Det hele begynte med at han ikke hadde fått med seg at det var en uformell dresskode på kontoret, og ble tilsnakket av en kollega for å gå med feil bukse sin tredje dag i den nye jobben.

Jeg følte meg som en hundedrit. Jeg følte meg ganske utilpass, at jeg ikke hadde noe tilhørighet. Jeg følte at alle hadde på seg skoleuniform, mens jeg kom med kjole. En dårlig følelse, som jeg ikke passet inn. Jeg fulgte ikke normene der. Jeg snakket ikke så høyt den dagen. Jeg hadde allerede feilet, og resten av dagen handlet om å overleve.

Selv om eiendomsmeglerens beskriver en relativt uskyldige hendelse er hans beskrivelse og ordlegging gjort med stor innlevelse. Det feile valget i bukse får ingen formelle konsekvenser for informanten, men han forteller likevel om en følelse av å feile, ikke passe inn, ingen tilhørighet. Disse følelsene var først en reaksjon på hendelsen av å bli tilsnakket, men også vedvarende når han forteller om sine første uker på kontoret:

”Jeg var ganske nervøs hele tiden. Var vanskelig å vite når jeg kunne snakke, og var redd for å stille dumme spørsmål til de erfarne eiendomsmeglerne. ”

Han beskriver en konstant læringsprosess hvor han prøver å lære seg normene som er på kontoret. I denne prosessen er han nervøs, frykter opplevelser av sjenansen slik som etter kommentaren om buksen. Denne følelsen forandret seg etter en stund i jobben.

Når jeg solgte mine første hus begynte selvtilliten å vokse. Endelig bidro jeg til felleskapet og var ikke bare var han grønskollingen. Jeg begynte å forstå

hvordan ting hang sammen, og at jeg faktisk var bedre til å selge enn mange andre som var der.

Han forteller at han nå føler han kan snakke fritt og har en slags ”kontroll” over alt som skjer på kontoret. Han forteller at han nå kan spørre kollegaene om hva som helst, og at han ikke er redd for å dumme seg ut. Når han ser tilbake på tiden før han valgte yrkesretningen hadde han en oppfatning av at eiendomsめglere hadde et anstrengt forhold til klær og stil.

Jeg tenkte som andre, at enkelte meglere hadde sleik og var litt sleskete i stilen. At de gjerne hadde et anstrengt forhold til stil. Men jeg føler ikke jeg har blitt sånn. Jeg har de samme verdiene, og kler meg ikke for hva andre syns, jeg kler meg for at jeg selv skal føle meg bra” .

Videre i intervjuet forteller informanten hvor godt han trives i jobben. Han føler han nå vet hva som må til for å lykkes som eiendomsめgler. Dette handler mye om hvordan han fremstår ovenfor kunder. At han må ha troverdighet og utstråle en ekspertise på boligsalg. Her har også klær og stil fått en vesentlig betydning.

«For at jeg skal levere eller yte mitt beste i det jeg holder på med så må jeg være i det jeg kaller ”i sonen”. Jeg har en nesten en check liste av ting som må være på plass. Det blir gjerne overfladiske ting. At skoene, dressen sitter, skjorten er nyrenset, og håret ser okay ut. Da har jeg en god følelse.

Det som nå er hans ”checkliste” en del av karakteristikkene han selv så som ”sleskete” en gang i tiden. Med denne selvtilliten, de gode salgstallene og trivsel i jobben har informanten gått fra å være en nervøs nyansatt til en selvstendig eiendomsめgler med gode resultater. Mens valgene han gjorde de første ukene var veloverveid og famlende gjør han de nå for å føle seg ”i sonen”. Han tenker ikke om dressen som en dresskode slik han gjorde første uken, men går med dress for det han betegner som ”godfølelsen”. Han har gått fra sjenanse til utvungen holdning.

4.5.3 Hva skjer mellom sjenanse og utvungen holdning?

Proessen fra sjenanse til utvungen holdning blir ikke teoretisk lagt frem av Bourdieu, han legger teoretiske begreper til grunn, og argumenterer for at opparbeidelse av den riktige kapitalen er vesentlig for å tilpasse seg et felt og bevege seg med utvungen holdning (Bourdieu 1987). Både ut fra teori og nå empiri virker denne prosessen som noe mer enn en læringsprosess. Det virker som en ”forandringsprosess” hvor individet først må fornemme, for så internaliserer og kroppsliggjøre spillereglene som gjelder slik at de tilpasser sin væremåte til feltet. Tilpasningen kan føre til at individet

forandrer ytre attributter slik som klesstil, språk og fysisk fremtoning. At individet delvis ubevisst forandrer på seg selv for å ta del i et felt. Den ytre ”forandningsprosessen” er interessant innenfor læring som tilsynelatende ofte vil handle om at individet forandrer sitt ”indre” gjennom å internalisere eller lære ny kunnskap. Det vi kan se her er både en indre og en ytre læringsprosess. At for å tilpasse seg enkelte feltet så forandrer individet ytre attributter. Eiendomsmegleren lærer spillereglene på kontoret, men forandrer også sitt utseende på veien.

Eiendomsmegleren skulle for første gang opptre i det feltet han var forberedt seg til gjennom utdannelsen. Den nyutdannede hadde lært feltets akademiske kunnskaper, hvordan selge hus og fylle ut en salgsmelding. Men hadde enda ikke praktisert i feltet og lært spillereglene, eller det han selv betegner som normene på kontoret. Han opplevde sjenansen fordi han ikke kjente spillereglene og fikk bemerkning på dette. Det virker som informanten over tid opparbeidet kapitalen som trengtes slik han følte seg vell i feltet. Det å forstå kleskoden var en kapital, rutinene og vanene på kontoret en annen, og ikke minst anerkjennelsen av å selge sine første hus. Her ser vi den ”erfaringen” som også andre informanter nevner.

Noe som er interessant er at eiendomsmegleren ikke lenger ser på kleskoden som en kode, eller rutinene som en del av kontorets normer. Det han påpeker og gjentar er at det er sin egen følelse som er viktig. Han går ikke med dress og pene sko for å følge normene, eller se ut som andre eiendomsmeglerne, men han gjør det for sin egen bruksverdi, nemlig for å føle seg bra. Det kan tyde på at han ikke bare har lært ”normene” på kontoret, han har internalisert og kroppsliggjort dem. Det kan tenkes at han nå opplever en ”doxisk situasjon” hvor tar den sosiale strukturen for gitt og det blir naturlig å følge feltets struktur (Bourdieu 1984). Et resultat av tilpasningsprosessen er at han har forandret sin væremåte, klesstil, selv den smaken han tidligere foraktet.

4.6 Oppsummering av hovedtrekk i empirikapittel

Studien finner at alle informanter har opplevd sjenanse i møte med sosiale strukturer. Sjenansens uttrykk beskrives både som en umiddelbar kroppslig reaksjon, men også en vedvarende følelse av utilpasshet og normtolking. Sjenansen kan oppstå i møte med

nye eller ukjente sosiale arenaer eller når de har fått bemerkninger på hva som kan sees som deler av sin habitus. Det er på mange områder god konsistens mellom Bourdieu sitt begrep og virkeligheten slik informantene beskriver den. Den kroppslige reaksjonen er også i samsvar med annen forskning på sjenanse.

Informantene beskriver en følelse av kontraster og utilpasshet i relasjoner med individer med høyere status enn seg selv, eller høyere arbeidsstilling. Disse beskrivelsene sammenfaller med at maktforhold setter seg i kroppen og at sjenanse kan komme av dominansforhold i kulturen slik Bourdieu legger til grunn (Bourdieu 1987; Bourdieu 1990). Flere informanter forteller også at de unnviker sosiale felt og relasjoner hvor sjenansen har oppstått. Dette kan forsterke Bourdieu sitt argument om at sjenanse har betydning for kulturelle klasseskiller. Informantenes syn på sin egen og andres sosial posisjon viser også samsvar med annen forskning på området (Gullestad 2001 i Korsnes, Nordli-Hansen og Hjellebrekket, 2014, s13).

Dataene gir kunnskap om en tilpasningsprosess mellom sjenanse og utvungen holdning. Denne lar seg vanskelig beskrive av informantene selv, men erfaring ble nevnt av flere som vesentlig for å kunne tilpasse seg et felt etter opplevelser av sjenanse. Ved enkelte tilfeller vil individet forandre indre og ytre deler seg selv under tilpasning til et felt.

KAPITTEL 5- SJENANSENS BETYDNING

Vi har nå sett empiriske beskrivelser av sjenanse i lys av teorien til Bourdieu, og drøftet konsistensen mellom teori og virkelighet. Intervjuene inneholdt fortellinger fra hverdagslige situasjoner, deriblant viktige samfunnsfelt som skole og arbeidsliv. Vi fant ut at alle informantene hadde erfaring med sjenanse i møte med sosiale strukturer. Hvilken betydning har det for individet, klassestrukturer og pedagogikken? Jeg skal først diskutere den sosiale sjenansens betydning for individet og klassestruktur. Har opplevelser av sjenanse betydning for individet praksis i hverdagen? Vil menneskers unnvikelse av sjenansen føre til at klassestrukturene i samfunnet blir dannet og opprettholdt, slik Bourdieu hevdet? Til slutt rettes fokuset mot pedagogikken, hvor det diskuteres spørsmål angående Bourdieus sjenansebegrep sin betydning for fagfeltet.

5.1 Sjenansens betydning for individ og klassestruktur

Hvilken betydning har sjenansen for selvbildet til individet i dagliglivet?

Flere av fortellingene i studien handlet om negative opplevelser av seg selv.

Informantene fortalte at de følte seg dumme, latterliggjorte, og utilpasse når de ikke klarte å mestre den sosiale situasjonen. Det kan tenkes at opplevelser av sjenanse har betydning for selvfølelse og identitet.

Selvfølelse kan beskrives som egen bedømmelse av seg selv og hvordan man presterer i forhold til andre mennesker (Zimbardo 1981). I følge Zimbardo (1981) dannes selvfølelse i sammenligning med andre, og opplevelser hvor man kommer til kort kan være negativt for egen selvfølelse. Studien har vist at den daglige sjenansen kan være en opplevelse av å komme til kort, og flere informanter beskrev en lav selvfølelse da de sto i situasjonene. Selvfølelsen gjorde dem sårbare for negative bemerkninger eller holdninger fra andre. Forskning som er gjort på de som sliter med overdreven eller hyppig sjenanse, viser at de har betydelig svekket selvfølelse (Zimbardo 1981). Svak selvfølelse gjør også at en er mer utsatt for depresjon, angst og en rekke andre helseproblemer (Zimbardo 1981, s81).

Konsekvensene for informantene virket ikke så dramatiske at det er fare for helsemessige konsekvenser. Selv om de rapporterte lav selvfølelse da de stod i

situasjonen, var tankene i ettertid at andre mennesker, arenaen, eller manglende erfaring var årsaken for den negative opplevelsen. Det var ikke først og fremst deres egen utilstrekkelighet som ble rapportert.

Det virket likevel som om opplevelsene hadde betydning for hvordan informantene identifiserte seg selv. I samfunnsvitenskapen sees ofte identitet som ”individets selvforståelse og posisjonering i relasjoner til gruppefenomener som sosial, kulturell eller etnisk.” (Malt 2015, s 1). Informantene forklarte ofte opplevelsen med at arenaen var ”ikke for meg” eller menneskene de møtte som ”ulik meg”. Det virker dermed som sjenansen har betydning for individets forståelse av seg selv, og at opplevelsen har betydning for individets identitet.

Selv om det krevdes utdypende spørsmål fra intervjuer, evnet informantene å reflektere over sine møter med sjenanse. Aktøren har et bevisst forhold til sin egen kropp og følelser, og kan i etterkant gjøre et valg. Individet kan velge å stå i den ubehagelige situasjonen slik eiendomsmegleren gjorde første uke i ny jobb. Det kan bruke mestringsstrategier som å holde seg lavmælt og få lite oppmerksomhet rettet mot seg. Det virker likevel som det nærmeste valget er flukt og unnvikelse. Vi kan tenke oss situasjoner der vi har “tabbet oss ut”. Den drastiske, men enkle løsningen er å unngå situasjonen resten av livet. Enten det er salskurs, middagsselskap eller en ny arbeidsstilling. Det blir som formannen fortalte etter å ha blitt irettesatt for sin måte å bruke språket på: ”dit skal jeg aldri dra igjen”. Sjenansen viser seg dermed som en sosial tilbaketrekking fra bestemte situasjoner. Det sosiale samværet blir vanskelig, og derfor velger den sjenerte å komme seg unna bestemte sosiale situasjoner som en løsning på problemet. Å holde avstand, unngå og være passiv er ikke strategier som fremmer den læring vi er opptatt av i pedagogikken, men fungerer godt som beskyttelse mot vanskelige følelser. Selv om ingen av informantene ser sjenanse som et problem i sin hverdag, vil unnvikelsen ha betydning for deres praksis og livsutfoldelse. Konsekvensen blir at de går glipp av det John Dewey (i Schuster, 1997) betegner som *experience*. De mister muligheten til å nyte godt av erfaringer og vennskap som kunne vært berikende. Erfaringer som kan konverteres til kulturell kapital som kan være berikende på flere områder enn feltet de tar avstand fra.

I denne studien handlet flere av informantenes fortellinger om sjenanse og anstrengte relasjoner i møte med høykulturen. Dette kan føre til at individet mister tilgang til

kreter med innflytelse, og unnvikelsen kan da føre til at individet står utenfor viktige felt og maktposisjoner i samfunnet (Bourdieu 1987).

I boken "Elite og klasse i et egalitært samfunn" (2014) har Korsnes, Nordli Hansen og Hjellebrekke forsket på den norske eliten og klassestrukturer. De viser til at sosial luking, som er begrenset adgang til en gruppe, skjer på flere områder i samfunnet og kulturen. De nevner blant annet at mange står utenfor elitegrupper i arbeidslivet, i utdanningssystemet, og i kulturlivet. Det antas at en av mekanismene bak lukningen er det som betegnes som ikke-formaliserte former. "Kulturell kompetanse kan belønnes på ulike måter. Eksempelvis kan egenskaper knyttet til en spesifikk klassebakgrunn, som selvsikkerhet og talemåter, belønnes i situasjoner som muntlige eksamener, jobbintervju, eller annen sosial omgang" (Hjellebrekke, i ibid 2014, s 37).

Spørsmålet blir om sjenansen er en av de "ikke-formaliserte" mekanismene som setter individer utenfor viktige grupper og samfunnsfelt? I denne studien kom det frem at sjenanse har sammenheng med sosial status og det kan da tenkes at unnvikelsen har betydning for individets tilgang til eliten.

I samfunnsvitenskapen kan ikke individets unnvikelse av sjenansepregede situasjoner sees som en fullstendig refleksiv²¹ handling. Som de fleste valg kan dette bli påvirket av ytre føringer. Vi kommer seinere inn på den sosiokulturelle læringsteorien som blant annet handler om at "Menneskets tenkning kan ikke studeres alene, men må forstås i forhold til den sosiale virksomhet det er en del av (Säljö 2001, s2)".

Selv om alle har en kropp som kan reagere viser teorien til Bourdieu, forskning, og denne studien, at kulturell bakgrunn har betydning for individets opplevelser av sjenanse. Dette vil også gjelde valget som tas etter møter med sjenansen. Det kan derfor spekuleres i om eiendomsmeidlerens kulturelle bakgrunn bidro til at han ikke ga opp etter noen ubehagelige dager, og tilpasset seg feltet. Eller om postdamens kulturelle bakgrunn står i opposisjon til familien hun møtte i middagsselskapet. Det kan også trekkes frem forventninger fra foreldre og nære omgivelser. Det er gjerne slik at foreldre ikke krever mer av sine barn enn de selv presterer, eller presterte en gang i tiden. Hadde far hovedrollen i teateret på skolen, er veien muligens

---

²¹ Refleksivitet er individets evne til å gjøre personlige og rasjonelle betraktninger. Archer (2010, s 3) beskriver det som menneskets indre stemme eller indre konflikter. I denne sammenhengen henvises det til aktør/struktur problemet hvor de fleste samfunnsteorier mener at aktøren ikke kan sees som et fullt ut refleksivt vesen, men blir påvirket av strukturelle føringer.

indirekte tråkket for sønnen, selv om han opplever sjenansen på første audition. Forventninger gjør at han blir stående i situasjonen, og kanskje lager noen mestringsstrategier, mens faren lærer ham teaterets spilleregler.

For Bourdieu vil møtene med sjenansen på mikronivå bli vesentlig, ikke bare for individet, men det vil forme og opprettholde klassedynamikker i samfunnet. Sjenansen oppstår når kapitalen ikke strekker til og det er vår bakgrunn som har betydning for volum, og hvilke typer kapital vi besitter (Bourdieu 1987). Det betyr at vår bakgrunn avgjør i hvilke situasjoner vi møter sjenansen.

Når man på bakgrunn av sin kapital møter og unnviker sjenansen, vil det bety at de med likere kapitaltyper vil kunne oppleve sjenanse i likere situasjoner. Den kulturelle bakgrunnen vil da gi større sjans for å unnvike de samme sosiale arenaene. Sjenansen blir en del av klassens masseatferd (Bourdieu 1987; Weber 2000). Dette vil igjen spille inn på individets klassetilhørighet, eller klasseidentitet, gjennom at individet møter sjenanse i de samme situasjoner som andre med lignende kulturell bakgrunn. Unnvikelsene av feltene hvor sjenansen oppstod vil dermed enten bekrefte eller forme klassestrukturen. Det blir et spørsmål om hønen eller egget. Sjenansen oppstår i møte med ulike sosiale kulturer, eller kulturelle klasseskiller opprettholdes av personers opplevelse og frykt for å møte sjenansen (Bourdieu 1987). Dette kan også være grunnen til at professor ved Universitet i Oslo Annick Prieur ser sjenansen til Bourdieu som en symbolsk vold som gjør at svake grupper aksepterer å bli dominert av høykulturens definisjonsmakt (Prieur 2002).

Samfunnsanalysen til Schiefloe (2010, s 97-104) viser at kulturell bakgrunn har betydning for deltakelse i samfunnet. Eksempelvis tar individer fra lavere sosiale lag færre år med utdanning, og bruker helsetilbudet i mindre grad enn andre. Slike målinger er basert på levende mennesker som unnviker sosiale arenaer, eller felt som utdanning og legekontor. Selv om det er mange årsaker til slike kulturelle klassestrukturer, trekker Schiefloe frem Bourdieus habitus og kulturelle kapital som en av forklaringene. Selv om denne studien har tatt for seg sjenanse i situasjoner som middagsselskap og treningssenter, kan det ikke utelukkes at sjenanse er en av mekanismene som kan veie negativt i møte med viktige samfunnsfelt som

rikstrygdeverket (nav), helsetilbud og skole. Det er mulig at en trenger en viss mengde kapital for å utnytte de likhetstiltakene staten ønsker å fremme.

5.2 Sjenansens betydning for pedagogikken og veien videre

Denne oppgaven har diskutert og undersøkt en teori som har blitt brukt på flere områder innenfor pedagogikken de siste 30 årene. Har det gjennom oppgaven kommet frem ny kunnskap om anvendelsen av Bourdieus teorier i fagfeltet? Det er klart for meg at flere tema, fenomen og beskrivelser som har kommet frem har relevans for pedagogisk arbeid.

Først trekkes forholdet mellom sjenanse og utvungen holdning frem som en pedagogisk problemstilling. Er dette en læringsprosess som har blitt redegjort i pedagogikken?

I teoridelen ble klasserommet, som felt, drøftet i lys av habitus og kapital. Vil sjenanse og utvungen holdning sette nytt lys på elevene og læreren i klasserommet? Videre stilles spørsmål om det er behov for å behandle sjenanse som noe annet enn et atferdsproblem. Kan sjenanse sees som et sosialt hjelperedskap?

Bourdieu brukte sjenanse i kontekst for å beskrive dominansforhold i kulturen. Kan begrepene brukes til å beskrive klasseskiller og ulikhet for individet i hverdagen?

5.2.1 Hva skjer mellom sjenanse og utvungen holdning?

Hva som skjer mellom sjenanse og utvungen holdning var et spørsmålene som kom frem gjennom studien. Prosessen hos et individ som går fra usikkerhet og forlegenhet, til mestring og utvungenhet, har relevans for fagfeltet. Forholdet må sees som en læringsprosess som ikke bare er relevant for skolen, men for alle tilpasningssituasjoner som preges av ubehagelige følelser.

I denne studien virker læringsprosessen delvis utenfor individets bevissthet.

Både teorien og empirien peker på at individer kan forandre sitt språk, væremåte og andre vesentlige deler av "jag'et", for å oppnå utvungen holdning i gitte felt.

Tilpasningen handlet for informantene om erfaring, noe som Bourdieu betegner som opparbeidelse av feltspesifikk kapital. For å tilpasse seg vil individet internalisere spilleregler gjennom å praktisere i feltet. Denne formen for læring gjennom praksis er godt etablert i fagfeltet, og kanskje mest kjent gjennom Deweys teori om "learning by

doing” (Dewey 1997).

Noe som kan sees på som mer kontroversielt, er når individet forandrer ytre attributter for å tilpasse seg til feltets struktur, slik eiendomsmegleren forandret klesstil i jobben. Dette vil ikke gjelde alle tilpasningssituasjoner, men i de tilfellene det skjer, er det interessant å trekke en parallell til Marcel Maus (1992) sine observasjoner av distingverende ytre markører i yrkesgrupper. Han fant at individenes fysiske fremtoning og utseende er likere innad i grupperinger. Det sammenfaller med Bourdieus beskrivelse av de kulturelle klasseskillene, hvor de innad i klassene utøver felles smak. Dette blir igjen styrket av informantene i denne studien, som formidlet at de måtte forandre seg selv for å skape en god relasjon til enkelte mennesker. Innenfor pedagogikken vil dette elementet kunne skape et skille til læringsteorier som handler om å internalisere, eller gjøre noe ”til en del av seg selv”. Forholdet mellom sjenansen og utvungenheten kan vise at individet faktisk forandrer seg selv for å lære feltets struktur.

Etter ytterlige teorisøk er dette læringsfenomenet allerede blitt behandlet av Vygotski, Leontjev og seinere Engestrøm i utarbeidelsen av aktivitetsteorien (Espenes 2007) . De gjør alle et skille mellom intern og ekstern aktivitet. Mens intern aktivitet er forløperen til internaliseringsbegrepet, handler ekstern aktivitet om sosialt samspill med omgivelsene, og er basert på ytre påvirkninger (Hyden 1981).

Studiene til de russiske psykologene påpeker at en ikke kan analysere de to forskjellige typene aktivitet hver for seg, slik som denne oppgaven har prøvd å gjøre. Dette fordi eksterne handlinger kan bli til interne handlinger og omvendt (Hyden 1981). Å forandre sitt utseende, eller det jeg har betegnet som attributter, kan sees som en *artefaktmediert handling* som har som ”hovedpoeng at mennesker går veien om artefakt når de forholder seg til omgivelsene” (Espenes 2007). Artefakter er kulturelle uttrykk som både kan være fysiske gjenstander eller symboler, meninger og tegn. Innenfor læring vil artefakt ofte handle om språk, eller verktøy (som digitale), men Leontjev var opptatt av hvordan organismene gjennom artefakter vekselvirker med omgivelsene. ”Individet utvikler seg og forandrer seg gjennom aktivitet, som i følge Leontjev er motivert og målrettet” (Espenes 2007, s 18). Utseendet eller stilen som det forandres til, kan dermed sees som en artefakt i en sosial prosess som skal muliggjøre samspill mellom mennesker. Det kan diskuteres om forandringen er

måltrettet. Prisoppgaven til Elster (Elster 2013) stilte spørsmål til Bourdieu sine aktørers ubevisste strategier ved slike strategier eller tilpasninger til feltet.

Det sosiokulturelle læringssynet som russerne representerer, er en god ramme for å forstå hvilken betydning sjenanse og utvungen holdning har for læring. Et sosiokulturelt læringssyn bygger på en antakelse om at læring skjer gjennom bruk av språk, og gjennom deltakelse i sosial praksis (Hyden 1981). Sjenansen viser nettopp at kroppen reagerer på de sosiale rammene rundt våre handlinger. Den sosiale kroppen må lære, eller kroppsliggjøre, gjennom deltakelse i sosial praksis. Denne oppgaven har også vist at mennesker streber etter utvungen holdning når den praktiserer i den sosiale verden. Begge begrepene beskriver derfor læring gjennom sosial praksis, slik antagelsen er i det sosiokulturelle læringssynet.

Det virker likevel som at det er rom for nye beskrivelser, eller begreper, om læringsprosessen mellom sjenanse og utvungen holdning. Både for teorien til Bourdieu, hvor han ikke behandler dette konkret, og i pedagogikken. Dette vil handle om hvordan prosessen fra å være usikker til å tilpasse seg de sosiale strukturer foregår. Hva er det egentlig individet har lært på veien, fra kroppen og følelsene reagerer til at tilpasningen er komplett? Det er rom for videre forskning på forholdets betydning for det pedagogiske fagfeltet. En innfallsvinkel kan være å studere sjenanse og mestring i en gruppe hvor hvert individ har opplevd samme lærings situasjon i et gitt felt. Da vil det være mulig å se nærmere på tilpasningsprosessen og hva som fører til mestring i feltet.

5.2.2 Kan sjenansebegrepet og den utvungne holdning overføres til skolen?

Vil forholdet mellom begrepene sjenanse og utvungen holdning, slik det er diskutert i denne studien, åpne for nye problemstillinger med tanke på skolefeltet?

Teoridelen var inne på elevenes ulike forutsetninger i klasserommet. Empiridelen tok for seg subjektive opplevelser og tanker om sjenansen. Informantene i denne studien er voksne og veletablerte, og det er ikke sikkert utvalgets erfaringer er overførbart til elevene i grunnskolen. Når det er sagt fortalte informantene at alder og erfaring var noe som gjorde det lettere å forholde seg til sjenanse. Psykologen Erik H Eriksen er kjent for sin teori om sosial personlighetsutvikling. I sine utviklingsstadier så han at barn fra 13 årsalderen frem til voksen alder går gjennom en fase av ”identitets- og

rollekonflikt” (Friedman 1999). I denne fasen er de unge i stand til tenke logisk om abstrakte situasjoner og begynner å se nytten av sosiale kontakter i et større perspektiv (Friedman 1999). I følge Eriksen (i Friedman 1999) er de først og fremst opptatt av hvordan de tar seg ut i andres øyne, og kan derfor være sårbar for bemerkninger fra andre, gjerne i høyere grad enn de voksne informantene i studien. Det kan derfor tenkes at elever i ungdomsskolealder opplever sjenanse på samme måte som informantene i studien gjorde, og kanskje i enda høyere grad. Helsedirektoratet²² (2015) kartlegger psykisk helse i den norske befolkning. De advarer mot ulike former for gruppepress som risikofaktor for ungdomsskolelevers psykiske helse. Det kan være press på bruk av riktige klær, eller å delta på fester med alkohol (Helsedirektoratet 2015).

Det er nærliggende å tenke at den type sjenanse oppgaven har behandlet også her har sin plass. Eksempelvis kan det at en elev ikke innehar en bestemt type kapital, som evnen til å kle seg riktig, gjøre at eleven ikke ønsker å oppholde seg i skolefeltet. Hvis barn og unge er sårbare for bemerkninger i høyere grad enn voksne, kan det være vanskeligere for voksne å se hva som fører til følelsen av utilstrekkelighet, og videre til tilbaketrekking. Det som har blitt mindre viktig for den voksne, gjennom alder og erfaring, kan for eleven fortsatt være svært viktig.

Skal læreren se sjenanse som en hindring for elevens utvikling og utfoldelse?

Sjenansens uttrykk kan være en vedvarende utilpasshet som vanskelig forbindes med klasserommets verdier. Opplevelser hvor eleven føler den ikke passer inn blir i utgangspunktet en motforestilling til en inkluderende skole.

Bandura (I Passer og Smith 2001, s567) har forsket på det han betegner som ”self-efficacy”, eller tro på egne krefter”. Han mener at ”a key factor in how people regulate their lives is their sense of self – efficacy: their beliefs concerning their ability to perform the behaviors needed to achieve desired outcomes” (Bandura 2001, s567). Begrepet til Bandura er kjent som betydningsfullt for trivsel og livskvalitet i hverdagen (Passer og Smith 2001). Informantene fortalte om situasjoner hvor de følte seg forpliktet til å delta, og følte de ikke hadde mulighet for unnvikelse. Den obligatoriske skolen kan sees som et slikt tilfelle. Noen informanter hadde mestringsstrategier for å ”holde ut” de negative følelsene. Det kan tenkes at å stå i

---

1. ²² Les mer om press og psykisk helse på helsedirektoratet.

<https://helsenorge.no/psykisk-helse/barn-og-unges-psykiske-helse> (lesedato 09.05.2015)

ubehagelige situasjoner vil ha negativ innvirkning på sin self-efficacy. Samtidig kan også det å inneha self-efficacy være en beskyttelsesfaktor i møtet med utfordrende felt.

En av delene som er viktig for troen på seg selv er ”emotional arousal” (Bandura 2001, s 567), som kan forklares i hvilken grad man har entusiasme eller bekymring i forhold til oppgaver som skal utføres. Hvis individet klarer å kontrollere negative følelser eller uro i forhold til det å utføre en oppgave, påvirker det troen på mestring positivt (Bandura 2001, s 567). Hvis individet ikke klarer å kontrollere de negative følelsene i møtet med sjenansen, og dette skjer ofte, kan det tenkes å ha en negativt effekt på individets tro på seg selv. Evne til å regulere ”Emotional arousal” i møte med sjenansen vil være en faktor der elever vil ha ulik kapital. En lærer bør ta høyde for dette, da det er lettere for elevene å konsentrere seg om å lære når de føler seg trygge i situasjonen.

Sjenansebegrepet kan sees positivt, som begynnelsen på en læringsprosess.

Klasserommet er en lærings- og dannelsesarena. En del av dannelsen vil være å internalisere regler og verdier demokratiet ser som viktig. Sjenansen kan være første steg når eleven retter seg mot omverden, og lærer de regler og normene som gjelder. Selv om sjenanse er noe eleven vil unngå, tar den ikke skade av å bryte med strukturer i feltet. Sjenanse kan være første steg mot å lære noe nytt.

Vil læreren se elever som beveger seg med utvungen holdning i klasserommet?

Klasserommet skal være et trygt sted hvor elevene kan føle seg tilpass. Men utvungenheten er også en tatt-for-gitt holdning til feltet. Et tankesett om at en følger feltets struktur uten å sette spørsmål til hva som skjer. Den utvungne elev vil nok ikke sette spørsmål til lærerens definisjonsmakt, og heller ikke utfordre systemet, eller reglene og normene i klasserommet. Spørsmålet er om en streben mot utvungne holdninger fremmer læring for alle. Elever med ulik habitus kan profitere ulikt på å forsøke å tilpasse seg det samme feltet, og det er ikke realistisk at mangfoldet av elever vil oppnå utvungenhet i det samme klasserommet. En definert utvungen holdning i klasserommet kan hindre skolesystemet i å være åpen for alternative former for å oppholde seg i feltet på. Det vil si nye former for-, og veier til læring, som er mer tilpasset den enkelte elev. Eksempelvis elever med spesielle utfordringer som har krav på tilpasset opplæring (Opplæringsloven; kunnskapsløftet).

Bourdieu har ikke definert og redegjort begrepene sjenanse og utvungen holdning med tanke på læringsprosesser i skolen. "Den utvungne elev" er neppe en god beskrivelse i forhold til virkeligheten. Teorien til Bourdieu handler om å beskrive aktørens praksis i den sosiale verden. Veien fra beskrivelse til anvendelse er lang, og når dette er mekanismer som foregår under en læringsprosess vil det være vanskelig for læreren å påvirke. Hvis begrepene skal anvendes må læreren kunne bruke dem analytisk, og kunne ta hensyn til utallige medvirkende faktorer for elevens læring i pedagogisk praksis.

Et bedre spørsmål er hvordan læreren skal gjøre det lettere å tilpasse elevene de viktige feltene innad i skolen? De feltene som har blitt valgt til å være skolefag, som matematikk, norsk, gymnastikk, osv. For mestring av de enkelte skolefagene kan eleven strebe etter utvungen holdning. Skal det gjøres læringsteori av Bourdieu vil læringen handle om å praktisere i feltet. For at eleven skal gjøre kunnskapen til en del av seg selv og sin habitus, må den bevege seg i feltet for å internalisere og kroppsliggjøre strukturen. Hvis habitus skal tilpasse seg feltet gir Deweys kjente sitat om "learning by doing" god mening. Eleven må regne i matematikkfaget, skape i formingsfaget, og trene i gymfaget. Først da vil eleven, både kognitivt og kroppslig, lære seg feltets spilleregler. Innenfor skolefagene kan den utvungne holdning være et mål for eleven.

Et annet spørsmål i Bourdieus "læringsteori" blir hva skolen velger ut som viktige felt å lære elevene, og hvem som velger disse. Hvis likhet er idealet bør det velges læringsfelt som ikke er forbeholdt høykulturen, eller avisreklamen slik Johanessen (2004B) legger til grunn. Her kan det eksempelvis være et mål at skolen gir læring i felt hvor elevens (eller foreldrenes) kulturelle bakgrunn har mindre betydning. Felt hvor det er andre vurderingsgrunnlag enn språket, meninger og væremåter. Informantene fortalte om innebandy og dugnad i nærmiljøet som arenaer hvor de mente kulturell bakgrunn ikke hadde betydning. I skolefagene peker Joahnessen (2004B, s 4) på at norskfaget premierer elevens tilhørighet til den fine smak, mens vurderingene i gymnastikk eller formgiving kan gjøres etter produkt og fysiske prestasjoner. Men selv disse fagene har nyanser av god og dårlig smak (kunsten,

gymtøyet, løpestil). Å finne konkrete tiltak som utjevner kulturelle forskjeller er en utfordrende, om ikke umulig, disiplin fra et samfunnsvitenskapelig perspektiv.

5.2.3 Er sjenanse et atferdsproblem eller sosialt hjelperedskap?

Det kan tenkes at sjenanse ikke bare er et problem for ”hun som bare sitter der” (Lund 2004). Den mindre synlige, men mer vanlige, sjenansen får også konsekvenser i et pedagogisk perspektiv. Det er flere fellestrekk med konsekvensene av den sosiale sjenanse slik Bourdieu ser den, og forskning gjort på barn og voksne med sjenanse som atferdsproblem. Det virker som sjenanse kan ha negativ betydning for enkelte elever i skolen, og da gjerne de elevene med den kulturelle bakgrunn som ikke har rustet dem til å forstå danningen og de ulike fagene på skolen. Vi har sett at sjenanse fører til unnvikelse og passivitet. Paulsen et al. (2006) har forsket på passivitet i skolen i en kvantitativ undersøkelse som omfattet 501 elever på ungdomsskoletrinnene.

”Analysene fra undersøkelsen viste forbindelse mellom det å være passiv elev og lavere oppnådd kognitiv og sosial kompetanse. Det var også en negativ forbindelse mellom passivitet og støtte fra medelever, emosjonell støtte fra lærere og støtte fra foreldre i forbindelse med skoleoppgaver” (Paulsen et al., 2006, s.75).

Hvis elever på bakgrunn av sin sosiale status opplever følelser av utilpasshet i skolen, kan det tenkes at det gir et lavere læringsutbytte og påvirker kognitiv og sosial kompetanse. Vi har sett at sjenanse kan ha sammenheng med sosial status og kulturelle klasseskiller. Hvis sjenansen er den lavkulturelles domene vil Poulsen sin forskning også antyde at lavkulturelle barn får mindre støtte av medelever, lærer og foreldre i forbindelse med skoleoppgaver. Sosiale mønstre blir dermed opprettholdt. Det vil i så fall være i godt samsvar med målingene til Schiefloe som viser at prestasjonene i skolen henger sammen med foreldres utdanningsnivå (Schiefloe 2010).

Det kan være et behov for å se på den daglige sjenansen som problematisk, og i det minste få frem i lyset at den eksisterer. For som Flaten og Olafsen (2006, s45) sier skal det kun tenkes intervensjon når sjenansen blir så hindrende og ubehagsskapende at Zimbardo (1982) sidestiller det med et alvorlig handicap. Alle former for sjenanse som kommer før stadiet av handicap betegner Flaten og Olafsen (2006) som ”et sosialt hjelperedskap”.

Mens ”den sjenerte” legges merke til av lærer og foreldre, vil de små ubehagelige situasjonene ofte forbli den enkeltes opplevelse. De er vanskelig få tak på. Det kan ofte være til nytte å være litt bakpå og avventende når en inngår nye bekjentskaper. Likevel blir spørsmålet om sjenanse kan sees som et ”sosialt hjelperedskap” en god diskusjon med innfallsvinkler fra flere tradisjoner. *Filosofien* kan ta for seg aktørens bevissthet i forhold til kroppen. *Helsevitenskapen* kan ta for seg kroppens og hjernens reaksjoner når sjenansen oppstår. I *Samfunnsvitenskapen* blir det et spørsmålet om sjenanse er et hjelperedskap for aktøren eller strukturen. For den sosialiserte kroppen, med sin sjenanse og utvungne holdning, vil alltid spille på lag med de strukturelle føringene. Det oppstår i brudd med strukturen, og aktøren føler utvungenhet når den spiller på lag med strukturen. Den vil gjøre slik at vi oppfører oss på måter som er vanlig og forventet. Dermed blir sjenanse et sosialt hjelperedskap, ikke for individet, men for strukturen. Strukturen som også består av de sosiale hierarkier som Bourdieu (1987 og 2002) behandler i flere av sine verker. At Bourdieu bruker begrepene i sin teori blir dermed problematisk med tanke på hvordan han ønsket å plassere en fritt velgende agent i midten av aktør/struktur debatten²³ (Bourdieu 1994).

---

²³ En evigvarende debatt i sosiologien er dikomet mellom aktør og struktur, eller spørsmålet om mennesket er determinert av indre eller ytre årsaker (les mer på Aakvag 2008, s 81). Bourdieu ønsket verken å gi struktur eller aktør forrang, men å finne en vei mellom det ensidige fokus på aktørers bevissthet, aktivitet, og meningsskaping, og det ensidige fokus på ytre strukturelle, eller instuisjonelle forhold. Bourdieu sin praksisteori vektlegger at samfunnstrukturene omgir oss i form av skolesystem, pengeøkonomi, arbeidsmarked, familiestrukturer, og uendelig med felt. *”Samtidig er samfunnstrukturen til stede inne i oss, i form av skjemaer og kategorier for oppfattelse, tenkning og handling, som setter oss i stand til å begripe verden som omgir oss og mulliggjør vår praktiske mestring av den”* (Flemmen 2013, s2). Habitus begrepet viser, mener Bourdieu, at mennesker både er en fritt velgende aktører, samtidig som man alltid er underlagt ytre betingelser som man ikke kan kontrollere fullt ut (Aakvaag 2008). Habitus utgangspunkt er å vise hvordan aktøren internaliserer ytre strukturer (som også er tankemønstre) og at disse skjemaene spiller inn på alle aspekter av livet og åpenbart legger føringer for agenten. Derfor har Bourdieu blitt kritisert av flere for å være strukturtung (Archer 2010). Her vil Bourdieu sin behandling av den sosiale kroppen, og bruk av sjenanse og uvungen holdning forsterke den allerede strukturtunge agenten. Sjenansen oppstår i brudd med strukturen, og utvungen holdning blir en nærmest ubevisst ”ta-for-gitt-ønske” om å oppføre seg etter de strukturelle føringene. Forståelsen av sjenanse og utvungen holdning til Bourdieu blir problematisk for hans eget syn på at agenten også er en fritt velgende aktør (Bourdieu 1992; Bourdieu 1997). Kritikken av Bourdieu og aktør/struktur problemet hadde opprinnelig et eget kapittel i oppgaven som ble nedprioritert i publikasjonen.

5.2.4 Kan begrepene brukes til å beskrive dominans og ulikhet i kulturen?

Som denne studien har vist kan sjenanse komme som et uttrykk for dominans mellom individer i hverdagen. Bourdieu viser det teoretisk, og flere informanter fortalte om anstrengte forhold til høystatusindivider. Oppgaven har også vært innom symbolsk vold, og hvordan enkelte elever ikke forstår smaken i skolen. Dette er tema som er relevant for pedagogikken. Det å studere maktforhold og dominans i kulturen, skolen og hverdagslivet kan være skritt mot sjanselikheden som ofte trekkes frem som ideal i det norske utdanningssystemet. ”Makten må røskes ut av den dunkle miserkjennelsen og eksponeres for hva den er. Om vi forstår mekanismene som opprettholder herredømmet, kan vi bli i stand til å endre det ” (Flemmen 2012 s 1). Men for å forstå disse mekanismene trenger vi begreper som gir mening på individnivået.

For selv om Bourdieu allerede er etablert i fagfeltet sees hans teori i stor grad fra et perspektiv hvor individet knyttes opp mot målinger av klassestrukturen. En slik anvendelse kan si mye om grupper som integreres dårlig i et felles utdanningssystem, eller at tilhørighet til samfunnsklasser gir fordeler og ulemper for individet. Men det sier lite om den enkelte situasjon og hendelse som eksempelvis skjer i klasserommet. Det sier noe om at kulturell bakgrunn påvirker livsløpet til individet, men ikke hverdagen. Slike anvendelser av Bourdieu hører ofte til en samfunnsanalyse som i mine øyne står nærmere andre retninger enn pedagogikken. Hvis likhet er et idealet virker det åpenlyst at det er utilstrekkelig å beskrive sosial ulikhet på samfunnsnivå, for denne er godt dokumentert, selv i lærebøker for elever i ungdomstrinnet (Berge 2007). Kan vi heller spørre: når står individet, eleven, eller barnet i situasjoner hvor den kulturelle bakgrunn veier negativt? Er det mulig å studere de mange små situasjoner som opprettholder mønstre av ulikhet?

Det vil være et mål å kunne se ulikhetene, og når individer blir påvirket av dominansforhold i kulturen. Bourdieu sin analyse av smaken var en begynnelse på å se momenter i hverdagen som uttrykker klasseskiller, og da også ulikhet (Bourdieu 1984). Slike studier kan skape økt bevissthet og synliggjøre maktforhold i hverdagen som vi allerede ser spille seg ut i målingene på makronivå. En bevisstgjøring av den skjulte makten var også Bourdieu sitt hovedmål i sosiologien. Utfordringen blir å finne hvilke situasjoner som faktisk er gjeldende for at klassestrukturer opprettholdes.

De siste 30 årene har en del norske prosjekter tatt denne utfordringen. Høivik Bye, Fjeldheim, og Markova (2013) har fått frem at de med fremmedartede navn ikke får svar på jobbsøknader. Gregertsen (2004) har tatt for seg skoleverkets dømmende vurderingskriterier, og Nordli-Hansen, Hjellebrekket og Korsnes (2014) tar for seg ikke-formaliserte former for sosial lukning. Disse studier bringer frem konkrete områder hvor kulturell bakgrunn kan veier negativt for enkelte. Slike prosjekter bevisstgjør skjulte maktforhold i kulturen, og analyserer områder hvor sjenansebegrepet kan gi innblikk i den underfordeltes situasjon.

Avslutning:

Denne studien har vært et forsøk på å løfte frem et fenomen, sjenansen, som kan bidra til at mennesker oppfører seg på måter som reproduserer ulikhet og classeskiller. Studien har vist at sjenanse kan opptre i konkrete situasjoner hvor den enkelte finner det problematisk å forholde seg til sosiale strukturer. Konsistensen mellom de empiriske beskrivelsene og teorien til Bourdieu, kan tolkes som at sjenansebegrepet har overføringsverdi til virkeligheten. Begrepene kan brukes til analyse av hva som skjer, og hvordan det oppleves, når individets kulturelle bakgrunn ikke er i harmoni med omgivelsene, og hvorfor ikke alle relasjoner er så gjensidig som ønsket. Det må gjøres ytterligere avklaringer og forskning på hva som skal legges i sjenansebegrepet og hva den utvungne holdning innebærer. Undersøkelsene i dette studiet står langt nærmere drøfting enn vitenskap. For å gjøre vitenskap av sosiale studier på individnivå trenger vi begreper som lar seg anvende på dette nivået. Hvis sjenanse begrepet defineres ytterligere kan det anvendes i samfunnsvitenskapen for å oppnå innsikt og forståelse av virkeligheten til individet. Gjerne i situasjoner hvor idealet er at to individer skal ha like sjanser, men den kulturell bakgrunn veier negativt for den enkelte. Sjenanse og utvungen holdning har potensiale til å bli begreper som kan knyttes direkte til hverdagslige situasjoner innenfor forskning på kulturell og sosial ulikhet. Man kan da få kunnskap om et perspektiv som ikke blir sett, nemlig opplevelsen og følelsene til den underfordelte.

I praksis kan pedagogen gjøre sine vurderinger om eleven, brukeren eller pasienten møter sjenanse. Begrepene til Bourdieu har gjennom oppgaven blitt forsterket og vurdert anvendbare som analytiske verktøy til å forstå menneskers måte å forholde seg til og reagere på omgivelsene. Selv om overføringsverdien fra studien til

klasserommet kan diskuteres, kan det være rom i pedagogikken for å se på denne type sjenanse for å finne de hverdagslige situasjonene som kan føre til at individet opplever at det ikke strekker til. Gjennom bevisstgjøring i møtet med sjenansen, er det mulig at individet kan veiledes til å opparbeide seg mestring, slik at sin neste ubehagelig opplevelse kan møtes med litt mer erfaring i bagasjen.

I et lærings- og tilpasningsperspektiv, og sett i sammenheng med inkluderingsprinsippet i skolen, kan det være gode muligheter for å anvende begrepene på en nyttig måte, og drive videre forskning innenfor pedagogikken.

Litteraturliste

- Aakvaag, Gunnar. (2008) *Moderne Sosiologi teori*. Abstrakt forlag 2008.
- Archer, Margareth. (2010) *Conversations About Reflexivity*. "reflexivity and habitus work in tandem?" Portland, Routledge 2010.
- Aspen, Bjørnar. (2006) *Bourdieu's Brudd*. Master thesis. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Bandura, Albert. (2001) "*Social Learning and Self-Efficacy*".
I: Michael W Passer and Ronald E. Smith. red. PSYCHOLOGY Frontiers and Applications, London, 2001, 567-269.
- Bjørnehaug, Inger. (2002) *Pierre Bourdieu - alle stridigheters sosiolog*, Norsk sosialt arbeid nr 0203, Oslo, vår 2002.
- Bourdieu, Pierre (2013) *Distinction*. Red, Richard Nice, Tonny Bennet. London, Routledge 2003
- Bourdieu, Pierre. (2002) *Distinksjonen - En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo, De norske bokklubbene.
- Bourdieu, Pierre. (1999) *A critical reader*. Blackwell publishers, 1999
- Bourdieu, Pierre. (1993) *A Science that makes trouble*. Sociology in Question". London: SAGE Publications London 1993.
- Bourdieu, Pierre. (1990) *Kroppens sosiale persepsjon*. Oversatt til norsk av Midtland, Sissel og Preur, Annick. Sosiologi i dag 3 /1990.
- Bourdieu, Pierre. (1987) *What makes a social class?* Berkely journal of sociology, The University of Chicago, April 9-10, 1987.
- Bourdieu, Pierre. (1986) *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (New York, Greenwood), (s.241-258).
- Bourdieu, Pierre. (1984) *Distinction - A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1984.
- Bø, Inge & Helle, Lars. (2007). *Pedagogisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Cheek, Jonathan M. og Krasnoperova, Elena N. (1999). *Varieties of Shyness in Adolescence and Adulthood*. Schmidt, Louis A. og Schulkin, Jay (red.), Extreme Fear, Shyness, and Social Phobia. (s. 224-258). New York: Oxford University Press.
- Dalen, Monica. (2004). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dewey, John (1997) *Experience and education*. New York: Simon & Schuster Dover publication.

Edwardsen Edmund. (1997) *Nordlendingen*. Pax forlag 1997.

Elster, Jon. (1981) *Snobs*. London review of books. Vol. 3 No. 20 · 5 November 1981.

Espenes, Josten Albertini (2007). *Organisasjonsendring gjennom IKT-baserte vurderingsverktøy*. Cand.Polit. UIO, Pedagogisk forskningsinstitutt, vår 2007.

Faber, Stine Thidemann. (2008) *På jakt etter klasse*. Phd avhandling Institutt for sosiologi, sosialt arbeid og organisasjon, Universitetet i Aalborg.

Flaten, Kirsten og Olafsen, Kåre (2006). *Stille og rolig – eller for engstelig til å si noe*. Bedre skole 1, 43-45.

Flemmen, Magne. (2013) *Om strategier og distinksjoner*. Morgenbladet nr 9/12 . 27 sept 2013.

Flemmen, Magne. (2012) *Vår tids viktigste sosiolog*. Klassekampen 21.1.2012. (s 15-17)

Friedman, L. J. (1999) *Identity's Architect; A Biography of Erik H. Erikson*. Scribner Book Co.

Frykman, Jonas. (2014) *Ljusnande framtid- Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Historiska mediaforlag 2014.

Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L. (1967) *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago, Aldine.

Gilje, N. (1987). *Hermeneutikk i vitenskapsteoretisk perspektiv*. Bergen: Senter for vitenskapsteori. Bergen, Universitetetforlag.

Hovden, Jan Fredrik. (2014) *Tastekeepers- Taste structures, power and aesthetic-political positions in the elites of the Norwegian cultural field.*, Nordisk kulturpolitisk tidsskrift, vol 17, nr 1 – 2014 s 55. Universitetsforlaget

Hovmark, Henrik. (1997) *Oversætterens forord*. s. 7-9 I Bourdieu, Pierre: Men hvem skapte skaberne? København, Akademisk Forlag.

Hyden, Lars-Christ. (1981) *Psykologi och dialektik*, Stockholm: P.A. Nordstedt & Söner

Johannesen Georg. (2004A) *Om den norske tenkemåten*. Trondheim, Cappelen

Johannesen, Georg. (2004B). *Om den norske skrivemåten*. Oslo, Cappelen

Johannesen, Gørill. (2007) *Klassereisens uutholdelige tyngde : om å ta doktorgrad uten akademisk stamtavle*. Master thesis. Mai 2007, Universitetet i Oslo.

- Jørgensen, Tor (2000) *De fleste ulikheter består*. Statistisk sentralbyrå. Samfunnspeilet 6/2000.
- Krumsvik, Rune Johan (2013). *IKT i skolen.. I*: Krumsvik, Rune Johan; Säljö, Roger. Praktisk-pedagogisk utdanning - en antologi s 521-551. Fagbokforlaget.
- Korsnes, Olav og Nordli Hansen og Marianne, Hjellebrekket, Johs (2013) *Elite og klasse – i et egalitært samfunn*. Universitetsforlaget 2014.
- Kvale, Steinar. (2001) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo, Ad Notam, Gyldendal.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend.(2009) *Det kvalitative forskningsintervju* (2.utgave). Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Lund, Ingrid. (2004) *Hun sitter jo bare der! Om innagerende atferd hos barn og unge*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke as.
- Malterud, Kirsti (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. En innføring. 2 utgave, Universitetsforlaget.
- Markova, Valeria, Mjeldheim Gro, Høivik Bye, Hege (2013). *Kulturforskjeller i selvpresentasjon under jobbintervju:Russiske arbeidstakere i Norge*. Søkelys på arbeidslivet, årgang 30, nr 3, 2013. Universitetsforlaget.
- Maslow, A. H (1943) *A Theory of Human Motivation*. Published in *Psychological Review*, 50, 370-396.1944.
- Mauss, Marcel (1992) *Techniques of the body*. *Journal of Consumer Research, Inc.*, s. 283-290, vol. 33, September 2006.
- Nash, Roy (1999) *Bourdieu, Habitus', and Educational Research - is it all worth the candle?* British Journal of Sociology of Education, Vol. 20, No. 2, 1999.
- Olesen Søren Gytz og Pedersen, P.M. (2010) *Pædagogik i socioloisk perspektiv.*, ViaSysteme, Århus.
- Passer, Micheal og Smith, Ronald. (2010) *Psychology: The Science of Mind and Behavior*. Sage publications, Cambridge july 22, 2010.
- Paulsen, Erik., Bru, Edvin., Murberg, Terje A. (2006). *Passive students in junior high school: The associations with shyness, perceived competence and social support*. *Social Psychology of Education* 9:65-81.
- Piaget, Jean. (1995) *Sociological Studies*. London: Routledge.
- Postholm, M.B. (2005) *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo, Universitetsforlaget.

- Prieur, Annick (2002): “*Samfunnsvitenskap, lidenskap og raseri*” Pierre Bourdieu. Morgenbladet, vol 2/12, vår 2002.
- Prieur, Annick (1995) *Oversætterens Forord*. s. 8-15 i Bourdieu, Pierre: Distinktionen. Frederiksberg. Det lille Forlag.
- Reay, Diane (2004): *It's all becoming a habitus` Beyond the habitual use of habitus in educational research*. British Journal of sociology of Education, no 4, September 2004
- Ritzer, G, Goodman, D (2003) *Sociological Theory*, 6th Edition, McGraw Hill, s 87-486, Routledge.
- Ryen, Anne (2002) *Det kvalitative intervjuet – fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget
- Røgeberg, Ole (20013) *Status + Etteraping = Bourdieu*. Morgenbladet 9/12, Frichsenteret, Universitetet i Oslo.
- Sayer, R.Andre. (2011) *Habitus, work and contributive justice*, Sociology, s 7-21.2011
- Sandberg, Sveinung, og Pedersen, Willy (2007) *Gatekapital*. Januar, Adlibris
- Schiefloe, Per Morten (2011) *Mennesker og Samfunn - Innføring i sosiologisk forståelse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS 2.utgave. 2011
- Shammas, Victor Lund og Sandberg, Sveinung og Pedersen, Willy (2014) *Trajectories to mid-and higher-level drug crimes: Penal misrepresentations of drug dealers in Norway*. British Journal of Criminology. S 592-612.
- Skarpenes, Ove (2007) “*Den legitime kulturens*” moralske forankring.” I: Tidsskrift for Samfunnsforskning, s 531-564, 4/2007.
- Spencer, C Dale (2009) *Habit(us), Body Techniques and Body Callusing. An Ethnography of Mixed Martial Arts*. Body & Society, vår 4/12 2009.
- Strand , Torill (2005) *Møter Bourdieu seg sjøl i døra?*. Udfordringer i filosofisk pædagogik. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2005
- Sødal, Helje Kringlebotn, (2000) *Kristen tro og tradisjon i barnehagen*. Høyskoleforlaget 2000
- Säljö, R. (2001) *Læring i praksis*. Oslo: Cappelen.
- Thagaard, T.(2009) *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. (3.utgave) Bergen: Fagbokforlaget.
- Vygotskij, Lev (1978) *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Blackwell.

Weber, Max (2000) *Samfunnsvitenskapens tenkemåte. Makt og byråkrati*. Oversatt til norsk. Universitetsforlaget.

Widerberg, Karin (2004) *Oppgaveskriving: Veien til lystbetont skriving og gode rutiner*. Oslo: Universitetsforlaget.

Willig, Carla (2013) *Introducing Qualitative Research in Psychology. Adventures in theory and method*. 3rd rev.ed. Berkshire, Open University Press.

Zimbardo, Philip G. (1981) *Sjenanse*. Oversatt til Norsk. Oslo, H.Aschehoug & co.

Elektroniske kilder

Malt, Ulrik. (13.02.2013). Store medisinske leksikon. *Internalisering* (internett). <https://sml.snl.no/internalisering>. 1/10 2014: kl 17.00

Malt, Ulrik (13.02.2013). Store norske leksikon. *Identitet* (internett). fra <https://snl.no/identitet>. lesedato 07.05.2015 kl 12.30

Digital Norsk ordbok fra universitetet I Oslo. *Streber* (internett) <http://no2014.uio.no/perl/ordbok/no2014.cgi#> Lesedato: 05.10.2014 kl 12.30

Helsedirektoratet. *Press og psykisk helse*:. <https://helsenorge.no/psykisk-helse/barn-og-unges-psykiske-helse>
Lesedato 09.05.2015 kl 13.00

Stortingsmeldinger

Kulturdepartementet. (2014) *Kulturutredning 2014*. St.meld. nr 8 (2011-2014). Oslo, 4. mars 2014

Barne-, likestilling, og inkluderingsdepartementet (2011) *Ungdom, makt og medvirkning*. St.meld nr 20. Oslo, 13. Desember 2011

Kunnskapsdepartementet (2010) *Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet*. St.meld nr 7. Oslo, 01.juni.2010.

Kunnskapsdepartementet (2011) *Med forskertrang og lekelyst - Systematisk pedagogisk tilbud til alle førskolebarn*. St.meld. nr 8. Oslo, 1.oktober 2010.

Alle NOU er funnet i søk på regjeringen.no:
<https://www.regjeringen.no/nb/dokument/nouar/id1767/?isFilterOpen=True&ownername=Alle+departementer&term=%22kulturell+kapital%22>. Lesedato 09.05.2015 kl 12.30

Andre kilder

Elster, John (2013) Prisoppgave i morgenbladet. Morgenbladet 6/12 og 9/12, 2013.

Lærebok sosiologi VGS: Berge, Geir & Vårdal, Leonhard (2007) *Sosiologi og sosialantropologi*. Fagbokforlaget 2007

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet:

Hva skjer når habitus ikke strekker til?

Bakgrunn og formål

Dette er et intervju for et mastergradstudie i pedagogikk utført av Knut Eriksen Eide ved Universitet i Tromsø. Studiet prøver å finne ut om vi kan beskrive utvalgte deler av Pierre Bourdieus teori som innebærer at individet praktiserer ut fra innlærte væremåter opparbeidet fra den enkeltes kulturelle bakgrunn. Et poeng i teorien er at de innlærte væremåtene blir det Bourdieu betegner som habitus, og gjør at vi opplever ulike følelser i sosiale situasjoner. Dette spiller også inn på smaksmonstre hos individ og grupper i befolkningen. Dette studiet undersøker Bourdieu sitt sjenanse begrep.

Utvalget består av 10-20 personer. Respondentene er valgt av undertegnede på bakgrunn forhåndsvurdering av sosial bakgrunn. Det ligger likevel ingen spesielle krav for deltakelse.

Hva innebærer deltakelse i studiet?

Datainnsamling foregår gjennom intervju som foregår fra 20 minutter inntil 2 timer. Det innhentes ikke ytterligere opplysninger enn dem respondenten selv gir i intervjuet. Spørsmålene vil handle om hvordan respondenten opplever seg selv og andre i ulike sosiale sammenhenger og kontekster. Svarene registreres av forsker og enkelte sitater blir notert og seinere lagret i et word dokument. Ved intervjuet gjøres bånd opptak.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Båndopptak og notater vil lagres eksternt av student og kun enkelte sitater vil digitaliseres i den ferdige masteroppgaven. Kun undertegnede vil ha tilgang til opptak, notater og personopplysninger. Navn blir kryptert og data blir oppbevart i et skap med lås. Det vil kunne publiseres informasjon om din sosiale bakgrunn, yrke, kjønn, og eventuelle fortellinger som kommer frem i intervjuet. I publikasjonen vil du ikke kunne gjenkjennes av personer som ikke er informert om din deltakelse i dette prosjektet og allerede har kunnskap om den dataen som publiseres.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15 mai 2015. Alt datamateriale blir slettet når sensuren på masteroppgaven er ferdig.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli forkastet.

Dersom du har spørsmål til prosjektet, ta kontakt med Knut Eriksen Eide, 92893839.

Forskningsprosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i prosjektet

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet, og er villig til å delta

-----
(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Unn-Doris K. Bæck
Institutt for lærerutdanning og pedagogikk Universitetet i Tromsø
Mellomveien 110
9037 TROMSØ

Vår dato: 06.01.2014

Vår ref: 36763 / 2 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 18.12.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>36763</i>	<i>Eksisterer det et sosialt spill bak ryggen på den enkelte?</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Tromsø, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Unn-Doris K. Bæck</i>
<i>Student</i>	<i>Knut Eriksen Eide</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstillende kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Knut Eriksen Eide erikseneide@gmail.com

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 36763

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet til deltakerne tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Prosjektet skal avsluttes 01.06.2014 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

INTERVJUGUIDE **- Knut Eriksen Eide**

I disse intervjuene vil jeg oppdage følelser av sjenanse i møte med sosiale arenaer. Hvor skjer det, hvordan føles det, og eventuelle andre funn. Forskerens rolle er analytisk og søkende. Spørsmålene som er oppført i guiden er kun en ramme, og brukes kun om intervjuer ser det nødvendig

Fase 1: Rammesetting

1. Løst prat (5 min)

- Uformell prat

. Informasjon (5-10 min)

- Fortelle kort om temaet for samtalen (bakgrunn, formål)
- Forklar hva intervjuet skal brukes til og forklar taushetsplikt og anonymitet.
- Det er viktig at du som respondent føler deg tilpass og bruker ditt naturlige språk.
- Det er din opplevelse av situasjoner som er interessant.
- Spør om noe er uklart og om respondenten har noen spørsmål
- Informer om opptak og sørg for samtykke til opptak

Start opptak

Fase 1: Bakgrunn og sosial status

- Hvordan ser du deg selv og andre når det gjelder økonomi og sosial status, eller andre områder du tenker er viktig?"
- Kommer du fra en velstående familie?
- Kan du beskrive hva som kjennetegner sosial status.

Det er hensiktsmessig å ta utgangspunkt i deltakernes erfaring og syn på verden når dette tema skal diskuteres.

Hvis respondenten ikke gir et god nok bilde:

- Far og mors utdanning og arbeid
- Din utdanning og arbeid
- Hva med dine venner og bekjente?

Fase 2: Har du opplevd å være i sosiale situasjoner du er utilpass eller finner ubehagelig?

- Fortelle kort at jeg ønsker å finne sosiale arena eller situasjon hvor du har følt deg utilpass, har vært ubehagelig, følt deg dominert, mindreverdige, osv.
- Hvor og hva skjedde?
- Hvis informanten trenger hjelp gi forslag som:
idrettslag, hobby, arbeid, forening, syklubb, feriested, teater, kulturtilbud, skole,

Fase 3: Fokusering og nøkkelspørsmål (ubegrenset tid)

- Forklare respondenten at jeg ønsker mest mulig informasjon om den aktuelle situasjonen.
- Gi respondent rom til å fortelle uavbrutt.
- Hvis respondenten har lite å si, bruk spørsmål som:
  - Fortell sakte, i detalj, hva som skjedde
  - Var det noen andre personer tilstede. Hva gjorde de?
  - Er dette en situasjon du er ofte i, føler du det sånn hver gang?
  - Har du klart å tilpasse deg situasjonen/arenaen?
  - Hva skjedde før/etterpå?
    - Mot slutten av intervjuet kan respondentens utsagn utspørres
    - - Hva ligger du i den beskrivelsen.
    - Er du bedre enn han, eller henne?

Fase 4: Tilbakeblikk og Oppsummering (ca. 15 min)

- Oppsummere funn
  - Har jeg forstått deg riktig?
  - presentere sitater jeg ser for meg at vil kunne brukes.
  - Er det noe du vil legge til?
- Eventuelt: Utdeling av gavekort og reiseregning